## บทนำ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ คือ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ แห่งมัชฌิมนิกาย คือ (๑) มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (๒) มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (๓) มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

การแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์มีพระสูตรทั้งหมด ๕๐ สูตร แบ่งออกเป็นวรรคได้ ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ สูตร ดังนี้

๑. คหปติวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. กันทรกสูตร ๒. อัฏฐกนาครสูตร

๓. เสขปฏิปทาสูตร ๔. โปตลิยสูตร

๕. ชีวกสูตร ๖. อุปาลิวาทสูตร

๗. กุกกุรวติกสูตร ๘. อภยราชกุมารสูตร

๙. พหุเวทนิยสูตร ๑๐. อปัณณกสูตร

๒. ภิกขุวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. จูฬราหุโลวาทสูตร ๒. มหาราหุโลวาทสูตร

๓. จูฬมาลุงกยสูตร ๔. มหามาลุงกยสูตร

๕. ภัททาลิสูตร ๖. ลฏุกิโกปมสูตร

๗. จาตุมสูตร ๘. นฬกปานสูตร

๙. โคลิสสานิสูตร ๑๐. กีฏาคิริสูตร

๓. ปริพพาชกวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. จูฬวัจฉโคตตสูตร ๒. อัคคิวัจฉโคตตสูตร

๓. มหาวัจฉโคตตสูตร ๔. ทีฆนขสูตร

๕. มาคัณฑิยสูตร ๖. สันทกสูตร

๗. มหาสุกุลุทายิสูตร ๘. สมณมุณฑิกสูตร

๙. จูฬสกุลุทายิสูตร ๑๐. เวฬุกณฑกิสูตร

๔. ราชวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. ฆฏิการสูตร ๒. รัฏฐปาลสูตร

๓. มฆเทวสูตร ๔. มธุรสูตร

๕. โพธิราชกุมารสูตร ๖. อังคุลิมาลสูตร

๗. ปิยชาติกสูตร ๘. พาหิติกสูตร

๙. ธัมมเจติยสูตร ๑๐. กัณณกัตถลสูตร

๕. พราหมณวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. พรหมายุสูตร ๒. เสลสูตร

๓. อัสสลายนสูตร ๔. โฆฏมุขสูตร

๕. จังกีสูตร ๖. เอสุการีสูตร

๗. ธนัญชานิสูตร ๘. วาเสฏฐสูตร

๙. สุภสูตร ๑๐. สังคารวสูตร

แนะนำพระสูตรของแต่ละวรรค

คหปติวรรค

คหปติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยคหบดี ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของ พระสูตรที่ ๒,๔,๖ และที่ ๑๐ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีสาระ สำคัญดังนี้

๑. กันทรกสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

กันทรกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อกันทรกะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคล ที่ปรากฏในพระสูตร

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ใกล้สระโบกขรณีชื่อคัคครา เขตกรุงจัมปา เมืองหลวงของแคว้นอังคะ โดยทรงปรารภกันทรกปริพาชกที่คาดเดาพระสัพพัญญุตญาณ ทั้ง ๆ ที่ตนไม่มีญาณที่สามารถกำหนดอดีต อนาคต และปัจจุบัน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ คือแสดงตามอัธยาศัยผู้อื่น (ม.ม.อ. ๒/๒/๓)

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของกันทรกสูตรแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นการ สนทนาแบบแสดงความคิดเห็น ตอนที่ ๒ เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง ที่เรียกว่ากเถตุกัมยตาปุจฉา

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

เนื้อหาของพระสูตรนี้แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นการสนทนา ระหว่างกันทรกปริพาชกและนายเปสสะกับพระผู้มีพระภาค ตอนที่ ๒ พระผู้มี พระภาคทรงอธิบายเรื่องที่สนทนากันให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ดังนี้

ตอนที่ ๑

นายเปสสะบุตรของควาญช้างและกันทรกปริพาชก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กันทรกปริพาชกเห็นภิกษุสงฆ์นั่งนิ่งเงียบ จึงกราบทูลยกย่องพระผู้มีพระภาคว่า ทรงสามารถแนะนำภิกษุสงฆ์ให้ปฏิบัติชอบได้ เหมือนพระผู้มีพระภาคในอดีตและ อนาคต พระผู้มีพระภาค(ทรงทราบว่าปริพาชกไม่มีสัพพัญญุตญาณ) จึงตรัสบอก เหตุที่ทำให้ภิกษุสงฆ์สงบ คือ พวกหนึ่งสงบเพราะเป็นพระอรหันตขีณาสพ พวกหนึ่ง ยังเป็นเสขบุคคลแต่สงบได้เพราะเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ

นายเปสสะบุตรของควาญช้างก็กราบทูลให้ทรงทราบว่า แม้ตนจะเป็นคฤหัสถ์แต่ก็เจริญสติปัฏฐานเช่นกัน และกล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาคว่าทรงทราบประโยชน์

และสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายทั้ง ๆ ที่คนกับสัตว์แตกต่างกัน คือ คนสอนยาก ส่วนสัตว์เลี้ยงฝึกง่าย

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท คือ

๑. บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน

๒. บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

๓. บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

๔. บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

แล้วตรัสถามนายเปสสะบุตรของควาญช้างว่าชอบใจประเภทไหน เพราะเหตุไร นายเปสสะกราบทูลว่าไม่ชอบใจประเภทที่ ๑-๓ แต่ชอบใจประเภทที่ ๔ และให้เหตุผลแล้วทูลลากลับ

ตอนที่ ๒

เมื่อนายเปสสะบุตรของควาญช้างจากไป พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วทรงอธิบายบุคคล ๔ ประเภทนั้นให้ภิกษุทั้งหลายฟังโดยละเอียด มีใจความว่า

ประเภทที่ ๑ ได้แก่ พวกที่เป็นอเจลกบำเพ็ญวัตรจนตนเองเดือดร้อน

ประเภทที่ ๒ ได้แก่ พวกที่ฆ่าสัตว์โหดเหี้ยมทารุณ

ประเภทที่ ๓ ได้แก่ ผู้เป็นพระราชามหากษัตริย์หรือพราหมณมหาศาลที่ทำการ บูชายัญ ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

ประเภทที่ ๔ ได้แก่ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งตรัสรู้แล้วประกาศธรรมให้ผู้อื่นฟัง

๑.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. กันทรกปริพาชกเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาคนหนึ่ง ซึ่งไม่ได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ที่กล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาค ก็เพราะได้เห็นภิกษุสงฆ์นั่งนิ่งสงบ เกิดอัศจรรย์ใจอย่างแรง จนข่มใจไม่ได้ จึงได้กล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ แต่ในคำกล่าวยกย่องนั้นได้กล่าวพาดพิงถึงสัพพัญญุตญาณของตนด้วย คือแสดงว่า ตนรู้เรื่องพระพุทธเจ้าในอดีตและในอนาคตเหมือนอย่างที่รู้เรื่องพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน พระผู้พระภาคทรงทราบว่า เขาไม่มีญาณอย่างนั้น จึงตรัสตอบให้รู้โดยนัย

๒. ข้อความที่ตรัสตอบกันทรกปริพาชกตอนหนึ่ง คือ ความสงบของภิกษุสงฆ์เกิดจากเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการนั้น น่าจะทรงประสงค์ให้เป็นที่สนใจแก่นายเปสสะ นายเปสสะจึงได้กราบทูลรับความจริงว่า สติปัฏฐาน ๔ ประการนั้น เป็นคุณธรรมที่ดีจริง ๆ เพราะตนก็ปฏิบัติมาแล้ว

๓. คำกราบทูลของนายเปสสะ เรื่องคนฝึกยาก สัตว์ฝึกง่าย เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระองค์ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท

๔. การแสดงธรรมแก่นายเปสสะ เป็นการแสดงเฉพาะหัวข้อธรรมยังไม่ทรงอธิบายโดยละเอียด นายเปสสะก็ทูลลากลับ แต่นายเปสสะก็ได้รับประโยชน์มาก คือ (๑) เกิดความเลื่อมใสในพระสงฆ์ (๒) ได้แนวทางใหม่ในการเจริญสติปัฏฐาน (ม. ม.อ. ๒/๗/๘)

๒. อัฏฐกนาครสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

อัฏฐกนาครสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยคหบดีชาวอัฏฐกนคร ชื่อนี้ตั้งตาม ชื่อบุคคลที่เรียกตามภูมิลำเนา ในที่นี้หมายถึง ทสมคหบดี

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่ทสมคหบดีชาวอัฏฐกนคร ขณะพักอยู่ ณ เวฬุวคาม เขตกรุงเวสาลี เหตุเกิดแห่งพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ คือ แสดงเพื่อตอบปัญหาของผู้ถาม

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอัฏฐกนาครสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

คหบดีชาวอัฏฐกนครชื่อทสมะ เรียนถามท่านพระอานนท์ว่า “ธรรมอันเป็นเอกซึ่งเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นไป และเป็นที่บรรลุธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ชอบแล้ว มีอยู่หรือไม่”

พระเถระตอบว่า มี และอธิบายว่าได้แก่ธรรมต่อไปนี้ คือ

รูปฌาน ๔ ได้แก่

๑. ปฐมฌาน ๒. ทุติยฌาน

๓. ตติยฌาน ๔. จตุตถฌาน

อัปปมัญญา ๔ ได้แก่

๑. เมตตา ๒. กรุณา

๓. มุทิตา ๔. อุเบกขา

อรูปฌาน ๓ ได้แก่

๑. อากาสานัญจายตนฌาน ๒. วิญญาณัญจายตนฌาน

๓. อากิญจัญญายตนฌาน

๒.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับตัวเลขดังต่อไปนี้

๑. ชื่อคหบดี คือ ทสมะ แปลว่า ที่ ๑๐ ชื่อนี้ตั้งตามลำดับชาติและโคตร คือ ลำดับที่ ๑๐ และตั้งตามลำดับตระกูลใหญ่ คือ ตระกูลที่ ๑๐ (ม.ม.อ. ๒/๑๗/๙)

๒. ทสมคหบดีถามถึงธรรมอันเป็นเอกเพียงข้อเดียว แต่ท่านพระอานนท์ตอบถึง ๑๑ ข้อ คัมภีร์ปปัญจสูทนี(อรรถกถามัชฌิมนิกาย)อธิบายว่า คำว่า เอกธมฺม ในที่นี้หมายถึงธรรม ๑๑ ประการก็ได้ โดยแยกศัพท์เป็น เอกาทส + ธมฺม = เอกธมฺม หรือหมายถึงธรรมอันเป็นเอกก็ได้ เพราะเป็นธรรมที่ทำให้เกิดอมตนิพพาน (ม.ม.อ. ๒/๒๐/๑๑)

๓. เสขปฏิปทาสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

เสขปฏิปทาสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ซึ่งว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ หรือเสขปฏิปทา

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาค รับสั่งให้ท่านพระอานนท์แสดงแก่พวกเจ้าศากยะผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เพื่อเป็นมงคลแก่ท้องพระโรงหลังใหม่ของพวกเจ้าศากยะ

คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า เหตุที่พระผู้มีพระภาคทรงเลือกท่านพระอานนท์เป็นผู้แสดง เพราะทรงเห็นว่า เจ้าศากยะเหล่านั้นมีความเลื่อมใสในท่านพระอานนท์ ประสงค์จะฟังธรรมกถาจากท่านพระอานนท์ซึ่งเป็นพระประยูรญาติ (ม.ม.อ. ๒/๒๒/๒๑) เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของเสขปฏิปทาสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง และมีอุปมาอุปไมยประกอบ

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระอานนท์แสดงเสขปฏิปทา ซึ่งได้แก่ธรรม ๔ หมวด รวม ๑๕ ประการ คือ

๑. สีลสัมปทา

๒. อปัณณกปฏิปทา ๓ ได้แก่

(๑) อินทรียสังวร (๒) โภชเนมัตตัญญุตา

(๓) ชาคริยานุโยค

๓. สัทธรรม ๗ ได้แก่

(๑) ศรัทธา (๒) หิริ

(๓) โอตตัปปะ (๔) พหูสูต

(๕) การปรารภความเพียร (๖) สติมั่นคง

(๗) ปัญญา

๔. ฌาน ๔ ได้แก่

(๑) ปฐมฌาน (๒) ทุติยฌาน

(๓) ตติยฌาน (๔) จตุตถฌาน

ผู้ปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ผู้มีเสขปฏิปทา จะได้วิชชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๒) จุตูปปาตญาณ (๓) อาสวักขยญาณ จึงได้ชื่อว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ

๓.๕ ข้อสังเกต

คำว่า เสขปฏิปทา บางทีท่านเรียกว่า จรณะ เพราะเหตุผล ๒ ประการ คือ (๑) เพราะเป็นธรรมสำหรับประพฤติ (๒) เพราะเป็นธรรมสำหรับดำเนินไปสู่ทิศที่ ไม่เคยไป เสขปฏิปทาหรือจรณะนี้เป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุวิชชาหรือบรรลุนิพพาน (ม.ม.อ. ๒/๒๙/๒๕)

สาเหตุที่ทรงกำหนดให้แสดงเสขปฏิปทา เพราะ

๑. พวกเจ้าศากยะต้องการมงคล เสขปฏิปทาเป็นปฏิปทาที่เป็นมงคล ก่อให้เกิดความเจริญ

๒. ในบริษัทนั้น มีพระเสขะจำนวนมาก พระเสขะเหล่านั้นจะกำหนดธรรม-เทศนาได้ไม่ลำบาก

๓. ผู้แสดงคือท่านพระอานนท์ มีความรู้แตกฉานในเสขปฏิปทา สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย

๔. เสขปฏิปทาครอบคลุมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งท่านพระอานนท์สามารถอธิบายได้ดี เมื่อแสดงเสขปฏิปทาแล้ว พวกเจ้าศากยะก็จะได้รับแต่สิ่งที่เป็นมงคลและสิ่งที่เป็นความเจริญเท่านั้น (ม.ม.อ. ๒/๒๒/๒๑)

๔. โปตลิยสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

โปตลิยสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยคหบดีชื่อโปตลิยะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โปตลิยคหบดี ที่เข้าไปเฝ้าพระองค์โดยบังเอิญ ขณะประทับอยู่ ณ อาปณนิคม แคว้นอังคุตตราปะ โดยทรงปรารภอาการไม่เคารพของคหบดีนั้น คือ การยืนสนทนากับพระองค์ เมื่อทรงเชิญให้นั่งด้วยพระดำรัสว่า “คหบดี” เขาก็โกรธเพราะเข้าใจว่าตนเป็นนักบวช

คัมภีร์ปปัญจสูทนี อธิบายว่า โปตลิยคหบดีถือตัวว่าเป็นนักบวช เพราะ ได้ตั้งเจตนาว่าขอเป็นสมณะหรือบรรพชิต(บวชด้วยใจ) (ม.ม.อ. ๒/๓๒/๓๐) เขาคิดว่าพระผู้มีพระภาคควรเรียกเขาว่า บรรพชิตหรือสมณะ แต่กลับเรียกว่า คหบดี (ผู้เป็นใหญ่ในเรือน) เขาจึงรู้สึกโกรธและน้อยใจ กล่าวหาพระผู้มีพระภาคว่า ใช้พระดำรัส ที่

ไม่เหมาะสม เพราะเขาเลิกทำงานทุกอย่าง ตัดขาดโวหารทุกอย่างแล้ว คือ บวชเป็นบรรพชิตแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามถึงการตัดขาดโวหารของเขา แล้วทรงแสดงการตัดขาดโวหารในอริยวินัยให้ฟัง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของโปตลิยสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม ๘ ประการที่เป็นไปเพื่อการตัดขาดโวหารในอริยวินัย คือ

๑. บุคคลละการฆ่าสัตว์ได้ เพราะอาศัยการไม่ฆ่าสัตว์

๒. บุคคลละการลักทรัพย์ได้ เพราะอาศัยการถือเอาสิ่งของที่เขาให้

๓. บุคคลละการพูดเท็จได้ เพราะอาศัยการพูดจริง

๔. บุคคลละการพูดส่อเสียดได้ เพราะอาศัยการไม่พูดส่อเสียด

๕. บุคคลละความโลภคือความกำหนัดยินดีได้ เพราะอาศัยความไม่โลภ คือ ความไม่กำหนัดยินดี

๖. บุคคลละการนินทาและการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทาและการไม่ประทุษร้าย

๗. บุคคลละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น

๘. บุคคลละความดูหมิ่นได้ เพราะอาศัยความไม่ดูหมิ่น

ทรงอธิบายว่าผู้ปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้ ย่อมพิจารณาเห็นว่าการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ เป็นต้น เป็นสังโยชน์ (เครื่องผูกมัด) และเป็นนิวรณ์ (เครื่องกางกั้น) จึงละและตัดได้ นี้คือการตัดขาดโวหารแบบพระอริยะ แล้วตรัสว่า ธรรมเหล่านี้ยังไม่ใช่การตัดขาดโวหารครบทั้งหมด เมื่อโปตลิยคหบดีทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเหล่านั้น ให้ครบถ้วน จึงทรงอธิบายต่อไปโดยตรัสถึงโทษแห่งกาม (กามาทีนวกถา) ๗ ประการ พร้อมทั้งการพิจารณาให้เห็นโทษแห่งกาม ซึ่งจะทำให้บรรลุฌาน ๔ และวิชชา ๓ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบลง โปตลิยคหบดีได้แสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

๔.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. คำว่า สังโยชน์ และ นิวรณ์ ในพระสูตรนี้ ไม่ใช่สังโยชน์ ๑๐ ประการ และนิวรณ์ ๕ ประการ แต่ตรัสเรียกการฆ่าสัตว์เป็นต้นว่าเป็นสังโยชน์ เพราะเป็นธรรมที่ผูกสัตว์ไว้ในวัฏฏะ และเป็นนิวรณ์เพราะกีดกันความดี (ม.ม.อ. ๒/๓๓/๓๑)

๒. วิธีที่ทรงใช้อธิบายขยายความธรรม ๘ ประการนั้น เป็นวิธีที่ทรงใช้หลายครั้งในพระสุตตันตปิฎก คือ ทรงอธิบายแบบแก้อรรถของอรรถกถา ดูเปรียบเทียบในมหานิทานสูตรและสักกปัญหสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐

๕. ชีวกสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

ชีวกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยหมอชีวกโกมารภัจ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่หมอชีวกโกมารภัจ ขณะประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของชีวกสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

หมอชีวกโกมารภัจทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ตนได้ฟังมาว่า □ชนทั้งหลายฆ่าสัตว์เจาะจงถวายพระสมณโคดม พระสมณโคดมก็ทรงทราบการนั้น แต่ก็ยังเสวยเนื้อที่เขาฆ่าเจาะจงพระองค์ ที่เขาอาศัยพระองค์ทำ□ ผู้ที่กล่าวเช่นนี้ชื่อว่ากล่าวตรงกับความจริงหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่ตรงกับความจริง เป็นการกล่าวตู่พระองค์ แล้วทรงแสดงหลักการพิจารณาเนื้อที่ควรฉันและไม่ควรฉัน ดังนี้

เนื้อที่ไม่ควรฉัน ๓ อย่าง คือ

๑. เนื้อที่ตนเห็น(เขากำลังฆ่าเพื่อตน) ๒. เนื้อที่ตนได้ยิน

๓. เนื้อที่ตนสงสัย

ส่วนเนื้อที่ควรฉัน ๓ อย่าง คือ

๑. เนื้อที่ตนไม่เห็น(เขากำลังฆ่าเพื่อตน) ๒. เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน

๓. เนื้อที่ตนไม่สงสัย

ทรงยกตัวอย่างว่า ภิกษุผู้แผ่เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ไม่คิดเบียดเบียนอยู่ มีผู้มานิมนต์แล้วถวายบิณฑบาตอันประณีต เธอไม่มีความคิดที่จะให้เขาถวายบิณฑบาตอันประณีต ทั้งไม่มีความคิดที่จะให้เขาถวายตลอดไป ไม่กำหนัด ไม่ยินดี ไม่รีบฉัน เห็นโทษ มีปัญญา หาทางพ้นทุกข์อยู่ ภิกษุนั้นย่อมไม่คิดจะเบียดเบียนผู้อื่นหรือทั้ง ๒ ฝ่าย การฉันจึงไม่มีโทษ

ทรงแสดงเหตุ ๕ ประการที่ทำให้ประสพสิ่งที่ไม่เป็นบุญสำหรับผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงถวายพระตถาคตหรือพระสาวก คือ

๑. การสั่งให้เขานำสัตว์มา

๒. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกผูกคอนำมา

๓. การสั่งให้เขาฆ่าสัตว์

๔. การที่สัตว์ได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกฆ่า

๕. การที่เขาทำให้พระตถาคตหรือพระสาวกยินดีด้วยเนื้อที่ไม่สมควร

๕.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษา ๒ ประการ คือ

๑. ประวัติของหมอชีวกโกมารภัจ และการสร้างวัดอัมพวัน คือ หมอชีวก โกมารภัจเกิดที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เป็นบุตรของนางคณิกาชื่อสาลวดี เมื่อคลอดจากครรภ์มารดาแล้ว มารดาได้นำไปทิ้งที่กองขยะ ตอนเช้า เจ้าชายอภัยราช-โอรสของพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จผ่านไปทางกองขยะนั้น ทอดพระเนตรเห็นฝูงการุมล้อมทารกอยู่ จึงตรัสถามพวกมหาดเล็กของพระองค์ว่า ยังมีชีวิตอยู่หรือ และได้รับคำตอบว่ายังมีชีวิตอยู่ (ชีวติ แปลว่า ยังมีชีวิตอยู่) ทารกนั้นจึงได้ชื่อว่า ชีวก และเพราะเจ้าชายอภัยนำมาชุบเลี้ยง จึงได้สร้อยนามว่า โกมารภัจ (ผู้อันพระราชกุมารเลี้ยง) เรื่องหมอชีวกนี้ท่านกล่าวไว้โดยพิสดารในขันธกะ พระวินัยปิฎก และอรรถกถา พระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา

ครั้งหนึ่ง หมอชีวกได้รักษาพระโรคาพาธของพระผู้มีพระภาคและถวายผ้าเมื่อพระองค์ทรงอนุโมทนา ก็บรรลุเป็นพระโสดาบัน และได้ถวายสวนมะม่วง (อัมพวัน) ให้เป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาค (ม.ม.อ. ๒/๕๑/๓๕)

๒. เหตุที่หมอชีวกโกมารภัจนำปัญหาเกี่ยวกับการฉันเนื้อมาทูลถามพระผู้มีพระภาค น่าจะเป็นเพราะเกรงพระผู้มีพระภาคจะถูกกล่าวหา จึงทูลถามเพื่อหาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการฉันเนื้อแก่ภิกษุทั้งหลาย

การตอบปัญหาเรื่องการฉันเนื้อ พระผู้มีพระภาคทรงยกภิกษุขึ้นแสดงเป็นตัวอย่าง โดยมิได้หมายถึงภิกษุรูปใด คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า หมายถึงพระองค์นั่นเอง (ม.ม.อ. ๒/๕๓/๓๘) การใช้คำว่า “ภิกษุ” แทนพระองค์เองเช่นนี้มีปรากฏในพระ ไตรปิฎกเล่มนี้อีก ๒ สูตร คือ มหาวัจฉโคตตสูตร (๑๓/๑๙๓-๒๐๐/๑๗๐-๑๗๘) และจังกีสูตร (๑๓/๔๒๒-๔๓๕/๔๑๑- ๔๒๓)

๖. อุปาลิวาทสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

อุปาลิวาทสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยวาทะของคหบดีชื่ออุบาลี ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือกล่าวถึงการโต้วาทะระหว่างอุบาลีคหบดีกับพระผู้มี พระภาค

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นิครนถ์ชื่อทีฆตปัสสี และอุบาลีคหบดี ขณะประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา คือในตอนต้นทรงแสดงแก่ นิครนถ์ชื่อทีฆตปัสสี โดยมีพระประสงค์ที่จะให้นำการสนทนานั้นเข้าไปสู่นิครนถ์บริษัท ซึ่งมีอุบาลีคหบดีร่วมอยู่ด้วย พระองค์ทรงทราบล่วงหน้าว่า เมื่ออุบาลีคหบดีทราบการสนทนานั้นแล้วจักต้องเข้ามาโต้วาทะกับพระองค์อย่างแน่นอน พระองค์จะถือโอกาสนั้นแสดงธรรมให้ฟัง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอุปาลิวาทสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ และบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ มีอุปมาอุปไมยประกอบ

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ตอนที่ ๑

นิครนถ์ชื่อทีฆตปัสสี ได้เข้าไปสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคโดยพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามก่อน ดังต่อไปนี้

ถาม : นิครนถ์ นาฏบุตร บัญญัติกรรมในการทำชั่ว ประพฤติชั่วไว้เท่าไร

ตอบ : มิได้บัญญัติกรรม แต่บัญญัติทัณฑะ (อาญา)

ถาม : มีเท่าไร

ตอบ : มี ๓ คือ (๑) กายทัณฑะ (๒) วจีทัณฑะ (๓) มโนทัณฑะ

ถาม : อย่างไหนมีโทษมากกว่า

ตอบ : กายทัณฑะ

ทีฆตปัสสีได้ทูลย้อนถาม ดังนี้

ถาม : พระองค์บัญญัติทัณฑะในการทำชั่ว ประพฤติชั่วไว้เท่าไร

ตอบ : มิได้บัญญัติทัณฑะ แต่บัญญัติกรรม

ถาม : มีเท่าไร

ตอบ : มี ๓ คือ (๑) กายกรรม (๒) วจีกรรม (๓) มโนกรรม

ถาม : อย่างไหนมีโทษมากกว่า

ตอบ : มโนกรรม

จากนั้น ทีฆตปัสสีได้นำเรื่องนั้นเข้าไปเล่าให้นิครนถ์ นาฏบุตร และนิครนถ์บริษัทฟัง ทุกคนเห็นว่า ทีฆตปัสสีกล่าวถูกต้องตรงตามคำสอนของศาสดา อุบาลีคหบดีจึงรับอาสานำเรื่องนั้นไปโต้วาทะกับพระผู้มีพระภาค นิครนถ์ นาฏบุตรเห็นด้วย ส่วน ทีฆตปัสสีไม่เห็นด้วย เพราะกลัวอุบาลีคหบดีจะถูกพระผู้มีพระภาคใช้มายาเครื่องกลับใจ ทำให้อุบาลีคหบดีกลายเป็นสาวกของพระองค์ แต่นิครนถ์ นาฏบุตรไม่เชื่อและอนุญาต ให้อุบาลีคหบดีไปโต้วาทะ

ตอนที่ ๒

อุบาลีคหบดีได้นำเรื่องนั้นเข้าไปโต้วาทะกับพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงย้อนถามปัญหา ๔ ข้อ คือ

๑. เรื่องมโนสัตว์ (สัตว์ที่มีแต่ใจไม่มีกาย) มีหรือไม่

๒. เรื่องกรรมที่ไม่จงใจกับกรรมที่จงใจอย่างไหนมีโทษมากกว่า

๓. เรื่องการทำลายหมู่บ้านด้วยกำลังทางกายกับกำลังทางจิต (อิทธิฤทธิ์) อย่างไหนทำได้รวดเร็ว

๔. เรื่องฤาษีทำให้ป่ากลายเป็นป่าทึบเพราะพลังจิตใช่หรือไม่

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถามปัญหาจบลง อุบาลีคหบดียอมรับว่ามโนทัณฑะมีโทษมากกว่าจริง ๆ และได้แสดงตนเป็นอุบาสกถึง ๓ ครั้ง จากนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุปุพพีกถา จนอุบาลีคหบดีบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

๖.๕ ข้อสังเกต

อุบาลีคหบดี เป็นสาวกฝ่ายฆราวาสที่มีชื่อเสียงมากของนิครนถ์ นาฏบุตร เพราะ ตระกูลของอุบาลีคหบดี เป็นตระกูลอุปัฏฐากนิครนถ์มานาน นิครนถ์ นาฏบุตร มั่นใจว่า เขาสามารถโต้วาทะให้พระผู้มีพระภาคยอมเป็นสาวกของตนได้ จึงอนุญาตให้ไปโต้วาทะ ทั้ง ๆ ที่มีผู้คัดค้าน พระผู้มีพระภาคทรงใช้วิธีตอบปัญหาโดยการย้อนถาม (ปฏิปุจฉาพยากรณ์) ถึง ๔ ข้อ อุบาลีคหบดีได้ยอมรับทุกข้อโดยที่ตนไม่ได้โต้กลับเลย แม้แต่ข้อเดียว ซึ่งนับว่าเป็นพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง เมื่ออุบาลีคหบดีหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว นิครนถ์ นาฏบุตรได้ทราบข่าวจากผู้อื่นก็ยังไม่เชื่อ แต่พอ ทราบด้วยตนเองถึงกับกระอักเลือดอุ่น ๆ ออกจากปากเลยทีเดียว ซึ่งแสดงว่า อุบาลีคหบดีมีความสำคัญต่อพวกนิครนถ์มาก

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ ในการรับอุบาลีคหบดีเข้ามาเป็นสาวกนั้น พระองค์ตรัสให้ใคร่ครวญก่อน เพราะอุบาลีคหบดีเป็นผู้มีชื่อเสียง ถ้ารีบแสดงตน เป็นพุทธมามกะ คนจะครหาได้ว่า □พบนิครนถ์ก็ถึงนิครนถ์เป็นสรณะ พบพระก็ถึง พระเป็นที่พึ่ง□ (ม.ม.อ. ๒/๖๗/๖๗)

อนึ่ง เนื่องจากอุบาลีคหบดีเป็นผู้อุปัฏฐากพวกนิครนถ์มานาน จึงตรัสสอนให้เขา ถวายบิณฑบาตแก่พวกนิครนถ์ตามเดิม ซึ่งแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างแท้จริง มิใช่แสดงธรรมเพื่อหาสาวกอย่างศาสดาอื่น ๆ

๗. กุกกุรวติกสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

กุกกุรวติกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประพฤติวัตรเลียนแบบสุนัข ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ คือ การประพฤติกุกกุรวัตร (การประพฤติเลียนแบบสุนัข โดยแสดงกิริยาอาการเหมือนสุนัขทุกอย่าง) รวมถึงการประพฤติโควัตร (การประพฤติเลียนแบบโค โดยผูกเขา ผูกหาง ทำท่าทางกินหญ้าเที่ยวไปกับฝูงโค) (ม.ม.อ. ๒/๗๘/๗๕)

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นายปุณณะ บุตรของชาวโกลิยะผู้ประพฤติโควัตร และชีเปลือยชื่อเสนิยะผู้ประพฤติกุกกุรวัตร ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกลิยะชื่อหลิททวสนะ แคว้นโกลิยะ เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของกุกกุรวติกสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

นายปุณณะ บุตรของชาวโกลิยะผู้ประพฤติโควัตร และชีเปลือยชื่อเสนิยะผู้ประพฤติ กุกกุรวัตร เข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า คติภพของพวกเขาจะเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง ในที่สุดได้ตรัสตอบว่า ผู้บำเพ็ญ กุกกุรวัตร หลังจากตายไป จะไปเกิดเป็นสุนัข ถ้าเขามีความเห็น(ทิฏฐิ) ว่า ตนจักเป็นเทวดาหรือเทพเจ้า ด้วยการประพฤติกุกกุรวัตร ความเห็นนั้นเป็นความเห็นผิด มีผล ๒ อย่าง คือ (๑) เกิดในนรก (๒) เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

ส่วนผู้บำเพ็ญโควัตร หลังจากตายไปก็จะไปเกิดเป็นโค ถ้ามีความเห็นผิดดังกล่าว มาแล้วก็จะมีผล ๒ อย่างเช่นกัน

เมื่อเขาทั้งสองได้ฟังเช่นนั้น ถึงกับร้องไห้น้ำตานองหน้า จึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงธรรมที่จะทำให้ละโควัตรและกุกกุรวัตรนั้นได้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงกรรม ๔ ประการให้ฟัง คือ

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว

๓. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว

๔. กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความ สิ้นกรรม

เมื่อทรงอธิบายกรรมทั้ง ๔ ประการนั้นโดยละเอียดจนจบ นายปุณณะ บุตรของชาวโกลิยะผู้ประพฤติโควัตร ได้แสดงตนเป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง จนตลอดชีวิต ส่วนชีเปลือยชื่อเสนิยะ ผู้ประพฤติกุกกุรวัตร ได้ออกบวชในพระพุทธ-ศาสนาและได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

๗.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าศึกษาในเรื่องการรับนักบวชนอกพระพุทธศาสนาคืออัญเดียรถีย์เข้ามาบวช มีพุทธบัญญัติไว้ว่าต้องอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือนก่อน หลังจากนั้น เมื่อภิกษุพอใจ จึงจะให้บวชได้ ท่านเรียกว่า ติตถิยปริวาส ทั้งนี้เนื่องจากผู้เคยเป็นอัญเดียรถีย์มีสถานภาพเท่ากับสามเณร แต่ในบางกรณีก็ทรงอนุญาตให้ บวชได้เลย เช่นในพระสูตรนี้ ผู้ต้องการทราบรายละเอียดพึงดูในอรรถกถาพระวินัย ชื่อสมันตปาสาทิกา

สำหรับชีเปลือยชื่อเสนิยะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า มีความอุตสาหะและประสงค์จะบวชอย่างแรงกล้าจึงประทานพระบรมพุทธานุญาตเป็นพิเศษโดยไม่ต้อง อยู่ปริวาส ๔ เดือน (ม.ม.อ. ๒/๘๒/๗๙) นับว่าท่านเป็นเยี่ยงอย่างที่ดีสำหรับนักบวช นอกพระพุทธศาสนาทุกคน

๘. อภยราชกุมารสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

อภยราชกุมารสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระราชกุมารพระนามว่าอภัย ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนี้ คือ อภัยราชกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อภัยราชกุมาร ซึ่งรับอาสานิครนถ์นาฏบุตรมาโต้วาทะกับพระองค์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอภยราชกุมารสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

นิครนถ์ นาฏบุตรได้ทูลเชิญให้อภัยราชกุมารเข้าไปโต้วาทะกับพระผู้มีพระภาค โดยเสนอปัญหา ๒ เงื่อน คือ ปัญหาว่า “มีบ้างไหม ที่พระตถาคตตรัสวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น” แล้วสอนวิธีต้อนให้จน ดังนี้

- ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีบ้าง” ให้ทูลถามว่า “เมื่อเป็น เช่นนั้น การกระทำของพระองค์ก็ไม่ต่างอะไรกับการกระทำของ ปุถุชน”

- ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ไม่มี” ให้ทูลถามว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงพยากรณ์พระเทวทัตว่า “เทวทัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ตั้งอยู่สิ้น ๑ กัป เป็นผู้ที่ใคร ๆ เยียวยา ไม่ได้” เพราะพระวาจาของพระองค์นั้น ทำให้พระเทวทัตโกรธ เสียใจ”

อภัยราชกุมารได้นำปัญหานั้นเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสตอบว่า ปัญหาเช่นนี้ จะวิสัชนาโดยส่วนเดียวไม่ได้ (คือ ใช้เอกังสพยากรณ์ = ตอบแบบ ยืนยันอย่างเดียวไม่ได้ ในกรณีนี้ทรงใช้วิภัชชพยากรณ์ = ตอบแบบแยกแยะประเด็นมีทั้งยืนยันและปฏิเสธ) แล้วทรงแสดงหลักเกณฑ์การตรัสวาจา ของพระองค์ ๖ ข้อ คือ

๑. วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๒. วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็น ที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๓. วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

๔. วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๕. วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๖. วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

เมื่อทรงแสดงธรรมจบลง อภัยราชกุมารได้ตรัสชมเชยพุทธปฏิภาณและแสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

๘.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นพุทธปฏิภาณในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ซึ่งมี ๔ วิธี คือ (๑) เอกังสพยากรณ์ การตอบแง่เดียว คือตอบอย่างเดียวเด็ดขาด (๒) วิภัชชพยากรณ์ การแยกแยะตอบ (๓) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม (๔) ฐปนะ การยั้งหรือหยุด การพับปัญหาเสีย ไม่ตอบ (ม.ม.อ. ๒/๘๕/๘๒ ดู เทียบ ที. ปา. ๑๑/๑๘๗/๑๑๖) ในที่นี้ พระองค์ทรงใช้วิธีที่ ๒ คือ แยกตอบเป็น ประเด็น อภัยราชกุมารทรงเตรียมปัญหามาอย่างดี แต่พอพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ปัญหาเช่นนี้จะวิสัชชนาโดยส่วนเดียวไม่ได้ ก็ทรงเปล่งอุทานออกมาว่า “พวกนิครนถ์ ฉิบหายแล้ว”

๙. พหุเวทนิยสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

พหุเวทนิยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเวทนาหลายประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภการสนทนาธรรมเรื่องเวทนาระหว่างท่านพระอุทายีกับช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ที่ท่านพระอานนท์นำเข้าไปทูลถาม เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพหุเวทนิยสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะกับท่านพระอุทายีสนทนากันเรื่องเวทนามีเท่าไร โดยช่างไม้ เห็นว่ามี ๒ ประการ คือ (๑) สุขเวทนา (๒) ทุกขเวทนา ส่วนท่านพระอุทายี เห็นว่ามี ๓ ประการ คือ (๑) สุขเวทนา (๒) ทุกขเวทนา (๓) อทุกขมสุขเวทนา จึงตกลงกันไม่ได้ ท่านพระอานนท์ได้ยินเรื่องนั้นจึงนำเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ทรงแสดงเวทนาไว้หลายประการ ขึ้นอยู่กับเหตุ คือ เวทนา ๒ เวทนา ๓ เวทนา ๕ เวทนา ๖ เวทนา ๑๘ เวทนา ๓๖ และเวทนา ๑๐๘ แล้วทรงแยกสุขเวทนาออกมาอธิบายเป็นตัวอย่างโดยเริ่มจากกามสุข ๕ สุขที่เกิดจาก ฌาน ๘ และสุขคือสัญญาเวทยิตนิโรธ

๙.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. เนื้อหาของพระสูตรนี้ มีปรากฏในที่อื่นอีก แต่เรียกชื่อต่างกัน คือ ใน สังยุตตนิกาย เวทนาสังยุต พระสูตรที่ ๙ เรียกชื่อว่า ปัญจกังคสูตร แปลว่า พระสูตร ว่าด้วยช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ เป็นการตั้งชื่อพระสูตรตามชื่อบุคคล แต่ในที่นี้ เรียกชื่อว่า พหุเวทนิยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเวทนาหลายประเภท เป็นการตั้งชื่อตามหมวดธรรม เนื้อหาสาระของทั้ง ๒ สูตรเหมือนกัน ดู สำ.สฬา. (แปล) ๑๘/๒๖๗/๒๙๓

๒. การที่ทรงยกกามสุขเป็นต้นขึ้นมาแสดงนั้น ถือว่าเป็นการแสดงเวทนาอย่างเดียว คือสุขเวทนา เพื่อให้ช่างไม้และท่านพระอุทายีทราบว่า ประเภท ของเวทนามิได้เริ่มจากเวทนา ๒ แต่เวทนา ๑ ก็มี เวทนา ๑ นั้น ยังละเอียดลึก ลงไปอีก เช่น สุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ สุขที่เกิดจากปฐมฌาน ซึ่งสงบประณีตกว่าสุขนั้นเป็นต้น จนถึงสุขคือสัญญาเวทยิตนิโรธ (การดับสัญญาและความรู้สึก) อาจ มีผู้สงสัยว่า เมื่อดับสัญญาและความรู้สึกแล้วจะสุขได้อย่างไร พระองค์ตรัสว่า ความดับนั่นเองเป็นความสุข พระอรรถกถาจารย์จึงอธิบายว่า สุขมี ๒ อย่าง คือ (๑) เวทยิตสุข สุขชนิดที่ต้องเสวย ได้แก่ สุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ และสมาบัติ ๘ (๒) อเวทยิตสุข สุขชนิดที่ไม่ต้องเสวย ได้แก่ นิโรธ แต่สุขทั้ง ๒ นี้จะถือว่าเป็นสุขอย่างเดียวก็ได้ เพราะเป็นความสุขเช่นกัน (ม.ม.อ. ๒/๙๐/๘๖)

๑๐. อปัณณกสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

อปัณณกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการปฏิบัติไม่ผิด ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ ที่กล่าวถึงอปัณณกธรรม (ข้อปฏิบัติไม่ผิด)

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา

คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า บ้านสาลาอยู่ปากทางเข้าดง สมณพราหมณ์หลายจำพวกจะแวะเข้าไปพักอยู่เสมอ ชาวบ้านก็จะต้อนรับและถวายทาน สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้แสดงทิฏฐิ (ลัทธิ) ๖๒ แก่ชาวบ้านเป็นประจำ แต่ชาวบ้านเหล่านั้นไม่อาจจะยอมรับลัทธิเหล่านั้นได้แม้แต่ลัทธิเดียว พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้านเหล่านั้น จึงทรงแสดงการปฏิบัติไม่ผิดเพื่อให้นำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติในการนับถือลัทธิต่าง ๆ ต่อไป (ม.ม.อ. ๒/๙๓/๘๗) เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอปัณณกสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาว่า “ศาสดาองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งเป็นที่ชอบใจของท่านทั้งหลาย เป็นเหตุให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุผล มีอยู่หรือ”

เมื่อพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลากราบทูลว่าไม่มี พระองค์จึงทรงแสดงอปัณณกธรรม คือ ทรงยกทิฏฐิต่าง ๆ ขึ้นมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นโทษและคุณอย่างชัดเจน แล้วทรงแนะนำวิธีปฏิบัติที่ไม่ผิด เช่น

มีสมณพราหมณ์ ๒ พวก ซึ่งมีทิฏฐิขัดแย้งกัน คือ

พวกที่ ๑ มีทิฏฐิว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล เป็นต้น พวกนี้จักเว้นกุศลธรรม ประพฤติอกุศลธรรม กลายเป็นคนทุศีล ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์

ในเรื่องนี้ วิญญูชนควรพิจารณาให้เห็นชัดว่า

ถ้าโลกหน้าไม่มี บุคคลนี้ตายไปแล้ว จักทำตนให้สวัสดี(ปลอดภัย) ได้

ถ้าโลกหน้ามี เขาก็จักไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือเท็จก็ช่างเถิด เขาก็จะถูกตำหนิติเตียนในปัจจุบันแน่นอน

ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาจะได้รับโทษใน ๒ สถาน คือ (๑) ในปัจจุบัน วิญญูชนตำหนิติเตียนได้ (๒) ตายไปแล้วจะไปเกิดในนรก

พวกที่ ๒ มีทิฏฐิว่า ทานที่ให้แล้วมีผล เป็นต้น พวกนี้จักเว้นอกุศลธรรม ประพฤติกุศลธรรม ละทิ้งความเป็นผู้ทุศีล ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ไม่ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์

ในเรื่องนี้ วิญญูชนควรพิจารณาให้เห็นชัดว่า

ถ้าโลกหน้ามี บุคคลนี้ตายไปแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือเท็จก็ช่างเถิด เขาจะได้รับการสรรเสริญในปัจจุบันแน่นอน

ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาจะได้รับคุณใน ๒ สถาน คือ (๑) ในปัจจุบัน วิญญูชนสรรเสริญ (๒) หลังจากตายไปแล้ว จักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

นี้เป็นอปัณณกธรรม ข้อที่ ๑

ทรงสอนให้พิจารณาทิฏฐิของสมณพราหมณ์อีก ๘ จำพวก ๔ คู่ คือ

พวกที่มีทิฏฐิว่า เมื่อบุคคลทำเอง ... ก็ไม่จัดว่าทำบาป กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณกธรรมข้อที่ ๒)

พวกที่มีทิฏฐิว่า ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณกธรรมข้อที่ ๓)

พวกที่มีทิฏฐิว่า อรูปพรหมไม่มี กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณกธรรมข้อที่ ๔)

พวกที่มีทิฏฐิว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มี กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณก-ธรรมข้อที่ ๕)

จากนั้นทรงแสดงบุคคล ๔ ประเภทดังที่ทรงแสดงไว้ในกันทรกสูตร

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ทิฏฐิต่าง ๆ ในพระสูตรนี้ มี ๕ คู่ ๑๐ ประการ คือ

๑. นัตถิกทิฏฐิ กับ อัตถิกทิฏฐิ

๒. อกิริยทิฏฐิ กับ กิริยทิฏฐิ

๓. อเหตุกทิฏฐิ กับ เหตุกทิฏฐิ

๔. ทิฏฐิว่า อรูปพรหมไม่มี กับ ทิฏฐิว่า อรูปพรหมมี

๕. ทิฏฐิว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มี กับ ทิฏฐิว่า ความดับสนิทแห่งภพมี

พระอรรถกถาจารย์ จัดบุคคลผู้นับถือทิฏฐิเหล่านี้กับบุคคล ๔ ประเภทเข้าด้วยกันดังนี้

ผู้นับถือนัตถิกทิฏฐิ อกิริยทิฏฐิ อเหตุกทิฏฐิ ทิฏฐิว่า อรูปพรหมไม่มี และทิฏฐิว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มี จัดเป็นบุคคลประเภทที่ ๑-๓

ผู้นับถืออัตถิกทิฏฐิ กิริยทิฏฐิ เหตุกทิฏฐิ ทิฏฐิว่า อรูปพรหมมี และทิฏฐิว่า ความดับสนิทแห่งภพมี จัดเป็นบุคคลประเภทที่ ๔ (ม.ม.อ. ๒/๑๐๕/๙๒)

อปัณณกธรรมนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพื่อใช้เป็นหลักในการพิจารณาทิฏฐิหรือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายในสมัยพุทธกาล ในพระสูตรนี้ พระองค์ตรัสไว้อย่างละเอียดชัดเจนทุกแง่ทุกมุม ทั้งฝ่ายดีฝ่ายเสีย ผู้ปฏิบัติตาม ชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด และสามารถละอกุศลได้แน่นอน จึงเป็นหลักการสำคัญที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ภิกขุวรรค

ภิกขุวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยภิกษุ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังนี้

๑. จูฬราหุโลวาทสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬราหุโลวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุล สูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่เรียกว่า สูตรเล็ก (จูฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับราหุโลวาทสูตรอีกสูตรหนึ่ง ได้แก่ พระสูตรที่ ๒ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๑ นี้มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๒ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จูฬราหุโลวาทสูตร เรียกพระสูตรที่ ๒ ว่า มหาราหุโลวาทสูตร (แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุล สูตรใหญ่)

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระราหุล (พระโอรสของพระองค์) สมัยยังเป็นสามเณร อายุ ๗ ขวบ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภว่าท่านยังเยาว์อยู่ อาจจะกล่าวสัมปชานมุสาวาท (การพูดเท็จทั้งที่รู้) ก็เป็นได้ ทรงประสงค์จะประทานโอวาทเกี่ยวกับการกล่าวถ้อยคำแก่ท่าน จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬราหุโลวาทสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ มีอุปมาอุปไมยประกอบ เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปหาท่านพระราหุลซึ่งกำลังพักอยู่ ณ ปราสาทชื่ออัมพลัฏฐิกา ขณะที่พระองค์ทรงล้างพระบาท ทรงเหลือน้ำไว้ในภาชนะหน่อยหนึ่ง รับสั่งเรียกท่านพระราหุลมาพิจารณาดูน้ำนั้น แล้วทรงแสดงเปรียบเทียบว่า ผู้ที่ เป็นสมณะถ้าไม่มีความละอายกล่าวเท็จทั้งที่รู้ ก็เหลือความเป็นสมณะเพียงหน่อยหนึ่ง เหมือนน้ำในขัน

ทรงเทน้ำทิ้งแล้วทรงคว่ำขันและหงายขันขึ้น แล้วทรงเปรียบเทียบให้ฟังว่า ถ้ายังกล่าวเท็จอยู่ก็เหมือนน้ำที่เขาทิ้งแล้ว เหมือนขันที่คว่ำ และว่างเปล่าเหมือนขัน ที่หงายขึ้น

ทรงยกอุปมาด้วยช้างขึ้นมาเปรียบเทียบว่า ช้างต้นที่ใช้อวัยวะทุกส่วนทำงานให้พระราชาได้ ไม่มีอะไรที่ช้างต้นนั้นจะทำไม่ได้ คนที่ไม่มีความละอายกล่าวเท็จทั้งที่รู้ก็เหมือนกัน ที่จะไม่ทำบาปอะไรเลยไม่มี

จากนั้นทรงสอนให้พิจารณาดูกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของตน เหมือนคนใช้คันฉ่องส่องดูเงาหน้าตัวเอง ฉะนั้น

๑.๕ ข้อสังเกต

การประทานโอวาทแก่ท่านพระราหุลนั้น พระผู้มีพระภาคทรงคำนึงถึงวัยของผู้ฟังเป็นหลักสำคัญ จึงทรงแสดงโดยการยกสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายขึ้นมาเปรียบเทียบ ให้ดู เป็นการสอนจากสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก ซึ่งนับเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการ แสดงธรรมของพระองค์

อนึ่ง คัมภีร์ปปัญจสูทนี (ม.ม.อ. ๒/๑๐๗/๙๓-๙๕) อธิบายว่า พระผู้มี พระภาคทรงแสดงพระสูตรที่เกี่ยวกับท่านพระราหุลไว้หลายสูตร ตามระยะวัยของท่าน และทรงมีจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กัน คือ

๑. สามเณรปัญหา หรือกุมารปัญหา (ขุ.ขุ. ๒๕/๑-๑๐/๓) ทรงแสดงขณะท่าน เป็นสามเณรอายุ ๗ ขวบ จุดมุ่งหมาย คือ เพื่อให้ละเว้นการพูดคำที่ไม่เหมาะสม

๒. ราหุลสังยุต (สำ.นิ. ๑๖/๕๙๙/๒๘๗) ในราหุลสังยุตทรงแสดงไว้หลายสูตร คือ ตั้งแต่ท่านพระราหุลอายุ ๗ ขวบ จนถึงอุปสมบทเป็นพระแต่ยังไม่ได้พรรษา จุดมุ่งหมาย คือ เพื่อให้วิปัสสนาของท่านแก่กล้า

๓. มหาราหุโลวาทสูตร (สูตรที่ ๒ ในวรรคนี้) ทรงแสดงขณะท่านเป็นสามเณร อายุ ๑๘ ปี จุดมุ่งหมาย คือ เพื่อให้บรรเทาความพอใจและความกำหนัดเกี่ยวกับเรือนร่างคือขันธ์ ๕

๔. จูฬราหุโลวาทสูตร (พระสูตรนี้) ทรงแสดงขณะท่านเป็นสามเณร อายุ ๗ ขวบ จุดมุ่งหมาย คือ เพื่อป้องกันการกล่าวคำเท็จทั้งที่รู้

๕. จูฬราหุโลวาทสูตร (ม.อุ. ๑๔/๔๑๖/๓๕๖) ทรงแสดงขณะท่านเป็นภิกษุยังไม่ได้พรรษา จุดมุ่งหมาย คือ เพื่อให้บรรลุพระอรหัตตผล)

๖. ราหุลสูตร (ขุ.สุ. ๒๕/๓๔๒/๓๙๘) ทรงแสดงเพื่อประทานพระโอวาทตามปกติ

๒. มหาราหุโลวาทสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

มหาราหุโลวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุล สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระราหุล(สมัยยังเป็นสามเณร) ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจ และความกำหนัดเกี่ยวกับเรือนคือขันธ์ ๕ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชฌาสยะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาราหุโลวาทสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วันนั้น ในตอนเช้าก่อนเสด็จออกบิณฑบาต พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ท่านพระราหุลพิจารณาขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จากนั้น ท่านพระราหุลได้ไปนั่งฝึกสมาธิอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรเห็นเข้าจึงแนะนำให้ท่านเจริญอานาปานสติภาวนา

ต่อมาในเวลาเย็น ท่านเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า จะเจริญอานาปานสติอย่างไร จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

๑. ให้พิจารณาธาตุ ๕ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ และอากาสธาตุ ให้เห็นว่าเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ ไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

๒. ให้เจริญภาวนาเสมอด้วยธาตุทั้ง ๕ นั้น คือ เจริญภาวนาเพื่อไม่ให้อารมณ์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจมาครอบงำจิตได้ เหมือนธาตุทั้ง ๕ ไม่รังเกียจของสกปรกที่คนทิ้งลง

๓. ให้เจริญภาวนา ๖ อย่าง คือ เมตตาภาวนา กรุณาภาวนา มุทิตาภาวนา อุเบกขาภาวนา อสุภสัญญาภาวนา และอนิจจ- สัญญาภาวนา

๔. ให้เจริญอานาปานสติ ๑๖ ขั้น

๒.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ ทรงแสดงกัมมัฏฐานและวิธีเจริญกัมมัฏฐานแก่ท่านพระราหุล จุดประสงค์ที่ทรงแสดง คือ เพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจและความกำหนัดเกี่ยวกับ

เรือนร่างคือขันธ์ เพราะขณะนี้ท่านพระราหุลมีอายุ ๑๘ ปี ซึ่งเป็นวัยที่กำลังคิดคำนึงเรื่องเรือนร่างหรือรูปร่างทั้งของตนเองและของผู้อื่น จึงทรงแสดงกัมมัฏฐานหลายอย่าง เพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจและความกำหนัดในเรือนร่าง

๓. จูฬมาลุงกยสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬมาลุงกยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตร สูตรเล็ก ชื่อนี้ ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

ที่เรียกว่า สูตรเล็ก (จูฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับมาลุงกยสูตร อีกสูตรหนึ่ง ได้แก่ พระสูตรที่ ๔ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๓ นี้ มีเนื้อหาและรายละเอียด น้อยกว่าพระสูตรที่ ๔ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จูฬมาลุงกยสูตร เรียกพระสูตรที่ ๒ ว่า มหามาลุงกยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระมาลุงลยบุตร สูตรใหญ่

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระมาลุงกยบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตรัสตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬมาลุงกยสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ คือ พระมาลุงกยบุตรเป็นผู้ถาม พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสตอบ

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระมาลุงกยบุตร คิดว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบอัพยากตปัญหา (ปัญหาที่ไม่ทรงตอบ) ๑๐ ประการ จึงรู้สึกไม่พอใจและจักเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคอีก ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงตอบ ก็จะประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป ถ้าไม่ทรงตอบ ก็จะ ลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์

อัพยากตปัญหา ๑๐ ประการ คือ

๑. โลกเที่ยงหรือ

๒. โลกไม่เที่ยงหรือ

๓. โลกมีที่สุดหรือ

๔. โลกไม่มีที่สุดหรือ

๕. ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือ

๖. ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันหรือ

๗. หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกหรือ

๘. หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกหรือ

๙. หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ

๑๐. หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่หรือ

ครั้นในเวลาเย็น ท่านพระมาลุงกยบุตรได้นำปัญหานั้นเข้าไปทูลถาม พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ โดยทรงให้เหตุผลว่า

๑. พระองค์มิได้ทรงให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าพระมาลุงกยบุตรมาประพฤติพรหมจรรย์กับพระองค์แล้ว พระองค์จะทรงตอบปัญหาเหล่านี้

๒. พระมาลุงกยบุตรมิได้กราบทูลพระองค์ไว้ก่อนว่า ถ้าพระองค์ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ ท่านก็จักประพฤติพรหมจรรย์

๓. บุคคลใดกล่าวว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ ตนก็จักไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ต่อให้บุคคลนั้นตายไป พระองค์ก็ไม่ทรงตอบ

๔. เมื่อมีความเห็นเหล่านี้แล้ว จะทำให้มีการประพฤติพรหมจรรย์กัน ก็หามิได้ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็ยังคงมีอยู่ตามเดิม พระองค์จึงทรงบัญญัติเฉพาะการกำจัดชาติ ชรา มรณะ ฯลฯ และอุปายาสเท่านั้น

จากนั้นทรงสรุปว่า ที่พระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เพราะไม่มีประโยชน์ ไม่ทำให้บรรลุนิพพาน ส่วนปัญหาที่ทรงตอบ คือ ปัญหาเรื่องอริยสัจ ๔ ได้แก่ เรื่องทุกข์ เรื่องทุกขสมุทัย เรื่องทุกขนิโรธ และเรื่องทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะมีประโยชน์และทำให้บรรลุนิพพาน

๓.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นถึงเจตคติในการตอบปัญหาทางอภิปรัชญาของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ปัญหาที่เรียกว่าอัพยากตปัญหา เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับทิฏฐิ ๑๐ ประการ ซึ่งรู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า อันตคาหิกทิฏฐิ อาจารย์ทางปรัชญามหายานอธิบายว่า ท่าทีที่ทรงนิ่ง ไม่ตอบนั่นเอง คือคำตอบที่ชัดเจนที่สุด นั่นคือทรงตอบว่าเรื่องเหล่านั้นพูดไม่ได้ เพราะไม่ว่าจะทรงตอบอย่างไร คือ จะทรงตอบรับหรือ ทรงตอบปฏิเสธ ผู้ฟังก็ไม่สามารถเข้าใจ และอาจจะตรงกับทฤษฎีที่มีอยู่เดิมของ ผู้ฟังจนทำให้เห็นผิดยิ่งขึ้นไปอีก แต่อาจารย์ฝ่ายเถรวาทอธิบายว่า ที่ไม่ทรงตอบ เพราะไม่มีประโยชน์

ผู้ต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับอัพยากตปัญหา ควรดูในที่อื่นอีก เช่น ในพรหมชาลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ในอัพยากตสังยุต สฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ และในทิฏฐิกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ โดยเฉพาะในอัพยากตสังยุต สฬายตนวรรค สังยุตตนิกายได้ประมวลเหตุผลที่ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

๔. มหามาลุงกยสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

มหามาลุงกยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตร สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร คือ ท่านพระมาลุงกยบุตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระมาลุงกยบุตรพร้อมกับภิกษุหลายรูป ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๔.๓ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ยังจำโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการที่พระองค์แสดงไว้ได้หรือไม่

ท่านพระมาลุงกยบุตรกราบทูลว่า ยังจำได้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพต-ปรามาส กามฉันทะ และพยาบาท

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การตอบเพียงเท่านี้ เป็นการตอบที่ยังไม่ถูกต้อง พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกอาจหักล้างด้วยการนำเรื่องเด็กอ่อนมาเปรียบเทียบได้ เช่น เด็กอ่อนไม่มีความคิดว่า “กายของตน” จักมีสักกายทิฏฐิ(ความเห็นว่ากายของตนมี) ได้อย่างไร เด็กอ่อนไม่มีความคิดว่า “ธรรม” จักมีวิจิกิจฉา (ความสงสัย) ในธรรม ได้อย่างไร ทรงย้ำว่าสักกายทิฏฐิและวิจิกิจฉาของเด็กนั้นมีและยังนอนเนื่องอยู่ (ในฐานะอนุสัย)

จากนั้น ทรงแสดงโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ โดยทรงยกเอาบุคคลผู้ปฏิบัติ ขึ้นมาเป็นหลักตัดสินว่าจะเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์หรือไม่ เช่น

ปุถุชนเกิดสักกายทิฏฐิขึ้น เขาไม่มีอุบายเครื่องสลัดออก บรรเทาไม่ได้ สักกาย- ทิฏฐินั้น ก็ชื่อว่า เป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์

ส่วนอริยสาวกไม่เกิดสักกายทิฏฐิขึ้น หรือเมื่อสักกายทิฏฐิเกิดขึ้นก็รู้อุบายเครื่อง สลัดออกและสามารถละได้

จากนั้น ทรงแสดงว่า รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ เป็นมรรคและปฏิปทาที่ทำให้ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ทั้ง ๕ ประการได้

๔.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสถามถึงสังโยชน์ ท่านพระมาลุงกยบุตร ก็ทูลตอบเรื่องสังโยชน์เช่นกัน แต่ไฉนพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่าคำตอบนั้นไม่ถูกต้อง ที่เป็นเช่นนี้ เพราะท่านพระมาลุงกยบุตรตอบตามลัทธิของตน คือ ท่านถือลัทธิว่า คนมีกิเลสเฉพาะเวลาที่กิเลสฟุ้งขึ้นเท่านั้น เวลาอื่นจากนี้ ไม่มีกิเลส แต่พระผู้มี พระภาคทรงประสงค์จะให้ท่านรู้ว่า แม้เวลาที่กิเลสไม่ฟุ้งขึ้น ปุถุชนก็ยังมีกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในใจ ซึ่งเรียกว่า อนุสัย จึงทรงยกอุปมาเรื่องเด็กอ่อนขึ้นมาเปรียบเทียบ ว่าเด็กอ่อนไม่รู้จักสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ และพยาบาทเลย แต่ก็มิได้หมายความว่า เด็กนั้นจะไม่มีสักกายทิฏฐิ

๕. ภัททาลิสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

ภัททาลิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระภัททาลิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงมุ่งทำลายความเห็นผิดของท่านพระภัททาลิ เหตุเกิด ของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของภัททาลิสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุฉันอาหารมื้อเดียว แต่ท่านพระภัททาลิกราบทูลว่า ตนไม่สามารถฉันอาหารมื้อเดียวได้ และไม่ยอมปฏิบัติตามสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้ตักเตือนจนท่านพระภัททาลิ สำนึกผิด จึงเข้าไปกราบทูลขออภัยโทษจากพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงยกโทษให้ แล้วทรงชี้โทษของผู้ไม่บำเพ็ญไตรสิกขาว่าจะถูกพระศาสดา เพื่อนพรหมจารี เทวดาติเตียนบ้าง ตนติเตียนตนเองได้บ้าง ทรงแสดงอานิสงส์ของผู้บำเพ็ญไตรสิกขาว่าจะทำให้บรรลุฌาน ๔ และวิชชา ๓

ท่านพระภัททาลิได้ทูลถามถึงเหตุที่ทำให้ภิกษุทั้งหลายข่มขี่และไม่ข่มขี่ภิกษุบางรูป

พระองค์ตรัสตอบว่า เหตุที่ทำให้ภิกษุทั้งหลายข่มขี่ภิกษุบางรูป คือ ภิกษุต้องอาบัติอยู่เนือง ๆ หรือต้องอาบัติบางข้อ แต่ไม่ยอมปลดเปลื้องอาบัติ ส่วนเหตุที่ทำให้ภิกษุทั้งหลายไม่ข่มขี่มีนัยตรงกันข้าม

ท่านพระภัททาลิทูลถามถึงเหตุที่เมื่อก่อนสิกขาบทมีเพียงเล็กน้อย แต่มีภิกษุจำนวนมากดำรงอยู่ในอรหัตตผล และเหตุที่บัดนี้สิกขาบทมีมาก แต่มีภิกษุจำนวนน้อยดำรงอยู่ในอรหัตตผล

พระองค์ตรัสตอบว่า เหตุที่เมื่อก่อนสิกขาบทมีเพียงเล็กน้อย แต่มีภิกษุจำนวนมากดำรงอยู่ในอรหัตตผล เพราะสงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่ ยังไม่เป็นผู้เลิศด้วยลาภ ยังไม่เป็นผู้เลิศด้วยยศ ยังไม่เป็นพหูสูต ยังไม่เป็นรัตตัญญู ส่วนเหตุที่บัดนี้สิกขาบทมีมาก แต่ภิกษุจำนวนน้อยดำรงอยู่ในอรหัตตผล มีนัยตรงกันข้าม

จากนั้น ทรงแสดงอเสขธรรม ๑๐ ประการ ที่จะทำให้ภิกษุเป็นผู้ควรแก่ของ ที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี และ เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก

๕.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. คำว่า การฉันมื้อเดียว คัมภีร์ปปัญจสูทนี อธิบายว่า หมายถึงการ ฉันอาหารในเวลาคือตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุฉันอาหาร ๑๐ ครั้งในช่วงเวลานี้ก็ถือว่าฉันอาหารมื้อเดียว มีธรรมเนียมการฉันนั้นอยู่ว่า เมื่อได้รับภัตตาหารและเนยใสแล้ว ท่านจะฉันส่วนหนึ่งแล้วล้างมือ นำส่วนที่เหลือออกจากบาตร

แล้วนำไปฉันในที่อื่น (ม.ม.อ. ๒/๒๒๕/๓, ม.ม.อ. ๒/๑๓๔/๑๑๐) ควรดูการสรรเสริญคุณของการฉันที่ปรากฏในพระสูตรที่ ๑๐ ในวรรคนี้ประกอบด้วย

๒. พระสูตรนี้กล่าวถึงการบัญญัติสิกขาบทอันเป็นส่วนของพระวินัยและแสดงเหตุการณ์หลังจากที่ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุฉันในเวลาวิกาล คือ เมื่อภิกษุบางรูป เช่น พระภัททาลิทราบว่าพระผู้มีพระภาคทรงห้ามมิให้ฉันในเวลา วิกาลเช่นนั้น ก็กลัวว่าจะปฏิบัติไม่ได้จึงไม่ยอมปฏิบัติตาม และคัดค้านการบัญญัติ สิกขาบทของพระองค์ จนต้องหลบหน้าไม่กล้าเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคนานถึง ๓ เดือนเต็ม เรื่องนั้นปรากฏแก่คนทั้งหลายในสมัยนั้น แสดงว่าการบัญญัติสิกขา-บทบางข้อนั้นมีผู้คัดค้าน แต่เมื่อสงฆ์ส่วนมากเห็นด้วยก็ต้องยอมรับและปฏิบัติตามพระบัญญัตินั้น ซึ่งต่อมาท่านพระภัททาลิก็สำนึกผิดและยอมปฏิบัติตาม ดูพระสูตรถัดจากนี้ไปประกอบด้วย

๓. ประวัติของท่านพระภัททาลิรูปนี้ คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า ท่านบวชด้วยศรัทธามีศีลบริสุทธิ์ แต่วิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องปากท้อง ในอดีตชาติเคยเกิดเป็นกาที่กินจุมาก คงจะติดนิสัยเดิม จึงคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระผู้มีพระภาค (ม.ม.อ. ๒/๑๓๔/๑๑๑)

๖. ลฏุกิโกปมสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

ลฏุกิโกปมสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยนางนกมูลไถ ชื่อนี้ตั้งตามอุปมาข้อแรกในพระสูตร นอกจากนี้ยังทรงแสดงอุปมาด้วยช้างต้น อุปมาด้วยคนจน และอุปมาด้วยคนมั่งมีอีกด้วย

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอุทายี ขณะประทับอยู่ในอาปณนิคมของชาวอังคุตตราปะ แคว้นอังคุตตราปะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระเถระ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของลฏุกิโกปมสูตร เป็นการบรรยายโวหารแบบมีอุปมาอุปไมย

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระอุทายีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคและกราบทูลว่า เมื่อก่อนท่านฉันทั้งในเวลาเย็น เวลาเช้า เวลาหลังเที่ยง ต่อมา พระผู้มีพระภาครับสั่งให้เลิกฉันในเวลาเย็นและเวลาหลังเที่ยง ท่านน้อยใจ เสียใจ แต่ก็ยังปฏิบัติตามเพราะความรัก ความ เคารพ ความละอาย และความยำเกรงในพระผู้มีพระภาค ต่อมาได้เห็นโทษในการฉันในเวลาเย็นและเวลาหลังเที่ยงด้วยตนเอง จึงได้รู้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากมาให้ พระผู้มี พระภาคทรงกำจัดอกุศลธรรม ทรงนำกุศลธรรมมาให้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่เป็นเช่นนั้น เพราะในธรรมวินัยนี้ มีบุคคลหลายจำพวกที่คิดว่า พระวินัยบัญญัติของพระองค์เป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญอะไร ซึ่งความจริงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย แล้วทรงแสดงบุคคล ๔ จำพวกเปรียบเทียบกับอุปมา ๔ ข้อ คือ

๑. ผู้ไม่ละความผิดทั้งที่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาแต่มีความผิดเล็กน้อย พวกนี้จะถูกความผิดเพียงเล็กน้อยมัดไว้อย่างมั่นคง เปรียบเหมือนนางนกมูลไถถูกผูกด้วยเถาหัวด้วน หนีไปไหนไม่ได้ รอเวลาที่จะถูกฆ่า

๒. ผู้ละความผิดทั้งที่ไม่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาที่ละความผิดเล็กน้อยได้ พวกนี้อาจพ้นผิดได้ เปรียบเหมือนช้างต้น เคยฝ่าศึกสงครามมาแล้ว สามารถสะบัดโซ่ที่ล่ามไว้ให้ขาดได้

๓. ผู้ไม่ละความผิดทั้งที่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาแต่มีความผิดเล็กน้อย พวกนี้จะถูกความผิดเพียงเล็กน้อยมัดไว้อย่างมั่นคง เปรียบเหมือนคนจนมีทรัพย์สินเพียงเล็กน้อย คิดว่าการบวชเป็นสมณะสบาย แต่ก็ไม่สามารถออกบวชได้ เพราะละทรัพย์สินเล็กน้อยนั้นไม่ได้

๔. ผู้ละความผิดทั้งที่ไม่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาที่ละความผิดเล็กน้อยได้ พวกนี้อาจพ้นผิดได้ เปรียบเหมือนคนมั่งมี มีทรัพย์สมบัติมาก คิดว่าการบวชเป็นสมณะสบาย แล้วละทรัพย์สมบัติทั้งหมดออกบวชได้

ทรงแสดงบุคคลอีก ๔ จำพวก คือ

๑. ผู้ไม่ละอุปธิ

๒. ผู้ละอุปธิได้

๓. ผู้ละอุปธิได้เร็วแต่เป็นบางครั้ง

๔. ผู้ไม่มีอุปธิ

จากนั้นทรงสรุปว่า อุปธินั้น ก็คือกามคุณ ๕ ถ้าละกามคุณ ๕ และอกุศล-ธรรมทั้งหลายได้ ก็จะบรรลุรูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔

๖.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้ ทรงชี้ให้เห็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์และโทษที่ไม่ปฏิบัติตาม คือ ผู้ที่มีความยำเกรงในพระองค์แต่ไม่ยอมแก้ไขความผิดที่มีอยู่ ย่อมไม่พ้นจากความผิดนั้น ส่วนผู้ไม่มีความยำเกรงในพระองค์แต่ยอมสละความผิดเสีย ย่อมพ้นผิดได้

อนึ่ง บุคคล ๔ จำพวกหลังในพระสูตรนี้ คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า จำพวกที่ ๑-๓ ได้แก่ปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีตามลำดับ ส่วนจำพวกที่ ๔ ได้แก่ พระอรหันต์

๗. จาตุมสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

จาตุมสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านจาตุมา ชื่อนี้ตั้งตามสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร หมู่บ้านจาตุมา เป็นหมู่บ้านของชาวศากยะ แคว้นสักกะ

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ขณะประทับอยู่ ณ อามลกีวัน หมู่บ้านจาตุมา โดยทรงประสงค์จะให้รู้มารยาทในการอยู่ร่วมกันและรู้จักระวังภัยของผู้บวชใหม่ ๔ อย่าง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจาตุมสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ มีอุปมาอุปไมยประกอบ

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงขับไล่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งติดตามท่านพระสารีบุตร และท่านพระมหาโมคคัลลานะมาเข้าเฝ้าพระองค์เพราะเหตุที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากับ ภิกษุเจ้าถิ่นส่งเสียงดังอื้ออึง

พวกเจ้าศากยะชาวบ้านจาตุมา และท้าวสหัมบดีพรหมเข้าเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงอนุเคราะห์ภิกษุเหล่านั้น เพราะบางรูปเป็นภิกษุใหม่ เมื่อไม่ได้เข้าเฝ้าก็จะแปรผันไป เหมือนพืชอ่อนขาดน้ำ หรือเหมือนลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่

พระผู้มีพระภาคทรงสดับอุปมาที่ชาวบ้านจาตุมาและท้าวสหัมบดีพรหมกราบทูล ก็ทรงพอพระทัย ท่านพระมหาโมคคัลลานะจึงพาภิกษุทั้งหลายเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

พระองค์ตรัสถามท่านพระสารีบุตรว่า คิดอย่างไรที่พระองค์ทรงขับไล่ภิกษุสงฆ์ พระเถระกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีความขวนขวายน้อย ท่านก็ควรจะขวนขวายน้อยเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้าม แล้วตรัสถามท่านพระมหา-โมคคัลลานะ ท่านพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า ท่านกับท่านพระสารีบุตรจักช่วยกันบริหารภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองว่า พระองค์ ท่านพระสารีบุตร และท่านพระมหาโมคคัลลานะเท่านั้นควรบริหารภิกษุสงฆ์

จากนั้นทรงแสดงภัย ๔ ประการ ที่ผู้ลงน้ำจะพบ คือ

๑. ภัยจากคลื่น ๒. ภัยจากจระเข้

๓. ภัยจากน้ำวน ๔. ภัยจากปลาร้าย

ทรงเปรียบเทียบว่า ผู้บวชในธรรมวินัยนี้ ก็จะประสบภัย ๔ ประการ เช่นกัน คือ

๑. ภัยจากคลื่น ได้แก่ ความไม่อดทนต่อคำสอน

๒. ภัยจากจระเข้ ได้แก่ ความเห็นแก่ปากท้อง

๓. ภัยจากน้ำวน ได้แก่ กามคุณ ๕

๔. ภัยจากปลาร้าย ได้แก่ มาตุคาม (สตรี)

๗.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. การที่พระผู้มีพระภาคทรงประณามภิกษุสงฆ์ มิใช่เพราะทรงมีความโกรธ แต่ในฐานะที่พระองค์เป็นนักปกครอง เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าเฝ้าก็ควรรู้จักมารยาทที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมสังคม มิใช่เคยอยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้น ควรรู้จักความเหมาะสมบ้าง ฉะนั้น จึงทรงประณามภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นการสอนในเรื่องมารยาท ในที่นี้ภิกษุทุกรูปก็รู้สึกเสียใจและยอมรับว่าตนทำผิด จึงไม่มีภิกษุรูปใดโต้แย้งพระองค์ ต่างก็เก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวรจากไป (ม.ม.อ. ๒/๑๕๗/๑๑๒๘-๑๒๙)

๒. เมื่อพวกเจ้าศากยะและท้าวมหาพรหมเข้ามากราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงยกโทษให้ภิกษุสงฆ์แล้ว ทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นยอมรับผิดจึงทรงยกโทษให้ แสดงว่าการลงโทษผู้กระทำความผิดนั้น เมื่อมีเหตุผลสมควรก็ทรงยกโทษให้ คือ มิใช่ลงโทษให้เสียคน แต่ให้กลับตัว

๘. นฬกปานสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

นฬกปานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านนฬกปานะ ชื่อนี้ตั้งตามสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ใน ป่าไม้ทองกวาว หมู่บ้านนฬกปานะ แคว้นโกศล โดยทรงปรารภกุลบุตรผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากที่บวชด้วยศรัทธา คือ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระ กิมพิละ ท่านพระภัคคุ ท่านพระโกณฑัญญะ(คนละองค์กับท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ) ท่านพระเรวตะ ท่านพระอานนท์ และกุลบุตรที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของนฬกปานสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “กุลบุตรผู้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตอุทิศเรานั้น ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ” พระองค์ตรัสถามถึง ๓ ครั้ง ภิกษุทั้งหลายก็นิ่งอยู่ จึงตรัสถามระบุท่านพระอนุรุทธะเป็นต้น ท่านพระอนุรุทธะกราบทูลว่า ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่ จึงตรัสว่า ดีแล้ว

ตรัสถามว่า ออกบวชเพื่อกระทำที่สุดทุกข์ใช่หรือไม่ เมื่อท่านพระอนุรุทธะกราบทูลว่า ใช่ จึงตรัสถึงหน้าที่ที่ผู้บวชจะต้องทำคือ กุลบุตรที่บวช สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว แต่ยังไม่บรรลุปีติและสุข หรือสุขอื่นที่ยิ่งกว่านั้น ก็ยัง ถูกอภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ริษยา และความเกียจคร้านครอบงำอยู่ ต่อเมื่อบรรลุปีติและสุข หรือสุขอื่นที่ละเอียดกว่านั้น จึงจะ ไม่ถูกกิเลสเหล่านั้นครอบงำจิต

ตรัสถามว่า เธอคิดว่า ตถาคตยังละอาสวะไม่ได้ จึงพิจารณาแล้วเสพ อดกลั้น เว้น บรรเทา ใช่หรือไม่ เมื่อท่านพระอนุรุทธะกราบทูลว่า มิได้คิดเช่นนั้น แต่คิดว่า พระตถาคตละอาสวะได้แล้วจึงพิจารณาแล้วเสพ อดกลั้น เว้น บรรเทา จึงตรัสว่า ดีแล้ว

ตรัสถามว่า เธอเข้าใจว่าอย่างไรที่ตถาคตพยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ล่วงลับ ไปแล้ว ท่านพระอนุรุทธะกราบทูลให้ทรงตอบ จึงตรัสตอบด้วยพระองค์เองว่า มิใช่เพื่อให้คนเกิดความพิศวง มิใช่เพื่อเกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะและความสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้คนรู้จัก แต่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่กุลบุตร ผู้มีศรัทธา กุลบุตรเหล่านั้นฟังคำพยากรณ์แล้วจะน้อมจิตไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น ทรงอธิบายต่อไปว่า กุลบุตรเหล่านั้นได้ฟังคำพยากรณ์แล้ว จะประพฤติตามแบบอย่างที่ดีในเรื่องศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

๘.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ข้อความในพระสูตรนี้ บ่งชี้ว่าทรงแสดงเมื่อเจ้าศากยะผู้มีชื่อเสียงจำนวนมาก คือ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระกิมพิละ ท่านพระภัคคุ ท่านพระโกณฑัญญะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอานนท์ และกุลบุตรที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ อีกหลายรูปออกบวชใหม่ ๆ ระยะเวลาที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ น่าจะอยู่ในช่วงหลังจากเสด็จนิวัติกรุงกบิล-พัสดุ์ไม่นานนัก

๒. พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อให้ภิกษุผู้บวชใหม่เข้าใจจุดประสงค์ ของการบวชรวมทั้งข้อปฏิบัติที่ผู้บวชใหม่จะต้องประพฤติปฏิบัติ และทรงติดตามอบรมต่อไปอีกหลายครั้ง

๓. พระสูตรที่เกี่ยวกับการอบรมภิกษุผู้ออกบวชจากศากยตระกูล มีท่าน พระอนุรุทธะ เป็นต้น เช่น ในพระสูตรนี้มีอีกหลายพระสูตร เช่น อุปักกิเลสสูตร ในสุญญตวรรค แห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จูฬโคสิงคสูตร และมหาโคสิงคสูตรในมหายมกวรรค แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๙. โคลิสสานิสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

โคลิสสานิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระโคลิสสานิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยปรารภพระโคลิสสานิ ซึ่งเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่มีมารยาททราม มีความประพฤติย่อหย่อน เห็นแก่ปัจจัย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของโคลิสสานิสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระสารีบุตร แสดงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ข้อ คือ

๑. ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

๒. ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะ

๓. ควรรู้อภิสมาจาริกธรรม (วัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติ)

๔. ไม่ควรเข้าบ้านเช้านัก ไม่ควรกลับมาสายนัก

๕. ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลก่อนหรือหลังอาหาร

๖. ไม่ควรคะนองกาย วาจา

๗. ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้า มีวาจาจัดจ้าน

๘. ควรเป็นผู้ว่าง่าย เป็นกัลยาณมิตร

๙. ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ (สำรวมตา หู เป็นต้น)

๑๐. ควรเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร

๑๑. ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง

๑๒. ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร

๑๓. ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น

๑๔. ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น

๑๕. ควรเป็นผู้มีปัญญา

๑๖. ควรทำความเพียรในอภิธรรมและอภิวินัย

๑๗. ควรทำความเพียรในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติ

๑๘. ควรทำความเพียรในอุตตริมนุสสธรรม (ธรรมอันยิ่งของมนุษย์)

๙.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ข้อ ในพระสูตรนี้ มีความสำคัญต่อภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นวัตรอย่างไร เพราะท่านพระสารีบุตรได้แสดงข้อวัตรปฏิบัติเริ่มตั้งแต่ธรรมเนียมเบื้องต้นของภิกษุจนถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธ-ศาสนา คือ อรหัตตผล กล่าวคือ ข้อที่ ๑-๑๐ เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของภิกษุ ทั่วไป จากข้อที่ ๑๑ เป็นต้นไป เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่าด้วย ฉะนั้น เมื่อท่านพระสารีบุตรแสดงจบลง ท่านพระมหาโมคคัลลานะจึงถามว่า ข้อปฏิบัติเหล่านี้เหมาะสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเท่านั้นหรือ ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรยังต้องปฏิบัติ จึงเหมาะสำหรับภิกษุผู้อยู่ในบ้านด้วย

๑๐. กีฏาคิริสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

กีฏาคิริสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในกีฏาคีรีนิคม ชื่อนี้ตั้งตามสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ที่ กีฏาคีรีนิคม แคว้นกาสี โดยทรงปรารภพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะที่ไม่ยอมปฏิบัติ ตามพระโอวาทเรื่องการฉันอาหารในเวลากลางคืน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอัตถุปปัตติกะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของกีฏาคิริสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ และบรรยายโวหาร

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ที่กีฏาคีรีนิคมได้ตรัสสรรเสริญคุณของการ ไม่ฉันอาหารในเวลากลางคืนให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ทำให้มีอาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า ทำให้มีพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ แล้วทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามด้วย

ปรากฏว่ามีภิกษุ ๒ รูป คือ พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะไม่ยอมปฏิบัติตาม โดยอ้างว่า พวกตนฉันทั้งในเวลาเย็น เวลาเช้า และเวลาวิกาล (หลังเที่ยง) ก็รู้สึกมีอาพาธน้อยเช่นกัน

ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์รับสั่งให้ท่านทั้ง ๒ เข้าเฝ้า ตรัสถามว่าเป็นความจริงหรือไม่ ครั้นทราบว่าเป็นจริงแล้ว จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์สอนว่า การที่บุคคลเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญใช่หรือไม่ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าไม่ใช่ จึงตรัสถามว่า พระองค์สอนว่า ขณะเสวยสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม- สุขเวทนา อกุศลธรรมของบุคคลบางคนเจริญ กุศลธรรมเสื่อม แต่อกุศลธรรมของบุคคลบางคนเสื่อม กุศลธรรมเจริญ ใช่หรือไม่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าใช่ จึงตรัสรับรองและทรงอธิบายแบบบรรยายโวหารอย่างละเอียด

จากนั้นทรงแสดงอริยบุคคล ๗ จำพวก คือ

๑. ท่านผู้เป็นอุภโตภาควิมุต ๒. ท่านผู้เป็นปัญญาวิมุต

๓. ท่านผู้เป็นกายสักขี ๔. ท่านผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ

๕. ท่านผู้เป็นสัทธาวิมุต ๖. ท่านผู้เป็นธัมมานุสารี

๗. ท่านผู้เป็นสัทธานุสารี

เมื่อทรงอธิบายแต่ละจำพวกโดยละเอียด แล้วทรงสรุปว่า จำพวกที่ ๑-๒ ไม่ต้องทำกิจด้วยความไม่ประมาท จำพวกที่ ๓-๗ ต้องทำกิจด้วยความไม่ประมาท

จากนั้นทรงแสดงการบรรลุอรหัตตผลว่า มิใช่บรรลุได้ด้วยขั้นเดียว แต่ต้องบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ บำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ และบำเพ็ญปฏิปทาโดยลำดับ จึงจะบรรลุได้

ตรัสว่า โมฆบุรุษเหล่านี้ (พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ) ก้าวออกไปจากธรรมวินัยนี้ไกลเท่าไร แล้วทรงอธิบายสัจจะ ๔ ประการ

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นเช่นไร และผู้เข้าใจถึงธรรมเป็นคนเช่นไร

ตรัสตอบว่า แม้แต่ศาสดาผู้หนักในอามิส ก็ยังไม่ต่อรองว่า “เมื่อสิ่งเช่นนี้ มีแก่เรา เราจึงจะทำสิ่งนั้น ถ้าไม่มีก็ไม่ทำ” พระองค์ไม่ทรงเกี่ยวข้องกับอามิสทั้งปวง จะสมควรกับการต่อรองได้อย่างไร จากนั้นตรัสสอนให้ภิกษุยึดหลักศรัทธาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดา ตนเป็นสาวก ควรปฏิบัติตามคำสั่งสอนด้วยความเพียรอย่างสูงสุด คือ ตั้งใจว่า “แม้หนัง เอ็น กระดูก เนื้อและเลือด จะเหือดแห้งไป ถ้ายังไม่บรรลุอรหัตตผลก็จักไม่ลุกขึ้น”

ทรงสรุปว่า สาวกผู้มีศรัทธาเมื่อปฏิบัติตามที่ทรงแนะนำจะได้รับผล ๒ อย่าง คือ อรหัตตผล หรืออนาคามิผล

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. เรื่องธรรมเนียมการฉันในสมัยพุทธกาล คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า การฉันมี ๒ แบบ คือ (๑) ฉันในเวลากลางคืน (รตฺติวิกาลโภชน) (๒) ฉันในเวลากลางวัน (ทิวาวิกาลโภชน) พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงสอนให้เลิกทั้ง ๒ แบบพร้อมกัน แต่ทรงสอนให้เลิกการฉันในเวลากลางวันก่อน ต่อมาจึงทรงสอนให้เลิกการฉันในเวลากลางคืน เหตุผลที่ทรงทำเช่นนั้น คือ (๑) ภิกษุยังฉันเช่นนั้นอยู่เป็นอาจิณ (๒) ภิกษุ (บางพวก) เป็นสุขุมาลชาติ เคยฉันแต่อาหารดี ๆ มาก่อน ถ้าเลิกฉันทั้งกลางวันและกลางคืนจะลำบาก ฉะนั้นจึงทรงสอนให้เลิกฉันทีละแบบ โดยทรงสอนให้เลิกฉันในเวลาวิกาลกลางวัน (ทิวาวิกาลโภชน) ดังปรากฏในภัททาลิสูตร คือ พระสูตรที่ ๕ ในวรรคนี้ และทรงสอนให้เลิกฉันในเวลาวิกาลกลางคืน (รตฺติวิกาลโภชน) ในพระสูตรนี้ อนึ่ง วิธีสอนให้เลิกฉัน มิใช่ทรงสอนโดยการบังคับหรือข่มขี่ แต่ทรงสอนโดยชี้ให้เห็นอานิสงส์ก่อน แล้วจึงทรงสอนให้เลิก (ม.ม.อ. ๒/๑๗๔/๑๓๘)

๒. เรื่องศรัทธาและความไม่ประมาท ทรงยกความไม่ประมาทขึ้นเป็นจุดหมาย แล้วตรัสวิธีดำเนินไปสู่ความไม่ประมาทนั้นว่า มิใช่ปฏิบัติครั้งเดียวแล้วจะถึงจุดหมาย แต่จะต้องบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ (อนุบุพพสิกขา) บำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ (อนุบุพพกิริยา) และบำเพ็ญปฏิปทา โดยลำดับ (อนุบุพพปฏิปทา) อรรถกถาเปรียบเทียบว่าเหมือนกบกระโดดครั้งเดียวย่อมไม่ถึงจุดหมาย ต้องกระโดด หลาย ๆ ครั้ง (ม.ม.อ. ๒/๑๘๓/๑๔๒)

คือต้องมีศรัทธา หมั่นเข้าไปหา นั่งใกล้ เงี่ยโสตลงสดับ ฟังธรรม ทรงจำ พิจารณา เพ่งพินิจ พอใจ อุตสาหะ ไตร่ตรอง อุทิศกายและใจ ทำให้แจ้งสัจจะ เห็นแจ้งสัจจะ

หลักการเหล่านี้เริ่มต้นด้วยศรัทธา ฉะนั้นในพระสูตรนี้จึงทรงเน้นเรื่องศรัทธา

๓. เรื่องการตั้งความเพียร เนื้อความที่เป็นภาษาบาลีเกี่ยวกับการตั้งความเพียร ในพระสูตรนี้ กับในที่อื่นแตกต่างกัน คือ ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (๒๐/๕/

๕๐) และขุททกนิกาย มหานิทเทส (๒๙/๑๙๖/๔๐๕) มีเนื้อความภาษาบาลีว่า □ กามๆ ตโจ จ นหารุ จ อฏ□ิ จ อวสิสฺสตุ สรีเร อุปสุสฺสตุ มๆสโลหิตๆ□ แปลว่า จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเถิด ส่วนในที่นี้มีเนื้อความภาษาบาลีบาลีว่า □กามๆ ตโจ จ นหารุ จ อฏ□ิ จ อวสุสฺสตุ สรีเร อวสุสฺสตุ มๆสโลหิตๆ□ แปลว่า หนัง เอ็นและกระดูกจงเหือดแห้งไปเถิด เนื้อ และเลือดในสรีระก็จงเหือดแห้งไป ถ้าเนื้อความในพระสูตรนี้ถูกต้องก็แสดงว่าพระองค์ ทรงสอนให้ภิกษุยึดหลักความเพียรโดยยอมสละทั้งหนัง เอ็น กระดูก เนื้อ และเลือด ซึ่งต่างจากที่อื่น

ปริพพาชกวรรค

ปริพพาชกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยปริพาชก ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ ซึ่งล้วนกล่าวถึงปริพาชก คือนักบวชนอกพระพุทธศาสนาจำพวกหนึ่ง แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังนี้

๑. จูฬวัจฉโคตตสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬวัจฉโคตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจฉโคตร สูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

ที่เรียกว่า สูตรเล็ก (จูฬ) นั้น เพราะเมื่อเทียบกับวัจฉโคตตสูตรอีกสูตรหนึ่ง ได้แก่พระสูตรที่ ๓ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๑ นี้ มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่า พระสูตรที่ ๓ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จูฬวัจฉโคตตสูตร เรียกพระสูตรที่ ๓ ว่า มหาวัจฉโคตตสูตร (แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจฉโคตร สูตรใหญ่)

อนึ่ง ฉบับพม่า และฎีกามัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เรียกชื่อพระสูตร นี้ว่า เตวิชชวัจฉสูตร แปลว่า พระสูตรที่ทรงแสดงเรื่องวิชชา ๓ แก่วัจฉโคตรปริพาชก เพราะเนื้อหากล่าวถึงวิชชา ๓

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตรปริพาชก ขณะประทับ อยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ใน ประเภทปรัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬวัจฉโคตรสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ คือ วัจฉโคตร-ปริพาชกเป็นผู้ถาม พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสตอบ

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วัจฉโคตรปริพาชกทูลถามว่า การที่มีผู้กล่าวว่า □พระสมณโคดมเป็นพระ-สัพพัญญู (รู้ทุกสิ่ง) เห็นธรรมทั้งปวง ยืนยันญาณทัสสนะในขณะเดิน หยุด หลับ และตื่น เป็นการกล่าวถูกต้องหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่ถูกต้อง เป็นการกล่าวตู่พระองค์

ทูลถาม : จะอธิบายอย่างไรจึงจะถูกต้อง

ตรัสตอบ : อธิบายว่า “พระสมณโคดมเป็นผู้มีวิชชา ๓” จึงจะถูกต้อง วิชชา ที่ ๑-๒ จะเกิดขึ้นทุกขณะที่ทรงประสงค์ ส่วนวิชชาที่ ๓ คือ อาสวักขยญาณมีอยู่ตลอดเวลา

ทูลถาม : คฤหัสถ์ละสังโยชน์ไม่ได้ ตายแล้วทำที่สุดทุกข์ได้ มีหรือไม่

ตรัสตอบ : ไม่มี

ทูลถาม : คฤหัสถ์ละสังโยชน์ไม่ได้ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ มีหรือไม่

ตรัสตอบ : มีจำนวนมากทีเดียวมิใช่ ๑๐๐ หรือ ๒๐๐ คน

ทูลถาม : อาชีวกตายแล้ว ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้มีหรือไม่

ตรัสตอบ : ไม่มี

ทูลถาม : อาชีวกตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์มีหรือไม่

ตรัสตอบ : ระลึกย้อนขึ้นไปถึง ๙๑ กัป ก็ไม่ปรากฏว่ามีอาชีวกคนไหนไปเกิดในสวรรค์ได้ นอกจากอาชีวกผู้เป็นกรรมวาที เป็นกิริยาวาที

ทูลถาม : เมื่อเป็นเช่นนั้น ลัทธิเดียรถีย์ก็เป็นลัทธิที่ว่างเปล่าจากคุณความดี โดยที่สุดแม้แต่คุณความดีที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์

ตรัสตอบ : เป็นเช่นนั้น

๑.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ประวัติวัจฉโคตรปริพาชก อรรถกถาเล่าไว้ว่า วัจฉโคตรปริพาชกเกิดในตระกูลพราหมณ์วัจฉโคตรเมืองราชคฤห์ มีฐานะร่ำรวย ชื่อไม่ปรากฏ แต่เรียกชื่อตามโคตรว่า วัจฉโคตร เขาเป็นผู้เชี่ยวชาญในไตรเพท พยายามค้นหาวิมุตติในไตร-เพทไม่พบ จึงออกบวชเป็นปริพาชก แล้วชอบท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ เพื่อหาความรู้ ต่อมาได้สนทนากับพระผู้มีพระภาคจึงบวชในพระพุทธศาสนาและได้บรรลุอภิญญา ๖ เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง (ขุ.เถร.อ. ๑/๒๔๙/๓๔๓-๓๔๕) ท่านได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคและพระสาวกหลายครั้ง เช่น ในโมคคัลลานสูตร วัจฉโคตตสูตร และ อานันทสูตรแห่งอัพยากตสังยุต สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ ในพระสูตร ที่ ๑-๒-๓ ในวรรคนี้ และในวัจฉโคตตสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย (อง.ติก. (แปล) ๒๐/๕๘/๒๒๑) จึงสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นคนเดียวกัน นอกจากนี้ยังปรากฏในคัมภีร์ อปทาน โดยเรียกชื่อว่า □วีถิสัมมัชชกเถระ□ ดู อป. (แปล) ๓๒/๑๕/๓๑๙

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา ข้อ ๑-๒ ในวิชชา ๓ มิได้มีอยู่ทุกขณะ มีเฉพาะขณะที่ทรงประสงค์เท่านั้น ส่วนวิชชาข้อที่ ๓ มีอยู่ทุกขณะ และตรัสยืนยันว่า ลัทธินอกพระพุทธศาสนาว่างเปล่าจากคุณความดี เว้นแต่ผู้ที่นับถือลัทธินั้นเป็นกรรมวาที คือ เชื่อเรื่องกรรม และกิริยาวาที คือ เชื่อว่ามีผล จากการกระทำ

๒. อัคคิวัจฉโคตตสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

อัคคิวัจฉโคตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยทรงแสดงเรื่องไฟแก่ปริพาชกชื่อวัจฉโคตร ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลและเนื้อหาสาระของพระสูตร

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตรปริพาชก ขณะประทับ อยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหาของปริพาชกนั้น เหตุเกิด ของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอัคคิวัจฉโคตตสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วัจฉโคตรปริพาชกทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ทรงมีอันตคาหิกทิฏฐิ (ความเห็นสุดโต่ง) ๑๐ ประการหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่มี

ทูลถาม : ทรงเห็นโทษอะไร

ตรัสตอบ : ทิฏฐิเหล่านั้น เป็นรกชัฏ เป็นทางกันดาร เป็นเสี้ยนหนาม เป็นความดิ้นรน เป็นสังโยชน์ ก่อให้เกิดความทุกข์ ความลำบาก ความคับแค้น และความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับ สงบระงับ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

ทูลถาม : ทรงมีทิฏฐิบางอย่างหรือไม่

ตรัสตอบ : คำว่า □ทิฏฐิ□ ตถาคตกำจัดได้แล้ว เพราะตถาคตหลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นทิฏฐิในเรื่องขันธ์ ๕

ทูลถาม : ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วจะเกิดในที่ไหน

ตรัสตอบ : คำว่า □เกิด□ นำมาใช้ไม่ได้

ทูลถาม : ไม่เกิดหรือ

ตรัสตอบ : คำว่า □ไม่เกิด□ นำมาใช้ไม่ได้

ทูลถาม : เกิดและไม่เกิดอีกหรือ

ตรัสตอบ : คำว่า □เกิดและไม่เกิด□ นำมาใช้ไม่ได้

ทูลถาม : จะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่หรือ

ตรัสตอบ : คำนั้น ก็นำมาใช้ไม่ได้

เมื่อถาม-ตอบกันถึงตอนนี้ วัจฉโคตรปริพาชก กราบทูลว่า ตนไม่รู้ หลง (ประเด็น)ไปแล้ว ความเลื่อมใสที่มีอยู่ตอนแรก บัดนี้หมดสิ้นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ควรที่จะไม่รู้และลุ่มหลง เพราะธรรมนี้ลึกซึ้ง หยั่งถึงได้ยาก แล้วตรัสถามวัจฉโคตรปริพาชกว่า ถ้าไฟลุกโพลงอยู่ข้างหน้า ท่านรู้ได้ไหม

ทูลตอบ : รู้ได้

ตรัสถาม : ถ้าใครถามว่า ไฟนั้นอาศัยอะไรจึงลุกโพลง ท่านจะตอบอย่างไร

ทูลตอบ : อาศัยเชื้อ

ตรัสถาม : ถ้าไฟดับไป ท่านรู้ได้ไหม

ทูลตอบ : รู้ได้

ตรัสถาม : ถ้าใครถามว่า ไฟดับแล้วไปทางทิศไหน ท่านจะตอบอย่างไร

ทูลตอบ : ไม่ควรถามเช่นนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสสรุปว่า พระองค์ก็เช่นกัน ทรงหลุดพ้นจากขันธ์ ๕ แล้ว จะนำคำว่าเกิด ไม่เกิด เป็นต้นมาบัญญัติใช้กับพระองค์ไม่ได้

วัจฉโคตรปริพาชกกราบทูลชมเชยพระผู้มีพระภาคว่า พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเป็นพระดำรัสที่มีสาระล้วน ๆ จึงแสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

๒.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ปัญหาเกี่ยวกับอันตคาหิกทิฏฐิ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นความ เห็นสุดโต่งนี้ นักบวชนอกพระพุทธศาสนามักจะนำมาทูลถามพระผู้มีพระภาคและพระสาวกเสมอ โดยปกติพระองค์จะไม่ตรัสตอบปัญหาเช่นนี้ เช่น ในอานันทสูตร อัพยากตสังยุต สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ ทรงให้เหตุผลว่า ถ้าตอบก็จะไปตรงกับลัทธิเดิมของเขา ขัดกับคำสอนของพระองค์และทำให้เขางมงายมากขึ้น แต่ในพระสูตรนี้พระองค์ตรัสตอบ แสดงว่าวัจฉโคตรปริพาชกมีอุปนิสัยในทางมรรคผล บ้างแล้ว และเมื่อทรงแสดงพระสูตรนี้จบลง ก็ปรากฏว่าวัจฉโคตรปริพาชกได้ยอมแสดงตนเป็นอุบาสกตามที่ทรงประสงค์

๓. มหาวัจฉโคตตสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

มหาวัจฉโคตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจฉโคตร สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตรปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ตามที่ทูลขอให้ทรงแสดง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาวัจฉโคตตสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วัจฉโคตรปริพาชก ทูลขอให้พระผู้มีพระภาคแสดงธรรมให้ฟัง พระองค์ทรงแสดงหลักธรรมต่อไปนี้ คือ

๑. อกุศลมูล ๓ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ

๒. กุศลมูล ๓ ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

๓. อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น ความคิดร้าย และความเห็นผิด

๔. กุศลกรรมบถ ๑๐ ตรงกันข้ามกับอกุศลกรรมบถ ๑๐

แล้วตรัสว่า ภิกษุละตัณหาได้เด็ดขาด จึงเป็นพระอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์

วัจฉโคตรปริพาชกทูลถามว่า นอกจากพระผู้มีพระภาคแล้ว สาวกของพระ ผู้มีพระภาค คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ได้เป็นพระอรหันตขีณาสพ พระอนาคามี พระสกทาคามี และพระโสดาบัน มีอยู่หรือไม่

ตรัสตอบว่า มิใช่มีเพียง ๑๐๐, ๒๐๐, ๓๐๐, ๔๐๐, ๕๐๐ ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว

เมื่อสนทนากันจบลง วัจฉโคตรปริพาชกเห็นว่าพรหมจรรย์นี้บริบูรณ์ จึงขอบรรพชาอุปสมบทกับพระผู้มีพระภาค หลังจากอุปสมบทแล้วครึ่งเดือนก็ได้บรรลุเป็นพระอนาคามี ต่อมาได้ทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป พระองค์ทรงแนะนำให้เจริญสมถวิปัสสนา ซึ่งจะทำให้ได้บรรลุอภิญญา ๖ ท่านพระวัจฉโคตรปฏิบัติตามไม่นานก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๓.๕ ข้อสังเกต

เมื่อได้อ่านพระสูตรเกี่ยวกับวัจฉโคตรปริพาชกตั้งแต่พระสูตรที่ ๑ ถึงพระสูตรที่ ๓ ในวรรคนี้ ก็จะสังเกตได้ว่า พระสูตรทั้ง ๓ นี้ มีความสัมพันธ์กันและกัน คือ พระสูตรที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิชชา ๓ เพื่อให้วัจฉโคตรปริพาชกรู้ว่า ลัทธิอื่นจากพระพุทธศาสนาไม่มีใครเป็นสัพพัญญู พระสูตรที่ ๒ ทรงแสดงทิฏฐิ หรือทรรศนะของพระพุทธศาสนาให้วัจฉโคตรปริพาชกปรับทรรศนะให้ถูกต้อง เป็นเหตุให้วัจฉโคตรปริพาชกหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระสูตรที่ ๓ ทรงแสดงจุดหมายของพระพุทธศาสนา หรือผลที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะได้รับ จนวัจฉโคตร-ปริพาชกตัดสินใจออกบวชในพระพุทธศาสนาได้บรรลุเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

๔. ทีฆนขสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

ทีฆนขสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อทีฆนขะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร ในบางแห่งเรียกชื่อพระสูตรนี้อีกชื่อหนึ่งว่า เวทนาปริคคหสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ทีฆนขปริพาชก ซึ่งเป็นหลานของท่านพระสารีบุตร ขณะประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาตา ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์

คัมภีร์ปปัญจสูทนีกล่าวว่า เมื่อท่านพระสารีบุตรบวชได้ครึ่งเดือน ทีฆนข-ปริพาชกคิดว่า ลุงของตนนับถือลัทธิอื่นได้ไม่นาน แต่เมื่อเข้าสู่พระพุทธศาสนา กลับอยู่ได้นานถึงครึ่งเดือนจึงอยากจะรู้เรื่องนั้นและหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เขาจึงเดินทางตามหาท่านพระสารีบุตร จนพบพระเถระกำลังถวายงานพัดแด่พระผู้มี พระภาคที่ถ้ำสุกรขาตา และได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค เหตุเกิดของพระสูตร นี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ (ม.ม.อ. ๒/๒๑/๑๕๐)

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพระสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ทีฆนขปริพาชกกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เขามีความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจ” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า แม้ความเห็นนั้นก็ไม่เป็นที่พอใจของท่านหรือ เขาทูลตอบว่า เป็นเช่นนั้นจริง

พระองค์ตรัสว่า ผู้กล่าวเช่นนั้น แล้วละทิฏฐินั้นไม่ได้มีมากกว่าผู้ที่ละได้ แล้วทรง แสดงว่ามีสมณพราหมณ์อยู่ ๓ จำพวกซึ่งมีความเห็นแตกต่างกัน คือ

๑. พวกที่มีความเห็นว่า □สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจ□

๒. พวกที่มีความเห็นว่า □สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจ□

๓. พวกที่มีความเห็นว่า □บางสิ่งเป็นที่พอใจ บางสิ่งไม่เป็นที่พอใจ□

วิญญูชนตระหนักว่า การยึดถือความเห็นที่แตกต่างกันนั้นทำให้เกิดการทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน เบียดเบียนกัน จึงละความเห็นเหล่านั้น

จากนั้นทรงสอนให้พิจารณาร่างกายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ให้ละความพอใจ ในกาย เมื่อเสวยเวทนา ๓ คือ สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็ให้พิจารณว่าไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาเห็นเช่นนี้ ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็ไม่ต้องทะเลาะวิวาท กับใคร โวหารใดที่ชาวโลกนิยมพูดกันก็พูดไปตามโวหารนั้นโดยไม่ยึดมั่น

เมื่อทรงแสดงจบลง ทีฆนขปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นพระโสดาบัน) ท่านพระสารีบุตร ซึ่งยืนถวายงานพัดอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระผู้มีพระภาค ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๔.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. การตอบคำถามของทีฆนขปริพาชก พระผู้มีพระภาคทรงใช้หลักตรรกะ คือ เมื่อทีฆนขะกราบทูลว่า □สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจ□ พระองค์ก็ทรงย้อนถาม ทันทีว่า □คำว่าสิ่งทั้งปวง□ นั้นย่อมรวมทั้งความเห็นของเขาด้วย ฉะนั้น ความเห็นของเขาก็ต้องไม่เป็นที่พอใจด้วย ทีฆนขะได้ฟังเช่นนั้นก็มองเห็นโทษในคำพูดของตนทันที พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ผู้ที่พูดได้ แต่ละไม่ได้นั้นมีมาก แล้วตรัสชี้โทษของ การยึดถือและคุณของการปล่อยวาง ผลก็คือ ทีฆนขปริพาชกได้เป็นพระโสดาบัน

๒. วันที่ท่านพระสารีบุตรบรรลุธรรม คัมภีร์ปปัญจสูทนีกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้ในวันจาตุรงคสันนิบาต หรือวันมาฆบูชา ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. เป็นวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๓

๒. ภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

๓. ภิกษุทั้งหมดเป็นพระอรหันตขีณาสพผู้ได้อภิญญา ๖

๔. ภิกษุทั้งหมด เป็นเอหิภิกขุ (ภิกษุที่พระผู้มีพระภาคทรงอุปสมบทให้)

(ม.ม.อ. ๒/๒๐๖/๑๕๔-๑๕๕)

๕. มาคัณฑิยสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

มาคัณฑิยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อมาคัณฑิยะ ชื่อนี้ตั้งตาม ชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่มาคัณฑิยปริพาชก ขณะประทับอยู่ ที่โรงบูชาไฟของพราหมณ์ภารทวาชโคตร ในนิคมของชาวกุรุ ชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ เพราะทรงทราบว่ามีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมาคัณฑิยสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ มีอุปมาอุปไมย

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

มาคัณฑิยปริพาชกเข้าไปขออาศัยโรงบูชาไฟของพราหมณ์ภารทวาชโคตร เมื่อทราบว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ก่อนแล้ว จึงกล่าวกับพราหมณ์ภารทวาชโคตร ว่าการได้เห็นที่นอนของพระผู้มีพระภาค เป็นอัปมงคล เมื่อพราหมณ์ภารทวาชโคตร กล่าวห้าม เขาก็กล่าวยืนยันเช่นเดิมเพราะถือว่าอยู่ในสูตรของเขา ซ้ำยังกล่าวหาพระผู้มีพระภาคว่า เป็นผู้ทำลาย เพราะสอนให้สำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

พระผู้มีพระภาคทรงสดับการสนทนานั้นด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์จึงเสด็จกลับมายังโรงบูชาไฟแล้วตรัสถามมาคัณฑิยปริพาชกว่า ผู้เคยได้รับการบำเรอทางอินทรีย์ ๖ ต่อมารู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกไปได้ ละตัณหาได้ บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดเพราะกามได้ มีจิตสงบ จะกล่าวว่าเป็นผู้ทำลายได้หรือไม่

เมื่อเขาทูลตอบว่า ไม่ได้ พระองค์จึงทรงยกเรื่องราวสมัยก่อนออกมหา- ภิเนษกรมณ์ขึ้นมาอธิบายให้ฟังว่า พระองค์เคยได้รับการบำเรอทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ในปราสาท ๓ ฤดู มีสตรีล้วนคอยบำเรอขับกล่อมดนตรีอยู่ในปราสาท ต่อมาทรงรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากกาม ทั้งหลาย ละตัณหาได้ บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดเพราะกามได้ มีจิตสงบ เมื่อเห็นหมู่สัตว์ผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ถูกกามตัณหาเกาะกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนจากการเสพกามแผดเผาอยู่ ก็ไม่กระหยิ่มต่อสัตว์เหล่านั้น และไม่ยินดีในกามนั้นอีก เพราะได้รับสุขระดับสุขทิพย์

ทรงยกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบถึง ๓ ข้อ ดังนี้

๑. เหมือนคหบดีหรือบุตรคหบดี ได้รับการบำเรอด้วยกามคุณ ๕ ของมนุษย์ ต่อมาตายไปเกิดเป็นเทพบุตรเสวยกามทิพย์ ย่อมไม่ใยดีกามของมนุษย์

๒. เหมือนบุรุษผู้เป็นโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผลพุพอง มีพยาธิบ่อนทำลาย ใช้เล็บ เกาปากแผล ใช้ถ่านไฟรมกายให้ร้อน เมื่อหายจากโรคนั้นแล้ว เห็นคนอื่นเป็นโรคเรื้อน ก็ไม่กระหยิ่มยินดีกับการเกา หรือการใช้ถ่านไฟรมกาย

๓. เหมือนบุรุษผู้เป็นโรคเรื้อน ใช้ถ่านไฟรมกายจนหายจากโรคเรื้อนแล้ว มีคน ฉุดให้เข้าไปที่หลุมถ่านเพลิงก็ไม่อยากเข้าไปอีก เพราะหลุมถ่านเพลิงมีความเร่าร้อน กามก็เหมือนหลุมถ่านเพลิง

ทรงอธิบายต่อไปว่า สัตว์ทั้งหลายผู้เสพกามได้รับความยินดีความพอใจจากกามนั้น เหมือนบุรุษผู้เป็นโรคเรื้อน มีความยินดี มีความพอใจอยู่บ้าง ที่ได้เกาแผล แต่สัตว์ทั้งหลายก็ต้องเร่าร้อนเพราะถูกกามแผดเผา จิตใจไม่สงบ ส่วนผู้ที่ไม่เร่าร้อน มีจิตใจสงบก็เพราะละกามทั้งหลายได้

ทรงเปล่งอุทานว่า

ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ

นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรม

ทางมีองค์ ๘ เป็นทางอันเกษม

มาคัณฑิยปริพาชกกราบทูลว่า เขาเคยได้ฟังคาถานี้ เมื่อพระองค์ตรัสถามความหมายของความไม่มีโรค เขาเอามือลูบกายแล้วบอกว่านั่นคือความไม่มีโรค และนั่นคือนิพพาน

ทรงยกอุปมาขึ้นมาแสดงให้ฟังอีกว่า คนตาบอดมาแต่กำเนิด ได้ฟังเรื่อง ผ้าขาวสะอาด จึงเที่ยวแสวงหาผ้าขาว มีคนเอาผ้าเนื้อหยาบเปื้อนน้ำมันมาหลอก ว่าเป็นผ้าขาวสะอาด ก็เอามาห่มพลางพูดด้วยความดีใจว่า “ผ้าขาวสะอาดสะอ้าน ไม่สกปรกจริง ๆ” เพราะเชื่อคนตาดี ไม่ใช่เพราะรู้เห็น พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกก็เหมือนกัน ไม่รู้จักความไม่มีโรค ไม่เห็นนิพพาน ก็ยังกล่าวคาถานั้นได้เพราะ จำกันมา

ทรงสรุปว่า การที่มาคัณฑิยปริพาชกกล่าวว่า ร่างกายที่ไม่มีโรค เป็นความ ไม่มีโรค เป็นนิพพานนั้น เป็นการกล่าวโดยไม่มีจักษุอย่างที่พระอริยบุคคลมี

มาคัณฑิยปริพาชกจึงกราบทูลให้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ตนไม่เป็นคนตาบอด พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้คบสัตบุรุษ ฟังธรรมจากท่านและปฏิบัติตาม มาคัณฑิยปริพาชกจึงขออุปสมบท ต่อมาได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

๕.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. สาเหตุที่มาคัณฑิยปริพาชกกล่าวหาพระผู้มีพระภาคว่า “เป็นผู้ทำลาย” นั้น เพราะเขาถือลัทธิว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ควรให้เจริญ คือ ให้ได้เห็นสิ่งที่ยังไม่ ได้เห็น ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่ได้ฟัง ให้ได้ดมสิ่งที่ยังไม่ได้ดม ให้ได้ลิ้มสิ่งที่ยังไม่ได้ลิ้ม ให้ได้สัมผัสสิ่งที่ยังไม่ได้สัมผัส ให้ได้รู้สิ่งที่ยังไม่ได้รู้ แล้วค่อยละทิ้งไป ส่วนพระผู้มีพระภาค

ทรงสอนให้สำรวมตาเป็นต้น จึงเป็นการสอนให้ทำลายความเจริญ เป็นการปิดกั้นความเจริญในทรรศนะของเขา (ม.ม.อ. ๒/๒๐๗/๑๕๖)

๒. การที่มาคัณฑิยปริพาชกได้พบกับพระผู้มีพระภาคที่โรงบูชาไฟของภารทวาช- พราหมณ์นั้น มิใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ คัมภีร์ปปัญจสูทนีเล่าว่า มาคัณฑิยะ มี ๒ คน คือ มาคัณฑิยะผู้เป็นลุง และมาคัณฑิยะผู้เป็นหลาน ลุงออกบวชแล้วได้บรรลุพระอรหัตตผล ส่วนหลานก็เป็นผู้มีอุปนิสัยในมรรคผลเช่นกัน พระผู้มีพระภาค ทรงเห็นอุปนิสัยของเขา จึงเสด็จไปประทับรออยู่ที่โรงบูชาไฟของภารทวาชพราหมณ์ เพื่อจะทรงแสดงธรรมให้มาคัณฑิยปริพาชกฟังโดยเฉพาะ ผลก็คือมาคัณฑิยปริพาชก เลื่อมใสทูลขออุปสมบทและบรรลุเป็นพระอรหันต์ตามที่ทรงประสงค์ทุกประการ (ม.ม.อ. ๒/๒๐๗/๑๕๕)

๖. สันทกสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

สันทกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสันทกะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่สันทกปริพาชกพร้อมกับปริพาชกประมาณ ๕๐๐ คน ณ ถ้ำปิลักขะ เขตกรุงโกสัมพี

ถ้ำปิลักขะ เป็นถ้ำดิน ซึ่งชาวบ้านร่วมกันขุดให้เป็นอุโมงค์ใต้เนินดิน แล้วเอาเสาค้ำไว้ เอาใบไม้มุงทำเป็นเรือน ในฤดูฝนน้ำจะท่วม แต่ฤดูแล้งอาศัยอยู่ได้ พวกนิครนถ์อาศัยถ้ำนี้เป็นที่พัก (ม.ม.อ. ๒/๒๒๓/๑๖๓)

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสันทกสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระอานนท์ ชวนภิกษุเข้าไปดูถ้ำปิลักขะ ขณะนั้น สันทกปริพาชกกำลังนั่งสนทนาดิรัจฉานกถาอยู่กับปริพาชกบริษัท เห็นพระเถระกำลังเดินมาจึงบอกให้บริษัทเงียบ แล้วนิมนต์ให้พระเถระแสดงธรรมให้ฟัง

พระเถระได้อ้างพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคแสดงลัทธิที่ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ ๔ ลัทธิ และพรหมจรรย์ที่ไม่น่าไว้วางใจ ๔ ประการ

ลัทธิที่ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ ๔ ลัทธิ คือ

๑. ลัทธิที่มีศาสดาเป็นอุจเฉทวาที (ถือว่าทุกสิ่งขาดสูญ) เช่น ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล

๒. ลัทธิที่มีศาสดาเป็นอกิริยวาที (ถือว่าทำแล้วไม่เป็นอันทำ) เช่น เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด ... ผู้ทำก็ไม่จัดว่าทำบาป

๓. ลัทธิที่มีศาสดาเป็นนัตถิกวาที (ถือว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย) เช่น ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง

๔. ลัทธิที่มีศาสดาเป็นนัตถิกวาที เช่น สภาวะ ๗ กอง คือ (๑) กอง แห่งธาตุดิน (๒) กองแห่งธาตุน้ำ (๓) กองแห่งธาตุไฟ (๔) กองแห่งธาตุลม (๕) กองสุข (๖) กองทุกข์ (๗) กองชีวะ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต

พรหมจรรย์ที่ไม่น่าวางใจ ๔ ประการ คือ

๑. พรหมจรรย์ที่มีศาสดาตั้งตนเป็นสัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ยืนยันว่ามีญาณทัสสนะ แต่ช่วยตัวเองไม่ได้

๒. พรหมจรรย์ที่มีศาสดาเป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา ถือความจริงตามที่ฟังมา สอนธรรมด้วยการฟังตามกันมา และด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

๓. พรหมจรรย์ที่มีศาสดาเป็นนักตรรกะ เป็นนักอภิปรัชญา สอนตามปฏิภาณตามหลักเหตุผล และการคาดคะเนความจริง

๔. พรหมจรรย์ที่มีศาสดาเป็นคนเขลา งมงาย เมื่อถูกถามก็ตอบซัดส่ายไปมา

ลัทธิและพรหมจรรย์เหล่านี้ ท่านผู้รู้ไม่ควรอยู่ประพฤติ ถึงอยู่ประพฤติก็ไม่ได้รับกุศลธรรมที่ถูกต้อง

พระเถระได้กล่าวถึงพรหมจรรย์ที่ควรประพฤติและมีผล คือ พรหมจรรย์ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ ซึ่งมีผล คือ ฌาน ๔ วิชชา ๓

สันทกปริพาชกถามว่า พระอรหันตขีณาสพบริโภคกามหรือไม่ พระเถระ ตอบว่า พระอรหันต์ไม่ละเมิดฐานะ ๕ คือ (๑) ไม่ฆ่าสัตว์ (๒) ไม่ลักทรัพย์ (๓) ไม่เสพเมถุนธรรม (๔) ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้ (๕) ไม่บริโภคกาม

สันทกปริพาชกถามว่า ญาณทัสสนะของพระอรหันต์มีปรากฏในทุกอิริยาบถหรือไม่ พระเถระตอบว่า มีเฉพาะเวลาที่พิจารณา

สันทกปริพาชกถามถึงจำนวนของภิกษุผู้กำจัดกิเลสและกองทุกข์ได้ เมื่อพระเถระตอบว่า มีจำนวนมาก จึงกล่าวสรรเสริญว่า ในธรรมวินัยนี้ ไม่มีการยกย่องธรรมของตน ไม่มีการติเตียนธรรมของผู้อื่น แสดงธรรมมีเหตุผล แต่ก็ปรากฏว่า มีผู้กำจัดกิเลสและกองทุกข์ได้มาก ส่วนพวกอาชีวกยกย่องแต่ตนและติเตียนคนอื่น กลับบัญญัติว่ามีผู้กำจัดกิเลสและกองทุกข์ได้เพียง ๓ คน คือ (๑) นันทะ วัจฉะ (๒) กิสะ สังกิจจะ (๓) มักขลิ โคสาล จากนั้นสันทกปริพาชก ได้อนุญาตให้บริษัทของตนประพฤติพรหมจรรย์ตามพระผู้มีพระภาค

๖.๕ ข้อสังเกต

ศาสดาของลัทธิ ๔ ลัทธิในพระสูตรนี้ คือ

๑. อชิตะ เกสกัมพล ศาสดาของลัทธิอุจเฉทวาทะ

๒. ปูรณะ กัสสปะ ศาสดาของลัทธิอกิริยวาทะ

๓. มักขลิ โคสาล ศาสดาของลัทธินัตถิกวาทะ (ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย)

๔. ปกุธ กัจจายนะ ศาสดาของลัทธินัตถิกวาทะ (ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้ บันดาล)

ลัทธิเหล่านี้มีรายละเอียดปรากฏในสามัญญผลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙

๗. มหาสกุลุทายิสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

มหาสกุลุทายิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุลุทายี สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สกุลุทายีปริพาชก ขณะประทับอยู่ ณ อารามของปริพาชก เขตกรุงราชคฤห์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชฌาสยะ

ที่เรียกว่า สูตรใหญ่ (มหา) นั้น เพราะเมื่อเทียบกับสกุลุทายิสูตรอีกสูตรหนึ่ง ได้แก่พระสูตรที่ ๙ ในวรรคนี้ พระสูตรนี้มีเนื้อหาและรายละเอียดมากกว่าพระสูตรที่ ๙ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า มหาสกุลุทายิสูตร เรียกพระสูตรที่ ๙ ว่า จูฬสกุลุทายิสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุลุทายี สูตรเล็ก

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาสกุลุทายีสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังอารามของปริพาชก ขณะนั้น สกุลุทายีปริพาชกกำลังนั่งสนทนาดิรัจฉานกถาอยู่กับปริพาชกบริษัท เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาจึงสั่งให้บริษัทเงียบเสียง แล้วทูลเชิญให้พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง จากนั้นได้กราบทูลเรื่องที่สนทนากันเมื่อวันวานให้พระผู้มีพระภาคสดับว่า

มีสมณพราหมณ์มาประชุมกันแล้วสนทนากันว่า บรรดาสมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ คนเป็นอันมาก สมมติกันว่าดี คือ (๑) ปูรณะ กัสสปะ (๒) มักขลิ โคสาล (๓) อชิตะ เกสกัมพล (๔) ปกุธะ กัจจายนะ (๕) สัญชัย เวลัฏฐบุตร (๖) นิครนถ์ นาฏบุตร (๗) พระสมณ-โคดม ใครเล่าที่สาวกสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และอาศัยได้

ในที่ประชุม มีผู้เห็นว่า สมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่ ๖ ท่านแรก เคยมีเรื่องที่สาวกแสดงความไม่เคารพมาแล้ว ส่วนท่านที่ ๗ คือ พระสมณโคดม เมื่อทรง แสดงธรรม จะไม่มีเสียงจาม เสียงไอ ของพระสาวกเลย ทำให้ผู้ต้องการฟังธรรม ฟังได้เต็มที่ แม้สาวกผู้ลาสิกขาไปก็ยังกล่าวสรรเสริญ สาวกผู้เป็นอารามิกชนก็ดี เป็นอุบาสกก็ดี ก็พากันสมาทานประพฤติสิกขาบท ๕ (ศีล ๕) สาวกสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระสมณโคดมอย่างนี้ นอกจากนั้นยังได้อาศัยพระสมณโคดมด้วย

พระผู้มีพระภาคตรัสถามสกุลุทายีว่า เห็นธรรมกี่ประการ ซึ่งเป็นเหตุให้สาวกของพระองค์แสดงความเคารพพระองค์เช่นนั้น

เขากราบทูลว่า เห็นธรรม ๕ ประการ คือ

๑. เสวยน้อย และทรงกล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อย

๒. ทรงสันโดษด้วยจีวร และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวร

๓. ทรงสันโดษด้วยบิณฑบาต และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยบิณฑบาต

๔. ทรงสันโดษด้วยเสนาสนะ และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะ

๕. ทรงเป็นผู้สงัด และทรงกล่าวสรรเสริญความสงัด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สาวกผู้ปฏิบัติเคร่งครัดในธรรม ๕ ประการนี้ (เทียบเท่าหรือยิ่งกว่าพระองค์)มีอยู่ ถ้าถือธรรม ๕ ประการนั้นเป็นเหตุ สาวกเหล่านั้นก็คงไม่เคารพพระองค์ แล้วทรงแสดงธรรม ๕ ประการอื่นอีก คือ

๑. ทรงมีอธิศีล

๒. ทรงมีญาณทัสสนะ

๓. ทรงมีอธิปัญญา

๔. ทรงสามารถตรัสตอบปัญหาเรื่องอริยสัจ ๔ ได้

๕. ทรงสามารถตรัสบอกข้อปฏิบัติที่ทำให้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมี(อรหัตตผล) คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ วิโมกข์ ๘ อภิภายตนะ ๘ กสิณายตนะ ๑๐ ฌาน ๔ และวิชชา ๘

๗.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีเนื้อหาค่อนข้างยาว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสธรรมที่เป็นเหตุให้สาวกเคารพพระองค์ไว้โดยละเอียด ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นคุณสมบัติของพระองค์เอง เช่น ทรงมีอธิศีล มีญาณทัสสนะ และส่วนที่เป็นประโยชน์แก่สาวกของพระองค์ เช่น ตรัสตอบปัญหาได้ ทำให้ภิกษุบรรลุอภิญญา ในส่วน ที่ ๒ นั้น ทรงแสดงว่า พระสาวกได้รับประโยชน์จากคำสอนของพระองค์หลาย ประการ ซึ่งแสดงว่าพระองค์เป็น □ผู้ให้□ มากกว่าเป็น □ผู้รับ□ ฉะนั้น พระองค์จึงทรงเป็นผู้ที่สาวกสักการะ เคารพมากกว่าศาสดาอื่น ๆ

๘. สมณมุณฑิกสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

สมณมุณฑิกสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่ออุคคาหมานะ สมณมุณฑิกาบุตร ชื่อนี้ตั้งตามนามสกุลของบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนี้

ปริพาชกคนนี้ เดิมชื่อ สุมนะ แต่เพราะมีความสามารถในการเรียนและการ สั่งสอน คนจึงเรียกชื่อว่า อุคคาหมานะ ส่วนคำว่า สมณมุณฑิกาบุตร เป็นชื่อของ โคตร (นามสกุล) แปลว่าบุตรของนางสมณะโล้น

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภข้อบัญญัติเรื่องคุณสมบัติของผู้เป็นสมณะของอุคคาหมานปริพาชก ซึ่งช่างไม้ชื่อปัญจกังคะนำเข้าไปกราบทูลให้ทรง ทราบเหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสมณมุณฑิกสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะเข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชกถึงที่อยู่ อุคคาหมานปริพาชก กล่าวถึงข้อบัญญัติของตนว่า "บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้มีกุศลเพียบพร้อม มีกุศลยอดเยี่ยม เป็นสมณะผู้บรรลุธรรมชั้นสูงที่ควรบรรลุ ไม่มีใคร สู้วาทะได้"

ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. ไม่ทำกรรมชั่วทางกาย ๒. ไม่กล่าววาจาชั่ว

๓. ไม่ดำริความดำริชั่ว ๔. ไม่ประกอบอาชีพชั่ว

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะได้นำความนั้นไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง เด็กอ่อนที่ไม่รู้จักกาย วาจา ความดำริ และการเลี้ยงชีพ ไม่เคยทำชั่ว ก็จักเป็นผู้มีกุศลเพียบพร้อม มีกุศลยอดเยี่ยม เป็นสมณะผู้บรรลุธรรมชั้นสูงที่ควรบรรลุ ไม่มีใครสู้วาทะได้

พระองค์ไม่ทรงยอมรับการบัญญัติเช่นนั้น แล้วทรงแสดงเสขธรรม (ธรรมสำหรับผู้เป็นพระเสขะ) และอเสขธรรม (ธรรมของพระอเสขะ)

เสขธรรม คือ ควรรู้เรื่องศีล และความดำริ ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลพร้อมทั้งสมุฏฐาน(ที่เกิด) ความดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งศีลและความดำริ

อเสขธรรม คือ อเสขธรรม ๑๐ ประการ (เรียกชื่ออีกอย่างว่า สัมมัตต- ธรรม ๑๐)

๘.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า บทบัญญัติของอุคคาหมานปริพาชกนั้น ถ้าพิจารณาเผิน ๆ อาจเห็นว่าถูกต้อง แต่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงยอมรับ เพราะทรงเห็นว่าถ้าถือตามนั้น เด็กอ่อนที่ยังไม่รู้จักกรรมชั่ว ไม่เคยทำกรรมชั่วก็จะกลายเป็นผู้มีกุศลเพียบพร้อม(มีความรู้ ความฉลาดมาก) จึงทรงแนะนำว่า จะต้องศึกษาให้รู้ก่อนว่าอะไรคือกรรมชั่ว (อกุศล) อะไรคือกรรมดี (กุศล) ต้องศึกษาให้รู้ว่า กรรมดีกรรมชั่วนั้นเกิดจากอะไร ดับเพราะอะไร และต้องรู้จักวิธีปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งกรรมดีกรรมชั่วนั้นด้วย การศึกษาเช่นนี้ทรงเรียกว่า เสขธรรม

คัมภีร์ปปัญจสูทนี อธิบายเสขธรรมที่ตรัสไว้ข้างต้นว่า เสขธรรมเกี่ยวกับศีลทรงแสดงเพื่ออธิบายบทบัญญัติของอุคคาหมานปริพาชก ข้อ ๑,๒ และ ๔ (กาย วาจา อาชีพ) ส่วนเสขธรรมเกี่ยวกับความดำริทรงแสดงเพื่ออธิบายบทบัญญัติข้อ ๓ (ความ

ดำริ) เนื่องจากเสขธรรมมิใช่จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ฉะนั้นจึงทรงแสดงอเสขธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาให้ฟังด้วย (ม.ม.อ. ๒/๒๖๓/๑๙๕)

๙. จูฬสกุลุทายิสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬสกุลุทายิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุลุทายี สูตรเล็ก มีที่มาของชื่อเหมือนมหาสกุลุทายิสูตร

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สกุลุทายีปริพาชก ณ อารามของปริพาชก คือ พระองค์ทรงทราบด้วยพระญาณว่า สกุลุทายีปริพาชกมีอุปนิสัยพอ ที่จะบรรลุธรรมได้ในอนาคตกาล จึงเสด็จเข้าไปหาถึงที่อยู่ เพื่อทรงแสดงธรรมโปรด เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬสกุลุทายิสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

สกุลุทายีปริพาชกได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องนิครนถ์ นาฏบุตร ซึ่งอ้างว่าตนเป็นสัพพัญญู เห็นสิ่งทั้งปวง แม้ขณะเดิน หยุด หลับ และตื่น แต่พอถูกถามปัญหาเรื่องการระลึกชาติในอดีตกลับเอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อน กลับไปพูดนอกเรื่อง ทั้งแสดงอาการโกรธไม่พอใจ ด้วยเหตุนี้ ทำให้เขาระลึกถึงพระผู้มีพระภาคว่า มีแต่พระผู้มีพระภาคเท่านั้นที่ทรงทราบเรื่องนี้จริง ๆ

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้งดพูดถึงเรื่องนั้น พระองค์จักแสดงปฏิจจสมุปบาทหรือปัจจยาการให้ฟัง เมื่อสกุลุทายีปริพาชกกราบทูลว่า ไม่สามารถจะทูลตอบเรื่องปฏิจจสมุปบาทให้ทรงพอพระทัยได้ พระองค์จึงตรัสถามถึงความเห็นในลัทธิของปริพาชก เกี่ยวกับวรรณะสูงสุดและปัญหาเรื่องโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว (โลกที่ไม่มีทุกข์) ทรงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงจนสกุลุทายีปริพาชกยอมรับว่า ลัทธิของตนว่างเปล่าและผิดไปหมด

จากนั้นทรงแสดงข้อปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว คือ ฌาน ๔ และวิชชา ๓ เมื่อทรงแสดงธรรมจบสกุลุทายีปริพาชกขอบวชแต่ลูกศิษย์ห้ามมิให้ บวช จึงเป็นอันว่า สกุลุทายีปริพาชกมีอุปสรรคต่อการประพฤติพรหมจรรย์

๙.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. พระผู้มีพระภาคประสงค์จะแสดงหลักปฏิจจสมุปบาท แต่สกุลุทายีปริพาชก กราบทูลออกตัวก่อนว่าคงไม่สามารถจะทูลตอบอะไรได้ พระองค์จึงทรงแสดงแต่เพียง หัวข้อปฏิจจสมุปบาทเท่านั้น โดยมิได้ทรงอธิบาย

๒. การที่สกุลุทายีปริพาชกไม่ได้บวชนั้น สาเหตุเพราะกรรมเก่า คือ ในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า เขาเคยบวชเป็นภิกษุ เกิดความโลภอยากได้จีวรของเพื่อนภิกษุด้วยกัน จึงพรรณนาคุณแห่งการเป็นคฤหัสถ์ จนภิกษุรูปนั้นมอบจีวรให้ แล้ว สึกไป (ม.ม.อ. ๒/๒๗๗/๒๐๐-๒๐๑)

๓. ผลจากการแสดงพระสูตรนี้ สกุลุทายีปริพาชกไม่ได้บรรลุธรรม แต่ต่อมาหลังพุทธปรินิพพาน สมัยพระเจ้าธรรมาโศกราช เขาได้เกิดในกรุงปาฏลีบุตร ได้ออกบวชและบรรลุอรหัตตผล ได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศด้านมีเมตตา (ม.ม.อ. ๒/๒๗๗/๒๐๐-๒๐๑) ข้อนี้แสดงว่า ทรงเห็นผลนี้ล่วงหน้าแล้ว จึงทรงแสดงพระสูตรนี้

๑๐. เวขณสสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

เวขณสสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่อเวขณสะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อ ของบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ปริพาชกชื่อเวขณสะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำอุทานของเวขณสปริพาชกซึ่งทำทีเปล่งอุทานให้พระองค์ได้ยิน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพระสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ปริพาชกชื่อเวขณสะเปล่งอุทานในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “นี้เป็นวรรณะสูงสุด นี้เป็นวรรณะสูงสุด”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามความหมายของวรรณะสูงสุด เขาก็กราบทูลแต่คำเดิม พระองค์จึงตรัสเปรียบเทียบว่าเวขณสปริพาชกใช้คำพูดเลื่อนลอย เหมือนชายหนุ่มรักหญิงงามแต่ไม่รู้ว่าเป็นนางกษัตริย์ นางพราหมณี นางแพศย์ หรือนางศูทร ไม่รู้จักชื่อตระกูล ลักษณะ และที่อยู่ ในที่สุดเวขณสปริพาชกจึงยอมอธิบายถวายว่าหมายถึงอัตตาที่ยั่งยืน (เป็นอมตะ) หลังจากตายแล้ว มีวรรณะเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงามตามธรรมชาติ บริสุทธิ์ แปดเหลี่ยม ที่นายช่างเจียระไนอย่างดี แล้ววางไว้ ที่ผ้ากัมพลเหลือง ส่องแสงสว่างเป็นประกาย

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงสิ่งที่ส่องสว่างกว่านั้น คือ หิ่งห้อย ประทีปน้ำมัน กองไฟใหญ่ ดาวประกายพรึก ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เทวดาผู้มีแสงสว่างกว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า แต่ละอย่างล้วนส่องแสงสว่างยิ่งกว่าวรรณะที่เขากล่าวถึง จากนั้นได้ตรัสถึงกามคุณ ๕ กามสุข และความสุขอันเลิศ กว่ากามสุข เวขณสปริพาชกกราบทูลว่า ตรัสดีแล้ว แต่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นการยากที่เวขณสปริพาชกจะรู้จักความสุขอันเลิศกว่ากามสุข มีเพียงพระอรหันต- ขีณาสพเท่านั้นที่จะรู้ได้ เวขณสปริพาชกได้ฟังเช่นนั้นก็โกรธ จึงกล่าวหาพระองค์ว่า ตรัสถึงพระ

อรหันตขีณาสพโดยไม่รู้จริง พระองค์จึงตรัสท้าทายให้เขาเข้ามาปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของพระองค์ ก็จะรู้เองเห็นเอง เวขณสปริพาชกจึงยอมแสดงตนเป็น อุบาสกตลอดชีวิต

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ทำไมเวขณสปริพาชกจึงเปล่งอุทานเช่นนั้นในสำนักพระผู้มีพระภาค คงมิใช่การเปล่งอุทานโดยบังเอิญแน่นอน แต่เขามีจุดมุ่งหมาย คือ ต้องการโต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับวรรณะสูงสุดกับพระผู้มีพระภาค

คัมภีร์ปปัญสูทนี อธิบายความตอนนี้ไว้ว่า เวขณสปริพาชกเป็นอาจารย์ของสกุลุทายีปริพาชก เมื่อได้ทราบว่า สกุลุทายีปริพาชกพ่ายแพ้แก่พระผู้มีพระภาคในการโต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับวรรณะสูงสุด เขาจึงคิดจะเอาชนะพระผู้มีพระภาคให้ได้ โดยได้ออกเดินทางจากกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ไปยังกรุงสาวัตถีเป็นระยะทางถึง ๔๕ โยชน์ เพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อเข้าไปถึงแล้วได้ยืนเปล่งอุทานใกล้ ๆ พระองค์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสซักไซ้ไล่เลียงเรื่องวรรณะสูงสุด จนเขายอมแพ้ จากนั้นทรงพิจารณาเห็นว่า เวขณสปริพาชกเป็นผู้ชอบหมกมุ่นในกาม พระองค์จึงตรัสถึงเรื่องที่เกี่ยวกับกาม เพื่อให้เข้ากับอุปนิสัยของเวขณสปริพาชก โดยตรัสบอกว่า ความสุขอันเลิศกว่ากามสุขมีอยู่ในพระพุทธศาสนา ให้เข้ามาพิสูจน์ด้วยตนเอง เวขณสปริพาชกจึงยอมแสดงตนเป็นอุบาสก (ม.ม.อ. ๒/๒๗๘-๒๘๐/๒๐๑-๒๐๒)

๔. ราชวรรค

ราชวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระราชา ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของ พระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ ซึ่งล้วนกล่าวถึงพระราชาในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังนี้

๑. ฆฏิการสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

ฆฏิการสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยช่างหม้อชื่อฆฏิการะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในอดีตนิทาน ที่ทรงยกขึ้นมาแสดงในพระสูตร ท่านผู้นี้เป็นอัครอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์และภิกษุทั้งหลาย ขณะเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล โดยทรงปรารภสถานที่แห่งหนึ่งที่เสด็จไปถึงซึ่งพระองค์เคยอยู่อาศัยในอดีตชาติ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ทราบปฏิปทาในอดีตของพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตตัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของฆฏิการสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล ทรงแย้มพระโอษฐ์ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามถึงสาเหตุ จึงทรงยกเรื่องในอดีตขึ้นมาตรัสเล่าว่า

ณ สถานที่นี้ มีนิคมชื่อเวคฬิงคะ เป็นนิคมมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ มีประชากรมาก มีพลเมืองหนาแน่น พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะทรงอาศัยอยู่ ที่ตรงนี้เคยเป็นอารามและเป็นที่ประทับนั่งแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ในเวคฬิงคนิคม ได้มีช่างหม้อชื่อฆฏิการะผู้เป็นอัครอุปัฏฐากของพระกัสสป-พุทธเจ้า มีโชติปาลมาณพเป็นสหายที่รักของช่างหม้อฆฏิการะ ช่างหม้อฆฏิการะชักชวนโชติปาลมาณพเข้าไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า แต่โชติปาลมาณพปฏิเสธว่า “การเห็นพระสมณะโล้นนั้นจะมีประโยชน์อะไร” ต่อมา ขณะอาบน้ำอยู่ใกล้อารามของพระกัสสปพุทธเจ้า ช่างหม้อฆฏิการะชักชวนโชติปาลมาณพพร้อมทั้งดึงชายพก (เข็มขัด) มาณพก็ปฏิเสธอีก ต่อมาฆฏิการะจึงจับที่ผม โชติปาลมาณพฉุกคิดว่า ช่างหม้อผู้สหายมีสกุลรุนชาติต่ำ แต่กลับบังอาจจับผมของตน คงจะมีเรื่องอัศจรรย์ จึงตกลงไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมแล้วจึงออกบวช

ครั้งหนึ่ง พระกัสสปพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขต กรุงพาราณสี พระเจ้ากาสีทรงพระนามว่ากิกี ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าและกราบทูลให้ทรงจำพรรษาที่กรุงพาราณสี แต่พระองค์ไม่ทรงรับนิมนต์ โดยตรัสว่าทรงรับนิมนต์จากช่างหม้อฆฏิการะแล้ว และตรัสสรรเสริญคุณของช่างหม้อ พระเจ้ากาสีตรัสว่า เป็นลาภของช่างหม้อฆฏิการะที่พระพุทธเจ้าทรงคุ้นเคยอย่างยิ่ง และทรงส่งของไปพระราชทานแก่ช่างหม้อ แต่ช่างหม้อไม่รับ

ทรงสรุปว่า โชติปาลมาณพก็คือพระองค์นั่นเอง

๑.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ช่างหม้อฆฏิการะเป็นเพื่อนที่รักในอดีตของพระผู้มีพระภาค เมื่อเสด็จถึงสถานที่นี้จึงทำให้พระองค์ทรงระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีต ความสำคัญของช่างหม้อฆฏิการะนั้น เห็นได้จากการที่พระกัสสปพุทธเจ้าไม่ทรงรับนิมนต์ของกษัตริย์แต่ทรงรับนิมนต์ของช่างหม้อฆฏิการะ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าเรื่องนี้จะมีประโยชน์แก่ภิกษุ จึงทรงแสดงเรื่องนี้ให้ฟัง

๒. การแย้มพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้านั้นมิใช่เรื่องปกติ จะต้องมีเหตุอัศจรรย์บางอย่าง ท่านพระอานนท์ตระหนักในเรื่องนี้ดี จึงทูลถามทุกครั้ง ดังปรากฏในที่ทั่วไป อาการแย้มพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าปรากฏให้เห็นเพียงปลายพระทนต์ แสดงถึงความร่าเริงแจ่มใสนิดเดียวเท่านั้น มิใช่หัวเราะเสียงดังลั่นเหมือนคนธรรมดา

ถามว่า อาการแย้มพระโอษฐ์นิดเดียวเท่านั้น ท่านพระอานนท์อยู่ทางด้าน พระปฤษฎางค์จะรู้ได้อย่างไร คัมภีร์ปปัญจสูทนี ให้คำตอบไว้ว่า ขณะที่ทรงแย้มพระโอษฐ์นั้น จะปรากฏลำแสงขนาดต้นตาลใหญ่พุ่งออกจากพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ซี่เหมือนสายฟ้าแลบออกจากก้อนเมฆ เวียนขวารอบพระเศียร ๓ รอบ แล้วหายเข้า ไปในพระเขี้ยวแก้ว พระเถระแม้จะอยู่ทางด้านพระปฤษภางค์ก็สามารถรู้ได้ (ม.ม.อ. ๒/๒๘๒/๒๐๓)

๒. รัฏฐปาลสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

รัฏฐปาลสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระรัฏฐปาละ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาวถุลลโกฏฐิตนิคมขณะประทับอยู่ ณ ถุลลโกฏฐิตนิคม เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของรัฏฐปาลสูตร แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่องกล่าวถึงประวัติของรัฏฐปาลกุลบุตร ตอนที่ ๒ เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบระหว่างพระรัฏฐปาละกับพระเจ้าโกรัพยะ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ตอนที่ ๑

รัฏฐปาลกุลบุตรฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคแล้วเกิดความเลื่อมใสทูลขอบวช พระองค์รับสั่งให้ขออนุญาตจากมารดาบิดาก่อน รัฏฐปาลกุลบุตรจึงกลับบ้านขออนุญาต มารดาบิดา แต่ไม่ได้รับอนุญาต จึงอดอาหาร ในที่สุดมารดาบิดาจึงอนุญาตให้บวช รัฏฐปาลกุลบุตรออกบวชแล้ว ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปยังกรุงสาวัตถี ไม่นานก็บรรลุอรหัตตผล

ต่อมา ท่านได้เข้าไปทูลลาพระผู้มีพระภาคกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา ถึงถุลลโกฏฐิตนิคมแล้ว พักอยู่ ณ พระราชอุทยานชื่อมิคจีระของพระเจ้าโกรัพยะ ตอนเช้าท่านได้เข้าไปบิณฑบาตที่หน้าบ้านของท่านเอง บิดาของท่านจำไม่ได้ จึงด่า ว่าเป็นพวกสมณะโล้นที่ทำให้ลูกชายที่รักของตนออกบวช แต่นางทาสีจำท่านได้ จึงบอกแก่บิดาของท่าน บิดาของท่านจึงนิมนต์ให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้าน แล้วสั่งให้พวกภรรยาเก่าของท่านแต่งตัวยั่วยวน และให้นำทรัพย์มรดกออกมาหลอกล่อให้ ท่านลาสิกขาแต่ไม่สำเร็จ พวกภรรยาเก่าถามท่านว่า นางอัปสรพวกไหนที่ทำให้ท่าน ออกบวช ท่านตอบว่า ท่านไม่ได้บวชเพราะนางอัปสร จากนั้นแสดงธรรมให้บิดาฟัง แล้วกลับไปพักที่พระราชอุทยาน

ตอนที่ ๒

พระเจ้าโกรัพยะได้เสด็จเข้าไปสนทนาธรรมและตรัสถามว่า คนออกบวชเพราะความเสื่อม ๔ ประการ คือ (๑) เสื่อมเพราะชรา (๒) เสื่อมเพราะความเจ็บไข้ (๓) เสื่อมจากทรัพย์ (๔) เสื่อมจากญาติ ท่านพระรัฏฐปาละไม่เสื่อมจากอะไร แต่ ทำไมจึงออกบวช

พระเถระถวายพระพรว่า ท่านออกบวชเพราะได้ฟังธัมมุทเทส ๔ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอน คือ (๑) โลกอันชรานำไป ไม่ยั่งยืน (๒) โลกไม่มีผู้ต้านทาน

ไม่เป็นอิสระ (๓) โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป (๔) โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา

๒.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. พระสูตรนี้จัดอยู่ในพระสูตรที่มีอรรถลึกซึ้ง (คมฺภีรตฺถานิ) ๑ ใน ๘ สูตร คืออยู่ในทีฆนิกาย ๒ สูตร ได้แก่ มหานิทานสูตรและมหาสติปัฏฐานสูตร ในมัชฌิม-นิกาย ๖ สูตร คือ สติปัฏฐานสูตร สาโรปมสูตร รุกขูปมสูตร มาคัณฑิยสูตร รัฏฐปาล สูตร และอาเนญชสัปปายสูตร พระสูตรเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พุทธบริษัทชาวกุรุ เพราะมีความสนใจในการเรียนธรรมและปฏิบัติธรรมอย่างมาก ท่านอุปมาไว้ว่า บุรุษที่ได้ผอบทองย่อมเก็บดอกไม้นานาชนิดมาใส่ไว้ในผอบนั้น หรือบุรุษได้หีบทองย่อมเก็บรัตนะ ๗ ประการ มาใส่ไว้ในหีบนั้น ฉันใด พระผู้มีพระภาคทรงได้พุทธบริษัทชาวกุรุแล้ว ก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่มีอรรถลึกซึ้งแก่พุทธบริษัทนั้น ฉันนั้นเหมือนกัน (ดู ม.มู.อ. ๑/๑๐๖/๒๔๓, ที.ม.อ. ๓๗๓/๓๕๗)

๒. พระรัฏฐปาละเป็นพระเถระรูปหนึ่งในบรรดาพระอสีติมหาสาวก (พระสาวก ผู้ใหญ่ ๘๐ รูป) ท่านเกิดในตระกูลชั้นสูงของถุลลโกฏฐิตนิคม มิใช่ตระกูลกษัตริย์ แต่ชื่อ “รัฏฐปาละ” แปลว่า ผู้รักษาแคว้น ก็เพราะได้ตั้งความปรารถนาให้มีชื่อเช่นนี้มาแต่อดีตชาติ ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ (ม.ม.อ. ๒/๒๙๔/๒๑๐-๒๑๑)

๓. มฆเทวสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

มฆเทวสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามฆเทวะ ชื่อนี้ ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ อัมพวันของพระเจ้ามฆเทวะ เขตกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ โดยทรงปรารภสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งพระองค์เคยอยู่อาศัยในอดีตชาติ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ทราบ ปฏิปทาในอดีตชาติของพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตตัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมฆเทวสูตรเป็นแบบบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพวันของพระเจ้ามฆเทวะ เขตกรุงมิถิลา ทรงแย้มพระโอษฐ์ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามถึงสาเหตุ จึงทรงยกเรื่องในอดีตขึ้นมาตรัสเล่าว่า

ในกรุงมิถิลานี้ ได้มีพระราชาพระนามว่ามฆเทวะ เป็นผู้ทรงธรรม รักษาอุโบสถ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำ พระเจ้ามฆเทวะ ได้รับสั่งกับช่างกัลบกว่า

ถ้าเห็นพระเกศาหงอกบนพระเศียรของพระองค์ ให้กราบทูลพระองค์ ต่อมา ช่างกัลบกได้กราบทูลตามที่รับสั่ง พระเจ้ามฆเทวะทรงทราบว่าพระเกศาของพระองค์หงอก จึงพระราชทานราชสมบัติให้พระราชโอรสองค์ใหญ่ และรับสั่งให้ประพฤติวัตรอันงาม ตามพระองค์ อย่าเป็นคนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิต เมื่อรับสั่งเสร็จ พระเจ้ามฆเทวะได้เสด็จออกผนวช แล้วเจริญพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลังจากสวรรคตได้ไปเกิดในพรหมโลก พระราชโอรสองค์ใหญ่ พระราชนัดดาของพระเจ้า มฆเทวะได้ปฏิบัติสืบต่อมา จนถึงพระเจ้านิมิ ซึ่งเป็นพระธัมมิกราชาองค์สุดท้าย แต่พระราชโอรสของพระเจ้านิมิพระนามว่ากฬารชนกไม่ทรงปฏิบัติตามวัตรนั้น จึงเป็น องค์สุดท้ายแห่งราชบรรพชิต

ทรงสรุปว่า พระองค์เป็นพระเจ้ามฆเทวะในครั้งนั้น และได้ตั้งวัตรอันงามนั้นไว้ วัตรนั้นทำให้เข้าถึงพรหมโลก แต่ไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด จนถึงนิพพานได้ ส่วนวัตรที่พระองค์ได้ตั้งไว้ในบัดนี้ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัดจนถึงนิพพานได้ แล้วทรงตักเตือนให้ประพฤติตาม วัตรอันงามที่พระองค์ทรงตั้งไว้ อย่าให้เป็นคนสุดท้ายของพระองค์

๓.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ก็กล่าวถึงพระจริยาวัตรในอดีตของพระองค์เช่นเดียวกับพระสูตรที่ผ่านมาคือ พระสูตรที่ ๑-๒ เป็นที่น่าสังเกตว่า การแสดงธรรมโดยปรารภสถานที่ ต่าง ๆ นั้น เป็นกุศโลบายอย่างยอดเยี่ยมของพระพุทธองค์ เพราะทำให้ผู้ฟังจดจำได้แม่นยำ นอกจากนี้พระสูตรเหล่านี้ยังให้ความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของอินเดียโบราณได้ดีอีกด้วย

๔. มธุรสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

มธุรสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามธุระ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร คือ พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตร กษัตริย์ผู้ครองกรุงมธุรา แคว้นสุระเสนะ ที่มีพระนามว่า อวันตีบุตรเพราะเป็นบุตรของพระธิดากษัตริย์ผู้ครองแคว้นอวันตี

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระมหากัจจานะแสดงแก่พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตร ขณะพักอยู่ ณ ป่าคุนธาวัน เขตกรุงมธุรา เพื่อตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๔.๓ รูปแบบของมธุรสูตร

รูปแบบของมธุรสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตร ได้ตรัสถามท่านพระมหากัจจานเถระว่า พระเถระมีความคิดเห็นอย่างไร เกี่ยวกับคำที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า

□วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว

วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ

พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์

พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม เป็นผู้ที่พรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพรหม

พระเถระถวายพระพรว่า คำนั้น เป็นเพียงคำโฆษณาเท่านั้น วรรณะทั้ง ๔ นั้น เสมอกันหมด ไม่แตกต่างกันเลย

แล้วได้อธิบายถวายพระเจ้ามธุระ อวันตีบุตรให้ทรงเข้าพระทัยเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. ถ้ากษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร สามารถทำให้คนได้รับทรัพย์สมบัติได้ ก็จะมีคนคอยปรนนิบัติเหมือนกัน

๒. ถ้าฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ หลังจากตายไปก็ไปเกิดในนรกเหมือนกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นต้น ก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน

๓. ถ้าตัดช่องย่องเบา ขโมย ปล้น เป็นต้น ก็เปลี่ยนสมญานามจากกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร มาเป็น โจร เหมือนกัน ถ้าออกบวชก็เปลี่ยนสมญานามเป็น สมณะ เหมือนกัน

เมื่อพระเถระแสดงธรรมจบ พระเจ้ามธุระแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

๔.๕ ข้อสังเกต

ในบรรดาปัญหาทางสังคมของชาวอินเดียนับตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไม่มีปัญหาใดที่ยืดเยื้อยืนนานเท่าปัญหาเรื่องการถือชั้นวรรณะของพวกพราหมณ์เลย ความเชื่อนี้ฝังลึกอยู่ในสายเลือดมานานโดยเฉพาะในสมัยพราหมณะที่พวกพราหมณ์ สอนสั่งกันว่า พวกตนเกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม จึงประเสริฐกว่าคนวรรณะอื่น ๆ พระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาเรื่องนี้ไว้หลายครั้ง ปรากฏใน พระสูตรต่าง ๆ เช่น อัมพัฏฐสูตร ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) แม้พระอรหันตสาวก-สาวิกาก็ได้ตอบปัญหานี้มากแล้วเช่นกัน ถึงกระนั้นปัญหานี้ก็ยังมีอยู่จนบัดนี้

ในพระสูตรนี้ พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตร ก็ทรงนำปัญหาเก่า ๆ นี้มาตรัสถามท่านพระมหากัจจานะ (มหากัจจายนะ) พระเถระจึงตอบว่า นั้นเป็นเพียงคำโฆษณาในโลกเท่านั้น หมายความว่า เป็นเรื่องที่พวกพราหมณ์แต่งขึ้นเพื่อโฆษณาตัวเองว่าประเสริฐกว่าบริสุทธิ์กว่าคนวรรณะกษัตริย์ แพศย์ และศูทร โดยอ้างว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างขึ้นจากโอษฐ์ของพระองค์ พวกพราหมณ์จึงเป็นบุตรเป็นโอรสและเป็นทายาทของพระพรหมแต่พวกเดียว คนทั้งหลายก็หลงเชื่อตามคำโฆษณานี้มาโดยมิได้ศึกษา

พระเถระอธิบายให้เหตุผลตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่า คนจะดีหรือเลวมิใช่เพราะชาติชั้นวรรณะ แต่เพราะการกระทำของตนเอง

ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้ามีอำนาจสามารถบันดาลให้คนทั้งหลายได้สิ่งที่เขาต้องการได้ทุกอย่าง คนทั้งหลายรวมทั้งพวกพราหมณ์ก็พากันยกย่องนับถือยอมตนรับใช้ผู้นั้นเหมือนกัน

ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าประพฤติชั่ว ก็พากันตกนรกในทางตรงกันข้าม ถ้าประพฤติดีก็พากันขึ้นสวรรค์เหมือนกัน

ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ต่างก็บรรลุอรหัตตผลได้เหมือนกัน

ขอให้สังเกตว่า คำอธิบายแสดงเหตุผลของพระมหากัจจานะนั้นไพเราะอ่อนหวาน น่าฟังและใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่ายมาก

๕. โพธิราชกุมารสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

โพธิราชกุมารสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยโพธิราชกุมาร ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โพธิราชกุมาร ขณะประทับอยู่ ณ เภสกฬาวัน เขตกรุงสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ ในงานสมโภชปราสาทชื่อโกกนุทที่เพิ่งสร้างเสร็จ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของโพธิราชกุมารสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

โพธิราชกุมารรับสั่งให้สร้างปราสาทชื่อโกกนุทเสร็จใหม่ ๆ จึงรับสั่งให้สัญชิกา-บุตรมาณพไปกราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น ครั้นถึงตอนเช้า พระผู้มีพระภาคเสด็จไปถึงปราสาท ทอดพระเนตรเห็นผ้าขาวซึ่งโพธิราชกุมารรับสั่งให้ปูลาดไว้ที่บันไดปราสาท จึงทรงหยุดอยู่ โพธิราชกุมารกราบทูลให้ทรงเหยียบผ้าขาวนั้นถึง ๓ ครั้ง แต่พระองค์ก็ทรงนิ่งอยู่ ท่านพระอานนท์จึง ขอให้โพธิราชกุมารนำผ้าขาวออกไป พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จเข้าปราสาท

โพธิราชกุมารได้กราบทูลว่า “หม่อมฉันมีความเห็นอย่างนี้ว่า บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข แต่จะประสบความสุขด้วยความทุกข์เท่านั้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ก่อนตรัสรู้ พระองค์ก็ทรงมีความคิดเช่นนั้น แล้วทรงเล่าพระประวัติของพระองค์ตั้งแต่ทรงออกมหาภิเนษกรมณ์ บำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้ธรรม และทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ จนได้ตรัสรู้ตามพระองค์

โพธิราชกุมารทูลถามว่า ภิกษุได้พระตถาคตเป็นผู้แนะนำนานเพียงไรจึงจะทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์

พระผู้มีพระภาคทรงย้อนถามพระกุมารว่า พระองค์เป็นผู้ฉลาดในศิลปะ คือ การทรงช้าง การใช้ขอช้าง มิใช่หรือ เมื่อพระกุมารกราบทูลว่าใช่ จึงตรัสถามว่า ถ้ามีบุรุษผู้หนึ่งต้องการศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้าง กับพระกุมาร แต่ผู้นั้นไม่ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ข้อ หรือข้อใดข้อหนึ่ง คือ (๑) มีศรัทธา (๒) มีสุขภาพดีมีโรคาพาธน้อย (๓) ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา (๔) ปรารภความเพียร (๕) มีปัญญา จะสมควรศึกษาศิลปะนั้นหรือไม่ พระกุมารกราบทูลว่า ไม่ควรศึกษา

ตรัสถามว่า ถ้าผู้นั้นประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านั้น ควรศึกษาหรือไม่ เมื่อพระกุมารกราบทูลว่าควรศึกษาจึงทรงเปรียบเทียบว่า ภิกษุก็เช่นกันเมื่อประกอบด้วยองค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการ (เหมือนคุณสมบัติของผู้ควรศึกษาศิลปะดังกล่าวแล้ว) และได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ ก็จะทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ได้ โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปี ๖ ปี ๕ ปี ฯลฯ ๑ คืน ๑ วัน จนถึงสั่งสอนในเวลาเย็น บรรลุในเวลาเช้า สั่งสอนในเวลาเช้า บรรลุในเวลาเย็น

โพธิราชกุมารได้ทูลสรรเสริญพระพุทธเจ้า และแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

๕.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. การที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงเหยียบผ้าขาวนั้น เพราะทรงทราบว่า ในอดีต- ชาติ พระกุมารและพระชายาได้ร่วมกันเสวยลูกนก ผลแห่งบาปกรรมนั้นจึงทำให้ ไม่มีพระโอรส พระองค์จึงไม่ทรงเหยียบผ้าขาว อนึ่ง ในพระวินัยมีข้อห้ามมิให้เหยียบผ้าขาว ภายหลังทรงอนุญาตให้เหยียบได้ ถ้าชาวบ้านต้องการให้เป็นมงคล (ม. ม.อ. ๒/๓๒๕/๒๓๕)

๒. การที่ทรงแสดงอุปมาด้วยบุรุษผู้ต้องการศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้างนั้นเป็นการเปรียบเทียบในเรื่องที่พระกุมารมีความเชี่ยวชาญอยู่แล้ว ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้ จึงทำให้พระกุมารถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

๖. อังคุลิมาลสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

อังคุลิมาลสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยโจรองคุลิมาล ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

ประวัติย่อของโจรองคุลิมาล คือ เป็นบุตรของคัคคพราหมณ์ ปุโรหิตของ พระเจ้าปเสนทิโกศล มารดาชื่อนางมันตานีพราหมณี เดิมชื่อ อหิงสกะ (แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน) เมื่อเจริญวัยไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ เมืองตักกสิลา มีความรู้และความประพฤติดี เพื่อนศิษย์ด้วยกันริษยา ยุอาจารย์ให้ กำจัดเสีย อาจารย์จึงลวงด้วยอุบายให้ไปฆ่าคนให้ครบหนึ่งพัน แล้วจะมอบวิชา วิเศษอย่างหนึ่งให้ จึงกลายไปเป็นมหาโจร ผู้โหดร้ายทารุณ ตัดนิ้วมือคนที่ตนฆ่าแล้วร้อยเป็น

พวงมาลัย จึงชื่อว่า องคุลิมาล แปลว่า ผู้มีนิ้วมือเป็นมาลัย (ม.ม.อ. ๒/๓๔๗/๒๓๙-๒๔๑)

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โจรองคุลีมาลก่อนที่จะฆ่ามารดาของตน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอังคุลิมาลสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคเสด็จไปโปรดโจรองคุลิมาล เมื่อโจรองคุลิมาลได้เห็นพระผู้มีพระภาคคิดจะปลงพระชนม์ จึงถือดาบ โล่ และธนู ติดตามพระองค์ไปเบื้องพระปฤษฎางค์ พระผู้มีพระภาคทรงบันดาลอิทธาภิสังขารมิให้โจรองคุลิมาลวิ่งตามทันพระองค์ โจรองคุลิมาลจึงหยุดยืนแล้วกล่าวกับพระผู้มีพระภาคว่า “หยุดก่อนสมณะ หยุดก่อนสมณะ”

พระผู้มีพระภาค(ขณะทรงดำเนินไปตามปกติ) ตรัสว่า “เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ท่านต่างหากจงหยุด”

โจรองคุลิมาลสงสัยว่า พระองค์ทรงดำเนินอยู่ แต่กลับตรัสว่า “หยุด” จึงทูลถาม สาเหตุที่ตรัสเช่นนั้น

พระองค์ตรัสว่า พระองค์ทรงวาง(งด)อาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้วจึงชื่อว่า “หยุดตลอดกาล” ส่วนโจรองคุลิมาลไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลายจึงชื่อว่า “ไม่หยุด”

โจรองคุลิมาลรู้ว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จมาอนุเคราะห์จึงทิ้งดาบและอาวุธแล้วทูลขอบรรพชากับพระผู้มีพระภาค

วันนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล คิดจะปราบโจรองคุลิมาลจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทรงชี้ให้ดูพระองคุลิมาลซึ่งนั่งอยู่ใกล้กับพระองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบเช่นนั้นก็ทรงมีความกลัว หวาดหวั่น มีพระโลมชาติชูชัน และทรงยกย่องพระผู้มีพระภาคว่า ทรงฝึกบุคคลที่ใคร ๆ ฝึกไม่ได้ โดยไม่ใช้อาชญา ไม่ใช้ศัสตราเลย

ครั้งหนึ่ง ท่านพระองคุลิมาลได้โปรดหญิงมีครรภ์ให้คลอดได้ง่าย ต่อมา ท่านได้ บำเพ็ญเพียรจนบรรลุเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

๖.๕ ข้อสังเกต

ประวัติของพระองคุลิมาลน่าสนใจมากเพราะเป็นแบบฉบับของผู้ดำเนินชีวิตเหมือน ต้นไม้โคนคดปลายตรง ซึ่งดีกว่าต้นไม้โคนตรงปลายคด หรือ เป็นคนประเภทมืดมาสว่างไป ซึ่งดีกว่าสว่างมาแต่มืดไป

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่ควรศึกษาอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. ในส่วนของพระองคุลิมาล การที่ท่านฆ่าคนมาเป็นจำนวนมาก แต่สามารถเลิกได้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้นั้น แสดงว่า อรหัตต-

มรรคของท่านทำให้กรรมชั่ว เช่นการฆ่าคนกลายเป็นอโหสิกรรม (กรรมที่เลิกให้ผล) ได้จริง นอกจากเศษกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ท่านได้รับต่อมาอีกตามสมควร

ถ้าวันนั้น พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จไปโปรดเสียก่อน และท่านได้ฆ่ามารดาสำเร็จ จะชื่อว่า ท่านได้ทำอนันตริยกรรมที่ไม่อาจจะกลายเป็นอโหสิกรรมได้แน่นอน ข้อนี้ เป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระผู้มีพระภาคโดยแท้

๒. ในส่วนของพระผู้มีพระภาค การที่ทรงปราบโจรองคุลิมาลลงได้อย่างราบคาบ โดยมิทรงใช้อาชญาใด ๆ เลยนอกจากพระเมตตากรุณาและพระวาจาสัตย์ของพระองค์นั้น ถือกันว่า เป็นชัยชนะครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง ซึ่งท่านผู้รู้บันทึกไว้ในคาถา พาหุง ที่ใช้เจริญพระพุทธมนต์ในพิธีมงคลทั้งหลายสืบมาจนบัดนี้

๗. ปิยชาติกสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

ปิยชาติกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยทุกข์เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่คหบดีคนหนึ่งผู้สูญเสียลูกชายคนเดียว ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของปิยชาติกสูตร เป็นแบบบันทึกการสนทนาธรรม

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับคหบดีคนหนึ่งซึ่งเศร้าโศกเสียใจเพราะลูกชายเสียชีวิตว่า ความเศร้าโศก คร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก

คหบดีมีความเห็นว่า ความยินดีและโสมนัสต่างหากเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก จากนั้น ได้นำเรื่องนั้นไปเล่าให้พวกนักเลงสะกาฟัง พวกนักเลงสะกาก็เห็นตรงกับคหบดี เรื่องนี้ได้แพร่เข้าไปถึงพระราชวัง

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสนทนากับพระนางมัลลิกาเทวีถึงเรื่องนั้น เมื่อพระนาง มัลลิกาเทวีกราบทูลว่า ถ้าเป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคจริง ก็จะเป็นเช่นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงพอพระทัยและทรงขับไล่พระนางไป พระนางมัลลิกาเทวีจึงมีพระเสาวนีย์ให้พราหมณ์ชื่อนาฬิชังฆะไปทูลถามพระผู้มีพระภาค

พระองค์ทรงอธิบายให้พราหมณ์ฟังว่า ความเศร้าโศกคร่ำครวญเป็นต้น เกิดจาก สิ่งอันเป็นที่รักจริง โดยทรงเล่าเรื่องคนที่เป็นบ้า เพราะคนที่รักตายไป และเรื่องสามีฆ่าภรรยาที่รักเพราะกลัวว่านางจะทอดทิ้งเขาไป พราหมณ์ได้นำความนั้นมา กราบทูลพระนางมัลลิกาเทวี พระนางได้ทูลถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ถ้าสิ่งอันเป็น ที่รัก

ของพระองค์ คือ วชิรีกุมารี พระนางวาสภขัตติยา เสนาบดีชื่อวิฑูฑภะ พระนางเอง แคว้นกาสี และแคว้นโกศล มีอันเป็นไป จะทรงรู้สึกเศร้าโศก หรือไม่

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า ถ้าสิ่งอันเป็นที่รักเช่นนั้นมีอันเป็นไป แม้พระชนมชีพ ของพระองค์ก็ต้องมีอันเป็นไปด้วย ไฉนจะไม่ทรงเศร้าโศก จากนั้น พระนางมัลลิกาเทวีจึงทูลสรุปว่า นี้เป็นพระประสงค์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสคำนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงรู้สึกอัศจรรย์ใจ จึงทรงเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

๗.๕ ข้อสังเกต

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระนางมัลลิกาเทวีเป็นพระมเหสีที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงรักใคร่ยิ่งนักและท้าวเธอก็ทรงทราบดีว่า พระนางทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคมากแค่ไหน แต่เหตุไฉน เมื่อพระนางกราบทูลเรื่องที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ก็ไม่ทรงยอมรับซ้ำยังทรงขับไล่ไสส่งพระนาง ทรงหาว่ามีความเห็นคล้อยตามพระผู้มีพระภาค นอกจากนี้การที่ทรงใช้พระดำรัสว่า พระสมณโคดม ตรัสเรียกพระผู้มีพระภาคนั้นแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล ยังไม่ทรงเลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนา ก็อาจเป็นได้ หรือทรงเลื่อมใสแล้ว แต่ทรงประสงค์จะหาเหตุผลเพื่อป้องกัน มิให้คนปรักปรำพระผู้มีพระภาค ก็อาจเป็นได้ จึงน่าศึกษาต่อไป โดยเฉพาะวรรคนี้ยังมีหลายพระสูตรที่กล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล

อนึ่ง ข้อความในพระสูตรนี้ เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าขณะนั้น แคว้นกาสียังเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นโกศล แคว้นกาสีนี้ พระเจ้ามหาโกศล พระราชบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงยกให้อยู่ในปกครองของแคว้นมคธ เมื่อพระนางเวเทหิ อภิเษกกับพระเจ้าพิมพิสาร เพื่อให้เก็บส่วยเป็นค่าประดับของพระนาง ต่อมา เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรู ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร และพระนางเวเทหิทรงเศร้าพระทัย จนได้สวรรคตตามไป ทางแคว้นโกศล จึงยึดแคว้นกาสีคืนมา ทำให้เกิดสงครามกันต่อมา จนในที่สุด พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยกวชิรีกุมารีให้อภิเษกกับพระเจ้าอชาตศัตรู และทรงมอบแคว้นกาสีให้คืนเพื่อเก็บส่วยถวายพระกุมารี

๘. พาหิติกสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

พาหิติกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการถวายผ้าพาหิติกา(ผ้าที่ทอจากต่างแคว้น) ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผ้าชนิดหนึ่งที่พระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร กษัตริย์ผู้ครองแคว้นมคธ ทูลถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถวายแก่ท่านพระอานนท์

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์ผู้ครองแคว้นโกศล

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพาหิติกสูตร เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสถามท่านพระอานนท์ว่าพระผู้มีพระภาคทรงประพฤติ ทางกาย วาจา ใจ ที่ผู้รู้ติเตียนหรือไม่

พระเถระถวายพระพรว่า ไม่ทรงประพฤติ

ตรัสถาม : ความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ที่ผู้รู้ติเตียนเป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่เป็นอกุศล

ตรัสถาม : ความประพฤติที่เป็นอกุศล เป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่มีโทษ

ตรัสถาม : ความประพฤติที่มีโทษ เป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่มีความเบียดเบียน

ตรัสถาม : ความประพฤติที่มีความเบียดเบียน เป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่มีทุกข์เป็นผล

ตรัสถาม : ความประพฤติที่มีทุกข์เป็นผล เป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น หรือทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งทำให้อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม ความประพฤติเช่นนี้ ผู้รู้ติเตียน

ตรัสถาม : พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมทุกอย่างหรือ

ถวายพระพร : ทรงละอกุศลธรรมได้ทุกอย่าง ทรงประกอบด้วยกุศลธรรม (มิใช่แค่ทรงสรรเสริญเท่านั้น)

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสถามถึงความประพฤติที่ผู้รู้ไม่ติเตียนซึ่งมีนัยตรงกันข้าม เมื่อพระเถระแสดงธรรมจบ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถวายผ้าพาหิติกาแก่ท่านพระอานนท์ พระเถระได้นำไปถวายแด่พระผู้มีพระภาค

๘.๕ ข้อสังเกต

เป็นที่น่าสังเกตว่า ทำไมพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสถามถึงความประพฤติของพระพุทธเจ้ากับท่านพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก มีความใกล้ชิดกับพระพุทธองค์ การที่ตรัสถามเช่นนั้นเกิดจากความเคลือบแคลง หรือความไม่เลื่อมใสในพระปฏิปทาของพระผู้มีพระภาค ใช่หรือไม่ คำตอบน่าเป็นไปในทางปฏิเสธมากกว่า เพราะจากพระราชจริยาวัตรของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ปรากฏในพระสูตรนี้ แสดงว่า ทรงเป็นพุทธมามกะแล้ว คำตอบจึงน่าจะเป็นเพราะทรงต้องการความรู้เพื่อหาทางแก้ปัญหาเมื่อมีผู้ติเตียนพระผู้มีพระภาค เมื่อท่านพระอานนท์ถวายวิสัชนาอย่างสมเหตุสมผลทั้งฝ่ายความประพฤติที่ผู้รู้ติเตียน และฝ่ายความประพฤติที่ผู้รู้ไม่ติเตียนแล้ว ทรงเกิดเชื่อมั่นว่า ไม่มีใครสามารถติเตียนพระผู้มีพระภาคได้ และทรงเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้นจึงทรงถวายผ้าเพื่อบูชาธรรม พระเถระเห็นว่าผ้านั้นมีค่ามาก เป็นผ้าพระราชทานจากกษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ จึงนำไปถวายพระผู้มีพระภาคผู้เป็นเจ้าของธรรม

๙. ธัมมเจติยสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

ธัมมเจติยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรมเจดีย์ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า ธรรมเจดีย์ แปลว่า การนอบน้อมธรรม เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคทรงเรียกอาการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงตนนอบน้อมพระองค์ และสรรเสริญพระองค์

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

เนื้อความในพระสูตรนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อเมทฬุปะ แคว้นสักกะ ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังและรับสั่งให้จดจำเนื้อความนี้ไว้

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของธัมมเจติยสูตร เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงซบ พระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดพระ-ยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไรจึงทรงกระทำความนอบน้อม ในสรีระและแสดงอาการฉันมิตรถึงเพียงนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ทรงเห็นคล้อยตามคุณธรรมในพระผู้มีพระภาค ที่ปรากฏประจักษ์แก่พระองค์ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระสงฆ์สาวกของ พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว แล้วทรงอธิบายประโยชน์แต่ละประการว่า

๑. สมณพราหมณ์พวกอื่นประพฤติพรหมจรรย์แล้วกลับไปบำเรอตนด้วยกาม แต่ภิกษุในธรรมวินัยนี้มอบกายถวายชีวิตในการประพฤติพรหมจรรย์ อนึ่ง ไม่มีพรหมจรรย์อื่นบริสุทธิ์บริบูรณ์เหมือน ธรรมวินัยนี้

๒. คนเหล่าอื่นวิวาทกัน แต่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่วิวาทกัน มีความสมัครสมานสามัคคีกัน

๓. สมณพราหมณ์พวกอื่นมีผิวพรรณไม่ผ่องใส แต่ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีผิวพรรณผ่องใสเพราะรู้คุณวิเศษ

๔. พระองค์เป็นกษัตริย์ มีพระราชอาชญา เมื่อทรงวินิจฉัยคดีกลับมีผู้กล่าวแทรก ส่วนพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงธรรมไม่มีแม้เสียงไอ เสียงจาม โดยไม่ต้องใช้อาชญาและศัสตรา

๕-๘. กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดี และสมณะ ผู้เป็นบัณฑิตเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาค เพื่อโต้วาทะ กลับกลายมาเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค

๙. ช่างไม้ ๒ คน ชื่อ อิสิทันตะและปุราณะที่ทรงชุบเลี้ยง มีความ เคารพพระผู้มีพระภาคมากกว่าพระองค์ โดยนอนหันศีรษะไปทางทิศ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ แล้วเหยียดเท้ามาทางพระองค์

๑๐. พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ ทรงเป็นชาวโกศล ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา เหมือนพระองค์

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทูลลากลับ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรียกพระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ธรรมเจดีย์ มีประโยชน์เป็นอาทิพรหมจรรย์ ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายศึกษาและจดจำไว้

๙.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ในนิทานวจนะของพระสูตรนี้ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า □พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์ผู้ครองแคว้นโกศลได้เสด็จมาสู่แคว้นสักกะด้วยพระราช- กรณียกิจบางอย่าง□

คำว่า □กรณียกิจบางอย่าง□ นี้ คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า พระเจ้าปเสนทิ-โกศลรับสั่งให้ลอบฆ่าพันธุลเสนาบดี พร้อมกับลูกชาย ๓๒ คน ของพันธุลเสนาบดี เพราะทรงระแวงว่าจะชิงราชบัลลังก์ แต่ภายหลังทรงทราบว่าพันธุลเสนาบดีไม่มีความผิด พระองค์ทรงเกิดความเร่าร้อนพระทัย ทรงโทมนัสอย่างยิ่ง จึงเสด็จไปในที่ต่าง ๆ เพื่อบรรเทาความโทมนัส พอเสด็จไปถึงนิคมชื่อนครกะ แคว้นสักกะ ซึ่งมี ป่าไม้ร่มรื่น เงียบสงัด ทำให้ทรงรำลึกถึงพระผู้มีพระภาค เมื่อทรงทราบว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทฬุปนิคม จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ทรงแสดงอาการนอบน้อม บูชาพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งตรัสสรรเสริญจนพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกการสรรเสริญนั้นว่า ธรรมเจดีย์ (ม.ม.อ. ๒/๓๖๔/๒๕๒-๒๕๓)

๒. พระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศล ข้อที่ ๑๐ ทำให้ทราบว่า (๑) พระสูตรนี้ เกิดขึ้นเมื่อพระผู้มีพระภาคมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา (๒) พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระผู้มีพระภาค มีพระชนมายุเท่ากัน

๑๐. กัณณกัตถลสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

กัณณกัตถลสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ที่ตำบลกัณณกัตถละ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ที่เสด็จเข้าไปเฝ้าเพื่อทรงสนทนาธรรม ขณะประทับอยู่ ณ กัณณกัตถละ อุทัญญานคร (บางแห่งเรียกอุชุญญานคร) แคว้นโกศล เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของกัณณกัตถลสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคเรื่องสัพพัญญู เรื่องวรรณะ ๔ และเรื่องเทวดา ในเรื่องสัพพัญญู พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า พระองค์ได้สดับมาอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า "ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ผู้เป็นสัพพัญญู มีปกติเห็นธรรมทั้งปวงจักปฏิญญาญาณทัสสนะอย่าง เบ็ดเสร็จ เหตุนี้เป็นไปไม่ได้" ผู้ที่กล่าวเช่นนั้น ชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้หรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ผู้ที่กล่าวเช่นนั้นไม่ชื่อว่าพูดตรงตามที่ตรัสไว้ เป็นการเข้าใจความหมายผิด ที่ตรัสไว้ คือ "ไม่มีสมณะ หรือพราหมณ์ผู้รู้ มีปกติเห็นธรรมทั้งปวงในคราวเดียวกัน เหตุนี้เป็นไปไม่ได้"

ในเรื่องวรรณะ ๔ พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า "วรรณะ ๔ คือ (๑) กษัตริย์ (๒) พราหมณ์ (๓) แพศย์ (๔) ศูทร จะได้รับผลในสัมปรายภพแตกต่างกันหรือไม่"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ขึ้นอยู่กับธรรม ๕ ประการ คือ (๑) มีศรัทธา (๒) มีอาพาธน้อย (๓) ไม่โอ้อวด (๔) ไม่มีมารยา (๕) ปรารภความเพียร ถ้ามี ธรรม ๕ ประการนี้ ก็จะได้รับผลตามต้องการ ถ้าไม่มีก็ไม่ได้รับผล

ทูลถาม : ถ้ามีธรรม ๕ ประการ แตกต่างกันหรือไม่

ตรัสตอบ : ขึ้นอยู่กับความเพียร เหมือนสัตว์ที่ฝึกกับสัตว์ที่ไม่ได้ฝึก

ทูลถาม : ถ้ามีความเพียรเหมือนกัน จะแตกต่างกันหรือไม่

ตรัสตอบ : ไม่แตกต่างกันเลย เหมือนคนเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้มะม่วง ไม้มะเดื่อมาก่อไฟ ก็มีเปลว มีสี มีแสง ไม่แตกต่างกัน

ในเรื่องเทวดา ทูลถามว่า ถ้าเทวดามีจริง จะมาเกิดในมนุษยโลกหรือไม่

ตรัสตอบว่า เทวดาที่มีความเบียดเบียนจึงจะมาเกิดในมนุษยโลก เทวดาที่ ไม่มีความเบียดเบียน (ไม่มีทุกข์) ไม่มาเกิดในมนุษยโลก

วิฑูฑภเสนาบดีซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เทวดาผู้มีความเบียดเบียนซึ่งมาเกิดในมนุษยโลก สามารถทำให้เทวดาผู้ไม่เบียดเบียนจุติจากสวรรค์ได้หรือไม่ หรือขับไล่จากสวรรค์ได้หรือไม่

ท่านพระอานนท์ตอบแทนพระผู้มีพระภาคว่า ไม่ได้ เหมือนพระเจ้าปเสนทิ-โกศลไม่ทรงสามารถย้ายหรือเนรเทศสมณพราหมณ์ผู้อยู่นอกราชอาณาจักรของพระองค์

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามต่อไปว่า พรหมมีจริงหรือไม่ ถ้ามีจะมาเกิดในมนุษยโลกได้หรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พรหมผู้มีความเบียดเบียนมาสู่โลกนี้ ส่วนพรหมผู้ไม่มีความเบียดเบียนไม่มา

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้วทูลลากลับไป

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. เหตุที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จมาสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคในเขตเมืองอุทัญญา มีเหตุผลเหมือนในธัมมเจติยสูตร

๒. คำว่า สัพพัญญู ซึ่งแปลว่า รู้ทุกสิ่ง นั้น ทรงอธิบายไว้ชัดเจนว่า หมายถึงรู้ทุกสิ่งที่ทรงประสงค์ แต่มิใช่รู้ทุกสิ่งในคราวเดียว

๓. ในพระสูตรนี้ มีการถามถึงเรื่องเทวดาหรือพรหม ซึ่งเป็นเรื่องเทพนิยายหรือปรัมปรา (myth) ในศาสนาเทวนิยมที่เชื่อว่า เทพมีภาวะนิรันดรไม่มีการเคลื่อนหรือจุติ ดังจะเห็นได้ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ทูลถามถึงการจุติของเทพหรือพรหม ในการตรัสตอบปัญหาในเรื่องเทพนิยาย พระผู้มีพระภาคได้นำหลักธรรมทางพุทธ-ศาสนาเข้าไปเป็นหลักอธิบาย ซึ่งปรากฏในหลายสูตร เช่น ชนวสภสูตร มหาโควินทสูตร มหาสมยสูตร และสักกปัญหสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค และ ในเทวตาสังยุต สังยุตตนิกาย สรุปได้ว่า ทั้งเทพและพรหมยังมีการจุติ หาได้ยั่งยืนเป็นอมตะนิรันดรดังเทพนิยายของเทวนิยมไม่

๕. พราหมณวรรค

พราหมณวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพราหมณ์ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังนี้

๑. พรหมายุสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

พรหมายุสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อพรหมายุ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

พรหมายุพราหมณ์อาศัยอยู่ในกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ เป็นพราหมณ์แก่ อายุ ๑๒๐ ปี รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์ เกฏุภศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์ และการทำนายลักษณะมหาบุรุษ เป็นพราหมณ์ที่มีชื่อเสียงมากในกรุงมิถิลา

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พรหมายุพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ที่สวนมะม่วงของพระเจ้ามฆเทวะ เขตกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ เพื่อทรงตอบปัญหาของพราหมณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพระสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พรหมายุพราหมณ์ได้ยินกิตติศัพท์ของพระผู้มีพระภาคขณะเสด็จอยู่ในแคว้นวิเทหะ จึงส่งอุตตรมาณพผู้เป็นศิษย์ไปตรวจดูลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ อุตตรมาณพรับคำแล้วได้เดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค สังเกตดูลักษณะมหาบุรุษ ๓๒

ประการ เห็นเพียง ๓๐ ประการ เว้น ๒ ประการ คือ (๑) พระคุยหฐานเร้น อยู่ในฝัก (๒) พระชิวหาใหญ่ จึงยังไม่เลื่อมใส

พระพุทธองค์จึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขารให้อุตตรมาณพเห็นพระลักษณะนั้น เมื่ออุตตรมาณพเห็นครบแล้วจึงเฝ้าสังเกตดูพระอิริยาบถเป็นเวลา ๗ เดือน ก็พบ ว่าตรงตามคัมภีร์มันตระของอาจารย์ทุกประการ จึงนำเรื่องนั้นกลับไปบอกแก่พรหมายุ-พราหมณ์

เมื่อพรหมายุพราหมณ์ได้ทราบเช่นนั้น จึงเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส” และคิดหาทางที่จะเข้าเฝ้าเพื่อสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค

ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จไปถึงกรุงมิถิลา ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของพระเจ้ามฆเทวะ พรหมายุพราหมณ์จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เห็นลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการแล้วจึงทูลถามปัญหาเรื่องความเป็นพราหมณ์ ผู้รู้จบเวท ผู้มีวิชชา ๓ และผู้มีความสวัสดี พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาจนพรหมายุ-พราหมณ์เกิดความเลื่อมใส หมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคจุมพิต พระยุคลบาท แล้วนวดพระยุคลบาทพร้อมทั้งทูลบอกชื่อของตน

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุปุพพีกถา คือ เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษแห่งกาม และอานิสงส์ในการออกบวช จนพรหมายุพราหมณ์บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี

๑.๕ ข้อสังเกต

การดำเนินเรื่องของพระสูตรนี้มีลักษณะคล้ายกับอัมพัฏฐสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ เนื้อหาของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงลักษณะ มหาบุรุษ ๓๒ ประการ และอิริยาบถของมหาบุรุษไว้อย่างครบถ้วนแต่ไม่ละเอียด เหมือนที่ทรงแสดงไว้ในมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ และในลักขณสูตร ทีฆนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ เมื่ออ่านในเนื้อหาแล้ว อาจมี ผู้สงสัยว่า การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระลักษณะ ๒ ประการ ที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาแก่อุตตรมาณพนั้น เป็นการเหมาะสมหรือไม่ ปัญหานี้เคยมีผู้ถาม มาแล้ว คือ หลังจากพุทธปรินิพพานประมาณ ๔๐๐ ปี พระยามิลินท์ได้นำมาถามพระนาคเสนเถระ พระเถระตอบว่า เป็นเพียงการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้เห็นเงา พระคุยหะเท่านั้น และการที่ทรงแสดงเช่นนั้น พระองค์ทรงมีพระประสงค์แสดง ให้เห็นเฉพาะผู้ที่จะตรัสรู้เท่านั้น (ม.ม.อ. ๒/๓๘๕/๒๖๗)

๒. เสลสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

เสลสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อเสละ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

เสลพราหมณ์อาศัยอยู่ในอาปณนิคม แคว้นอังคุตตราปะ เป็นผู้รู้จบไตรเพท เหมือนพรหมายุพราหมณ์ เป็นผู้สอนมนตร์แก่มาณพจำนวน ๓๐๐ คน

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เสลพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ที่อาปณนิคม แคว้นอังคุตตราปะ เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพระสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

เกณิยชฎิล (นักบวชเกล้าผมมวย) ได้ยินกิตติศัพท์ของพระผู้มีพระภาคและทราบว่า พระองค์ประทับอยู่ ณ อาปณนิคม แคว้นอังคุตตราปะ จึงเข้าไปสนทนาธรรมด้วย เมื่อฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงกราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น แล้วกลับไปจัดแจงสถานที่เพื่อรับเสด็จ

ขณะนั้น เสลพราหมณ์พร้อมกับลูกศิษย์ ๓๐๐ คน เดินเที่ยวเล่นอยู่ใน ตลาด เห็นเหตุการณ์นั้น จึงเข้าไปถาม เมื่อทราบว่าจัดงานเพื่อรับเสด็จพระพุทธเจ้า ก็เกิดความสนใจในคำว่า "พุทธะ" จึงถามถึงที่ประทับ เมื่อทราบแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ

เสลพราหมณ์ได้เห็นลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ต้องตามคัมภีร์มันตระของตน แต่ยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ จึงกล่าวคาถาทำทียกย่องว่าผู้มีลักษณะมหาบุรุษเหมือนพระองค์สมควรไปเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ ตรัสว่าทรงเป็นพระราชาอยู่แล้ว คือ พระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรม-เสนาบดี เสลพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสแล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทพร้อมกับ มาณพผู้เป็นศิษย์

ครั้นถึงเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปเสวยพระกระยาหารของเกณิยชฎิล และทรงทำอนุโมทนาด้วยพระคาถาเกี่ยวกับการบูชาไฟเป็นต้น

ต่อมา ท่านพระเสละพร้อมด้วยภิกษุบริวารได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๒.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับวิธีแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาค คือ ทรงแสดงตามความสนใจของผู้ฟัง โดยทรงแสดงเรื่องที่ผู้ฟังรู้และนับถืออยู่ก่อน แล้วทรงนำเข้าสู่หลักธรรมของพระองค์ เช่นในพระสูตรนี้ ทรงทราบว่า เกณิยชฎิล ถือการบูชาไฟ และสาวิตรีฉันท์ (ฉันท์สำหรับสรรเสริญพระอาทิตย์) เมื่อทรงทำอนุโมทนาจึงตรัสคาถาเกี่ยวกับลัทธิที่เกณิยชฎิลนับถืออยู่แล้ว คือ คาถาตอนต้นที่ว่า

"การบูชาไฟเป็นการบูชายัญอันประเสริฐ
ว่าด้วยเรื่องฉันท์ สาวิตรีฉันท์เป็นฉันท์อันดับแรก"

แต่ในตอนท้าย พระองค์ได้ตรัสหลักธรรมของพระองค์คือ ตรัสว่า

□หมู่ชนผู้มุ่งแสวงบุญอยู่ มีพระสงฆ์เท่านั้น
เป็นทางเจริญแห่งบุญแท้จริงของผู้บูชา□

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงใช้วิธีประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับหลักธรรมในลัทธิเดิมของผู้ฟัง และทรงแสดงธรรมโดยเอื้อเฟื้อต่อผู้ฟังแม้จะเป็นผู้นับถือลัทธิอื่นก็ตาม

ในการแสดงธรรมแก่เสลพราหมณ์ ก็ทรงแสดงตามอุปนิสัยของเขาเช่นกัน คือ ทรงทราบว่าเสลพราหมณ์มีความเชื่อในลักษณะมหาบุรุษอยู่ก่อนแล้วว่า ผู้ที่มีลักษณะเช่นนี้จะมีคติ ๒ อย่าง คือ (๑) ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ (๒) ถ้าออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พอเห็นลักษณะมหาบุรุษของพระผู้มีพระภาคจึงมีความเลื่อมใส แต่ยังอยากทดลองว่าจะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงหรือไม่ จึงทำทีล่อด้วยจักกวัตติสมบัติ พระองค์จึงทรงแสดงธรรมให้เสลพราหมณ์ฟังว่าไม่ทรงสนพระทัยในจักกวัตติสมบัตินั้นเลย เสลพราหมณ์ได้ฟังเช่นนั้นก็เกิดความเชื่อมั่นว่าเป็น □พุทธะ□ สมบูรณ์แล้ว จึงตัดสินใจขอบรรพชาอุปสมบททันที

๓. อัสสลายนสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

อัสสลายนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่ออัสสลายนะ ชื่อนี้ตั้งตาม ชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

อัสสลายนมาณพ อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี เป็นมาณพหนุ่มโกนผมเกลี้ยง มีอายุเพียง ๑๖ ปี แต่เป็นผู้รู้จบไตรเพท เหมือนพรหมายุพราหมณ์

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อัสสลายนมาณพ ซึ่งรับอาสาพวกพราหมณ์ ๕๐๐ คน เข้าไปโต้วาทะกับพระองค์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอัสสลายนสูตร เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ เชิงโต้วาทะ

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พราหมณ์จากแคว้นต่าง ๆ ประมาณ ๕๐๐ คน เข้ามาพักอยู่ในกรุงสาวัตถี และคิดว่าพระสมณโคดมทรงบัญญัติความบริสุทธิ์ที่ทั่วไปแก่วรรณะ ๔ ใครจะสามารถเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมได้ ในที่สุดก็เห็นว่าอัสสลายนมาณพสามารถ จะโต้ตอบได้จึงเข้าไปชักชวนถึง ๓ ครั้ง มาณพจึงยอมไป

อัสสลายนมาณพเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามว่า ทรงคิดอย่างไรที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า □วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่

พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม เป็นผู้ที่พรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพรหม□

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบโดยทรงซักถามให้ยอมรับในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. พราหมณ์คลอดจากโยนีของนางพราหมณี จึงไม่ควรกล่าวว่า วรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุด

๒. ในแคว้นโยนก แคว้นกัมโพชะ และปัจจันตชนบทอื่น มีวรรณะอยู่ ๒ จำพวก เท่านั้น คือ (๑) เจ้า (๒) ทาส วรรณะทั้ง ๒ นั้น บางครั้งเจ้ากลับเป็นทาส ทาสกลับเป็นเจ้า ความเห็นที่ว่าวรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุดจึงไม่ถูกต้อง

๓. วรรณะทั้ง ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น หลังจากตายแล้วก็ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรกเหมือนกัน

๔. วรรณะทั้ง ๔ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ เป็นต้น หลังจาก ตายแล้ว ก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน

๕. วรรณะทั้ง ๔ สามารถเจริญเมตตาจิต อันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนได้เหมือนกัน

๖. วรรณะทั้ง ๔ สามารถอาบน้ำลอยละอองธุลีได้เหมือนกัน

๗. ผู้เกิดจากตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ราชนิกุล ถือเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาสีให้เกิดไฟ กับผู้เกิดจากตระกูลจัณฑาล ตระกูลพราน ตระกูลช่างจักสาน ตระกูลช่างรถ ตระกูลคนเทขยะ ถือเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาสีให้เกิดไฟ ไฟที่ได้ก็เป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง ใช้ประโยชน์ได้เหมือนกัน

๘. ขัตติยกุมารอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยากับนางพราหมณี บุตรที่เกิดจากคน ทั้ง ๒ จะเรียกว่า กษัตริย์ ก็ได้ พราหมณ์ ก็ได้

๙. แม่ม้ากับพ่อลาผสมกัน ลูกม้ากลายเป็นม้าอัสดร แต่มนุษย์กลับไม่แตกต่างกัน

๑๐. มาณพ ๒ คน พี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ ได้แนะนำ คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ไม่ได้แนะนำ คนที่ศึกษาเล่าเรียน จะได้รับเชิญให้บริโภคก่อน ในงานเลี้ยงต่าง ๆ

๑๑. มาณพ ๒ คน พี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ ได้แนะนำ แต่เป็นคนทุศีล มีบาปธรรม คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ไม่ได้แนะนำ แต่มีศีล มีกัลยาณธรรม คนหลังจะได้รับเชิญให้บริโภคก่อนในงานเลี้ยงนั้น

อัสสลายนมาณพได้ฟังแล้วยอมรับว่า วรรณะ ๔ ไม่มีความแตกต่างกัน จริง ๆ จึงได้แต่นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา หมดปฏิภาณ พระผู้มี พระภาคจึงทรงยกเรื่องในอดีตขึ้นมาแสดงว่า ในอดีต ฤาษี ๗ ตน ซึ่งมีความเห็น เช่นนี้ ก็ถูกอสิตเทวลฤาษีซักไซ้ไล่เลียงไต่ถามจนตอบไม่ได้ ได้แต่นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา หมดปฏิภาณ เช่นกัน

ในที่สุดอัสสลายนมาณพได้กราบทูลยกย่องพระผู้มีพระภาคว่าตรัสได้ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก และยอมแสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

๓.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. อัสสลายนมาณพ เป็นผู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์ เกฏุภศาสตร์ อักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญในโลกายตศาสตร์ และลักษณะมหาบุรุษ เทียบเท่ารุ่นอาจารย์ เช่น พรหมายุพราหมณ์ แต่ก็คิดว่าตนไม่สามารถจะโต้ตอบกับพระผู้มีพระภาคได้ ถูกพวกพราหมณ์ ๕๐๐ ชักชวน ถึง ๒ ครั้ง ก็ไม่ยอมไป ครั้งที่ ๓ พวกพราหมณ์ใช้คำชักชวนว่า □พ่ออัสสลายนะ ได้ประพฤติวิธีบรรพชามาแล้ว พ่ออัสสลายนะอย่ายอมแพ้เสียตั้งแต่ยังไม่ทันรบเลย□ คำนี้ทำให้อัสสลายนมาณพยอมไม่ได้ และเกิดทิฏฐิมานะขึ้นมาทันที จึงรับปาก พวกพราหมณ์เข้าไปโต้วาทะ แต่มิใช่เข้าไปโต้วาทะเพื่อหักล้างเหมือนอัมพัฏฐมาณพ ในอัมพัฏฐสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณะเหมือนในพระสูตรอื่น ๆ มีอัมพัฏฐสูตรเป็นต้น ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงชี้ให้เห็นว่า ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายมิได้ขึ้นอยู่กับชนชั้นวรรณะ แต่ขึ้นอยู่กับความประพฤติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๔. โฆฏมุขสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

โฆฏมุขสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโฆฏมุขะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอุเทนแสดงแก่โฆฏมุขพราหมณ์ซึ่งเข้าไปสนทนาธรรม ณ เขมิยอัมพวัน เขตกรุงพาราณสี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของโฆฏมุขสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๔.๕ ใจความสำคัญของพระสูตร

โฆฏมุขพราหมณ์เดินเที่ยวเล่นอยู่ เห็นท่านพระอุเทนกำลังเดินจงกรมอยู่ในเขมิยอัมพวันจึงเข้าไปเดินจงกรมด้วย และได้แสดงความเห็นของตนว่า การบวชที่มีธรรม (ผล) ไม่มี เพราะการบวชไม่ทำให้เห็นธรรม ท่านพระอุเทนจึงเดินจากที่จงกรมไปยังวิหาร โฆฏมุขพราหมณ์ได้เดินตามไปด้วยเพื่อสนทนาธรรม ท่านพระอุเทนจึงตั้งเงื่อนไขว่า ถ้ายอมรับคำที่ควรยอมรับ คัดค้านคำที่ควรคัดค้าน ก็จะสนทนาด้วย ซึ่งพราหมณ์ก็ยอมรับ พระเถระจึงให้โอกาส

ท่านพระอุเทนได้แสดงบุคคล ๔ จำพวกที่มีอยู่ในโลก เหมือนในกันทรกสูตร คหปติวรรคแล้วถามว่า ชอบใจจำพวกไหน

โฆฏมุขพราหมณ์ตอบว่า ไม่ชอบใจจำพวกที่ ๑-๓ แต่ชอบใจจำพวกที่ ๔ คือ ผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

ท่านพระอุเทนจึงถามว่า ในบริษัท ๒ จำพวก คือ (๑) ผู้ยินดีในทรัพย์สมบัติ (๒) ผู้ไม่ยินดีในทรัพย์สมบัติออกบวช ผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน มีมากในบริษัทไหน

โฆฏมุขพราหมณ์ตอบว่า มีมากในบริษัทจำพวกที่ ๒ และยอมรับว่า การบวชมีผลจริง จึงขอให้ท่านพระอุเทนอธิบายบุคคล ๔ จำพวกให้ฟัง พระเถระได้อธิบายเหมือนในกันทรกสูตร

โฆฏมุขพราหมณ์เลื่อมใสจึงแสดงตนเป็นอุบาสกถึงท่านพระอุเทน พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ท่านพระอุเทนแนะนำให้แสดงตนถึงพระผู้มีพระภาค ซึ่งปรินิพพานแล้ว แทนตัวท่านเอง ต่อมา โฆฏมุขพราหมณ์ ได้จัดสร้างโรงฉันถวายพระสงฆ์ในเมืองปาฏลีบุตร

๔.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. เนื้อหาของพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าการบวชมีผลโดยเห็นได้ว่า ผู้ไม่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน มีมากในนักบวช

๒. ระยะเวลาที่เกิดพระสูตร น่าจะเกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานนานพอสมควร คงจะเกิดขึ้นในคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะกล่าวในลักษณะที่ให้ความสำคัญแก่กรุงปาฏลีบุตร (ในสมัยพุทธกาลกรุงปาฏลีบุตรเป็นเพียงปาฏลีคาม ดูในมหาปรินิพพานสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) นอกจากนี้ยังกล่าวถึงประวัติโรงฉันในลักษณะบันทึกเหตุการณ์ในอดีตไว้ด้วย ถ้าเป็นเช่นที่สันนิษฐาน ผู้นำพระสูตรนี้เข้าสู่การสังคายนาจะต้องไม่ใช้ท่านพระอานนท์ ฉะนั้น คำว่า ข้าพเจ้า ในนิทานวจนะของพระสูตรนี้ คือ คำว่า □เอวมฺเม สุตं□ (ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้) จึงไม่ใช่ท่านพระอานนท์

๓. ปัญหาที่จะตามมา คือ พระสูตรนี้ เป็นพุทธพจน์จริงหรือไม่ เมื่อตรวจสอบกับกันทรกสูตรในเล่มนี้แล้วก็จะเห็นว่ามีหลักธรรมลงกัน ฉะนั้น แม้พระสูตรนี้จะมิใช่พุทธพจน์โดยตรง แต่ก็สงเคราะห์เข้ากันได้ คือท่านพระอุเทนแสดงตามพุทธพจน์ในกันทรกสูตรนั้น

๕. จังกีสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

จังกีสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อจังกี ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

จังกีพราหมณ์ เป็นพราหมณ์ผู้ปกครองหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโอปาสาทะ ซึ่งมีประชากรและสัตว์เลี้ยงมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำหญ้าอุดมสมบูรณ์ เป็น พระราชสมบัติที่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นพรหมไทยแก่จังกีพราหมณ์

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่จังกีพราหมณ์ พร้อมด้วยคณะ ขณะประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละชื่อเทววัน ทางทิศเหนือของหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโอปาสาทะ แคว้นโกศล เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจังกีสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

จังกีพราหมณ์ ได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคจึงรีบเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ แม้ถูกพราหมณ์ผู้มาจากต่างถิ่นคัดค้านว่าไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง ก็ไม่ฟัง กลับโต้แย้งพราหมณ์เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีคุณสมบัติยิ่งใหญ่สมควรไปเฝ้า จากนั้นจึงพร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค

ขณะกำลังสนทนากัน กาปทิกมาณพ ซึ่งเป็นเด็กหนุ่ม อายุ ๑๖ ปี ได้พูด สอดขึ้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสห้าม ฝ่ายจังกีพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า กาปทิกมาณพเป็นบุตรของผู้มีสกุล เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิต เจรจาไพเราะ และสามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระผู้มีพระภาคได้ พระองค์จึงทรงอนุญาต

กาปทิกมาณพได้โอกาสจึงทูลถามปัญหาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. พระผู้มีพระภาคทรงคิดเห็นอย่างไร เกี่ยวกับบทมนตร์โบราณของพราหมณ์ ซึ่งพวกพราหมณ์ถือว่า นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง

๒. การปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นการรักษาสัจจะ

๓. การปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นการรู้สัจจะ

๔. การปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นการบรรลุสัจจะ

๕. ธรรมที่ช่วยให้บรรลุสัจจะเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาแต่ละข้อตามลำดับจนกาปทิกมาณพเลื่อมใสรับสารภาพว่า เมื่อก่อนตนเข้าใจว่า พวกสมณะโล้นเหล่านี้เป็นสามัญชน เกิดจาก พระบาทของพระพรหม (วรรณะศูทร) ไม่รู้ทั่วถึงธรรม แต่พระผู้มีพระภาคได้ทำให้ตนเกิดความรัก ความเลื่อมใส และความเคารพในหมู่สมณะ

จากนั้น กาปทิกมาณพได้แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต

๕.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. พระสูตรนี้ชื่อจังกีสูตร ตั้งตามชื่อจังกีพราหมณ์ซึ่งเป็นหมู่บ้าน เนื้อหาสาระของพระสูตรน่าจะเป็นการสนทนาธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคกับจังกีพราหมณ์โดยเฉพาะ แต่กลับเป็นการสนทนาธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคกับมาณพหนุ่มชื่อว่ากาปทิกมาณพะ โดยจังกีพราหมณ์เป็นเพียงผู้ฟัง

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้นับว่ามีความไพเราะลึกซึ้งมาก ทั้ง ๆ ที่เป็นการโต้ตอบ ปัญหากับเด็กหนุ่ม แต่เนื่องจากเด็กหนุ่มคนนี้เป็นผู้มีความรู้ในคัมภีร์ต่าง ๆ อย่างแตกฉาน แม้แต่จังกีพราหมณ์ซึ่งเป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ ก็ยังยกย่องว่าเป็นพหูสูต สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระผู้มีพระภาคได้ ฉะนั้น การโต้ตอบปัญหาจึงเป็นการโต้ตอบอย่างมีเหตุผล มีหลักฐานอ้างอิง มีขั้นตอนที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ก่อนที่จะโต้ตอบกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามมิให้กาปทิกมาณพพูดสอดแทรกขึ้น แต่เมื่อจังกีพราหมณ์รับรองก็ทรงอนุญาตให้เด็กหนุ่มสนทนาได้ ความตรงนี้ อาจ วิเคราะห์ได้ว่า ทรงห้ามตามมารยาท โดยทรงประสงค์ให้จังกีพราหมณ์ให้การ รับรองก่อนว่า ยินดีให้มาณพนี้พูดแทนตนได้

๖. เอสุการีสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

เอสุการีสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อเอสุการี ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เอสุการีพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของเอสุการีสูตร เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

เอสุการีพราหมณ์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามข้อบัญญัติเกี่ยวกับการบำเรอ ๔ ประการ ของพวกพราหมณ์ คือ

๑. การบำเรอพราหมณ์ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทรควรบำเรอพราหมณ์

๒. การบำเรอกษัตริย์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ควรบำเรอกษัตริย์

๓. การบำเรอแพศย์ แพศย์และศูทร ควรบำเรอแพศย์

๔. การบำเรอศูทร ศูทรเท่านั้นควรบำเรอศูทร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เป็นการบัญญัติเอาเองของพวกพราหมณ์โดย ที่ชาวโลกไม่ยอมรับ เหมือนการบังคับคนยากจนให้กินเนื้ออาบยาพิษแล้วบังคับให้จ่ายค่าเนื้อ

พระองค์ทรงอธิบายว่า เมื่อบุคคลบำเรอสิ่งใด มีแต่ความชั่ว ไม่มีความดีเลย สิ่งนั้นไม่ควรบำเรอ เมื่อบำเรอสิ่งใด มีแต่ความดี ไม่มีความชั่ว สิ่งนั้นควรบำเรอ

ทรงอธิบายต่อไปว่า บุคคลจะเป็นผู้ประเสริฐหรือเลวทราม ไม่ใช่เพราะเกิดในตระกูลสูง ผิวพรรณดี มีโภคะมาก แต่อยู่ที่ศรัทธา ศีล สุตะ(ความรู้) จาคะ(ความเสียสละ) และปัญญา

เอสุการีพราหมณ์ทูลถามถึงข้อบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์ ๔ ประการ ของพราหมณ์ คือ

๑. ทรัพย์ของพราหมณ์ ได้แก่ การเที่ยวหาอาหาร

๒. ทรัพย์ของกษัตริย์ ได้แก่ แล่งธนู

๓. ทรัพย์ของแพศย์ ได้แก่ กสิกรรมและโครักขกรรม

๔. ทรัพย์ของศูทร ได้แก่ เคียวและไม้คาน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เป็นการบัญญัติเอาเองของพวกพราหมณ์ โดยที่ชาวโลกไม่ยอมรับเช่นกัน

ทรงอธิบายต่อไปว่า พระองค์บัญญัติว่า ทรัพย์ของบุคคล คือ โลกุตตรธรรม อันเป็นอริยะ เพราะไม่ว่าบุคคลจะเกิดในตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลแพศย์ หรือตระกูลศูทรก็สามารถออกบวช เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ เป็นต้นได้เหมือนกัน เจริญเมตตาจิต อาบน้ำลอยละอองธุลีได้เหมือนกัน เมื่อเอา ไม้มาสีให้เกิดเป็นไฟ ก็เป็นไฟเหมือนกัน

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมจบ เอสุการีพราหมณ์ได้แสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

๖.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อน่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. เรื่องการบำรุงบำเรอกันทางสังคมทรรศนะของพวกพราหมณ์เห็นว่า ทุกวรรณะควรทำหน้าที่บำรุงบำเรอพราหมณ์ ส่วนทรรศนะทางพุทธศาสนา เห็นว่า เมื่อบำรุงบำเรอสิ่งใดถ้ามีผลเป็นความชั่วไม่มีความดี สิ่งนั้นก็ไม่ควรบำรุงบำเรอ ในทางตรงกันข้าม เมื่อบำรุงบำเรอสิ่งใดถ้ามีผลเป็นความดี ไม่มีความชั่ว สิ่งนั้นจึงควรบำรุงบำเรอโดยมิได้กำหนดตายตัวว่า วรรณะใดบำรุงบำเรอวรรณะใด อนึ่ง การที่บุคคลจะเป็นคนดีหรือเลวก็มิใช่เพราะเกิดในตระกูลสูง ผิวพรรณดี มีโภคะมาก แต่จะเป็นคนดีหรือเลว ให้พิจารณาดูที่คุณธรรม คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และ ปัญญา

๒. การบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์ (หน้าที่) ๔ ประการ ตามทรรศนะของพวกพราหมณ์ ถือตามหน้าที่ที่กำหนดให้แต่ละวรรณะทำ ส่วนทรรศนะทางพระพุทธศาสนาถือว่าทุกวรรณะควรทำหน้าที่เดียวกัน คือ ค้นหาโลกุตตรธรรม

๗. ธนัญชานิสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

ธนัญชานิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อธนัญชานิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

ธนัญชานิพราหมณ์เป็นผู้รักษาประตูกรุงราชคฤห์ มีหน้าที่ในการจัดการรับ-ส่ง ธัญพืชเข้าสู่คลังหลวง แต่ประพฤติมิชอบ โดยการรีดไถธัญพืชจากพวกพราหมณ์

และคหบดีเข้าสู่เรือนของตนเป็นจำนวนมาก แล้วแบ่งส่วนเล็กน้อยเข้าคลังหลวง (ฉ้อราษฎร์บังหลวง)

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่ธนัญชานิพราหมณ์ที่โคนไม้แห่งหนึ่งใกล้ประตูกรุงราชคฤห์ เพื่อให้ธนัญชานิพราหมณ์เลิกประพฤติอธรรม เหตุเกิดของ พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของธนัญชานิสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระสารีบุตรเที่ยวจาริกไปในทักขิณาคีรีชนบทได้ถามถึงธนัญชานิพราหมณ์ กับภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อทราบว่าธนัญชานิพราหมณ์เป็นผู้ประมาท อ้างพระราชาเที่ยวเบียดบังเอาผลประโยชน์จากพราหมณ์และคหบดี อ้างพราหมณ์และคหบดีเบียดบังเอาผลประโยชน์ของรัฐ พระเถระจึงได้ไปโปรดธนัญชานิพราหมณ์

ท่านพระสารีบุตรได้ถามธนัญชานิพราหมณ์ว่าเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่หรือ เมื่อธนัญชานิพราหมณ์อ้างว่า ตนต้องประมาท เพราะต้องเลี้ยงดูมารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนรับใช้ มิตร สหาย ญาติสาโลหิต แขก บุรพเปตชน ต้องทำการบวงสรวงแก่เทวดา ต้องสนองพระราชกรณียกิจ ต้องบำเรอกาย พระเถระ จึงแสดงธรรมให้ฟังโดยชี้แจงให้เห็นว่า ผู้ประพฤติอธรรม(ผิดศีล) ประพฤติมิชอบ โดยอ้างว่าต้องเลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้น ไม่สามารถนำไปอ้างกับนายนิรยบาลเพื่อมิให้ฉุดคร่าลงนรกได้เลย

พระเถระได้ถามธนัญชานิพราหมณ์ต่อไปว่า บุคคลผู้ประพฤติอธรรม ประพฤติ มิชอบ เพราะเหตุแห่งมารดาบิดาเป็นต้น กับบุคคลผู้ประพฤติธรรม ประพฤติชอบ เพราะเหตุแห่งมารดาบิดาเป็นต้น ใครประเสริฐกว่ากัน เมื่อธนัญชานิพราหมณ์ตอบว่า ประเภทหลังประเสริฐกว่า พระเถระจึงสรุปว่า การงานที่จะประกอบด้วยธรรมที่ทำให้สามารถเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นต้น โดยไม่ต้องทำบาปกรรม และเป็นการปฏิบัติที่เป็นบุญ ยังมีอยู่ หลังจากแสดงธรรมจบลงธนัญชานิพราหมณ์ชื่นชมยินดี พระเถระ จึงได้จากไป

ต่อมา ธนัญชานิพราหมณ์ป่วยหนัก ได้ใช้ให้คนไปนิมนต์ท่านพระสารีบุตรมาอนุเคราะห์ ท่านพระสารีบุตรได้มาแสดงธรรมให้ฟังโดยถามถึงความประเสริฐของทุคติภูมิและสุคติภูมิและถามขึ้นไปตามลำดับ โดยเริ่มจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี และพรหมโลก จนธนัญชานิพราหมณ์ เห็นว่าพรหมโลกประเสริฐที่สุด จากนั้น จึงได้แสดงทางเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม เมื่อท่านพระสารีบุตรแสดงธรรมจบแล้วจากไปไม่นาน ธนัญชานิพราหมณ์ก็ตายไปบังเกิดในพรหมโลก

๗.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต คือ ทำไมพระเถระจึงไม่แสดงธรรมให้พราหมณ์บรรลุมรรคผลนิพพาน แต่กลับแสดงเพียงเพื่อให้ไปเกิดในพรหมโลก ในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสถามเหตุผลของพระเถระเช่นกัน พระเถระได้กราบทูลว่า เพราะพวกพราหมณ์มักน้อมใจ เพื่อไปเกิดในพรหมโลก จึงควรแสดงทางเพื่อให้ไปเกิดในพรหมโลก พระผู้มีพระภาค จึงตรัสรับรองว่า ธนัญชานิพราหมณ์ได้ไปเกิดในพรหมโลกแล้ว

๘. วาเสฏฐสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

วาเสฏฐสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อวาเสฏฐะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

วาเสฏฐมาณพ เกิดในตระกูลของอทิจจพราหมณมหาศาลมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ จบไตรเพท ได้ฟังพระสูตรนี้แล้วถึงไตรสรณคมน์ ต่อมาได้ฟังเตวิชชสูตร (ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) แล้วทูลขอบวชเป็นสามเณร และในอัคคัญญสูตร (ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑) กล่าวถึงตอนกำลังอุปสมบทเป็น ภิกษุ (ที.ม.อ. ๑๑๑/๔๕)

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ เกิดขึ้นขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้หมู่บ้านชื่ออิจฉานังคละ ขณะนั้นที่หมู่บ้านอิจฉานังคละมีพราหมณมหาศาล ผู้มีชื่อเสียงมาพักอยู่หลายคน คือ จังกีพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรสาติ- พราหมณ์ ชานุสโสณิพราหมณ์ โตเทยยพราหมณ์ และพราหมณมหาศาลผู้มีชื่อเสียงคนอื่น ๆ อีกมาก ครั้งนั้น มาณพชื่อวาเสฏฐะผู้เป็นศิษย์ของโปกขรสาติพราหมณ์ กับมาณพชื่อภารทวาชะ ศิษย์ของตารุกขพราหมณ์ ได้สนทนากันเรื่องเหตุที่ทำให้ ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ แต่ตกลงกันไม่ได้จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของวาเสฏฐสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ ประกอบคาถา

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วาเสฏฐมาณพกับภารทวาชมาณพสนทนากันเรื่องเหตุที่ทำให้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ภารทวาชมาณพเห็นว่า บุคคลผู้มีชาติกำเนิดมาดีทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดี ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้ เมื่ออ้างถึงชาติตระกูล จึงจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ส่วนวาเสฏฐมาณพเห็นว่าผู้มีศีลและถึงพร้อมด้วยวัตรจึงจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์

มาณพทั้งสองไม่สามารถจะตกลงกันได้จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค โดยวาเสฏฐมาณพเป็นผู้ทูลถามด้วยคาถา มีใจความว่า บุคคลจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดหรือเพราะกรรม

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบเป็นคาถาเช่นเดียวกัน มีใจความว่า ต้นไม้และสัตว์ ต่าง ๆ เช่น แมลง สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์น้ำ แตกต่างกันไปตามกำเนิด แต่มนุษย์ไม่แตกต่างกันโดยกำเนิด คือ ผม ศีรษะ ใบหู นัยน์ตา ใบหน้า จมูก เป็นต้นก็ไม่แตกต่างกัน การเรียกกันในหมู่มนุษย์เป็นการเรียกกันตามบัญญัติ มนุษย์จึงไม่ใช่พราหมณ์เพราะกำเนิด(ชาติตระกูล) แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรม ในตอนท้าย ตรัสว่า ตบะ พรหมจรรย์ สัญญมะ และทมะ เป็นคุณธรรมสูงสุดของพราหมณ์ แต่ถ้าบุคคลใด ถึงพร้อมด้วยวิชชา ๓ เป็นผู้สงบ สิ้นภพใหม่แล้ว บุคคลนั้นเป็นทั้งพรหม และท้าวสักกะ

เมื่อทรงแสดงธรรมจบมาณพทั้งสองกราบทูลยกย่องว่า ตรัสได้จัดเจนไพเราะยิ่งนัก แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกจนตลอดชีวิต

๘.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์อย่างชัดเจนและทรงอธิบายอย่างพิสดาร คือ ทรงอธิบายตั้งแต่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานชั้นต่ำ เช่น แมลง มด สัตว์ ๔ เท้า ทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์น้ำ และสัตว์ปีก จนมาถึงมนุษย์ ในประเด็นนี้ทรงสรุปว่า สัตว์มีความแตกต่างกันโดย กำเนิด ส่วนมนุษย์ไม่แตกต่างกันในเรื่องกำเนิดเลย แต่มาบัญญัติเรียกชื่อต่าง ๆ กัน ตามหน้าที่หรือการกระทำ เช่น อาศัยโครักขกรรมเลี้ยงชีพ ก็เรียกว่าชาวนา อาศัยศิลปะเลี้ยงชีพก็เรียกว่า ช่างศิลป์ จากนั้นได้ตรัสถึงคุณสมบัติอีกหลายประการของผู้เป็นพราหมณ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระขีณาสพ

พระองค์ตรัสสรุปอย่างประทับใจว่า นามและโคตรนั้นญาติพี่น้องใช้เรียกกันในเวลาเกิด เมื่อฝังใจนานเข้าและไม่รู้จริง จึงเข้าใจว่าคนเป็นพราหมณ์เพราะกำเนิด ซึ่งเป็นความเห็นผิด ความเห็นที่ถูกต้องคือคนเป็นพราหมณ์รวมทั้งเป็นอย่างอื่นเพราะกรรม นอกจากนั้นยังตรัสถึงคุณสมบัติที่ทำให้บุคคลมีคุณสมบัติสูงยิ่งกว่าพราหมณ์อีก คือ ถ้ามีวิชชา ๓ เป็นผู้สงบ สิ้นภพใหม่แล้ว เป็นทั้งพรหม และท้าวสักกะ

๒. พระสูตรที่กล่าวถึงวาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพตามลำดับเหตุการณ์ จากนี้ไป ได้แก่ เตวิชชสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ และอัคคัญญสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ควรอ่านประกอบกันด้วย

๙. สุภสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

สุภสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อสุภะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สุภมาณพ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาวสิกะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสุภสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

สุภมาณพได้ทราบว่ากรุงสาวัตถีไม่ว่างจากพระอรหันต์ต้องการจะเข้าไปสนทนา ด้วย เมื่อได้รับคำแนะนำว่า ควรเข้าไปสนทนากับพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับและได้ทูลถามปัญหาหลายข้อ คือ

ปัญหาข้อที่ ๑ ทูลถามว่า ที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า คฤหัสถ์เป็นผู้ทำกุศล-ธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้เกิดขึ้นได้ บรรพชิตไม่สามารถทำกุศลธรรม ให้สำเร็จได้นั้น ทรงเห็นอย่างไร

ทรงแยกตอบว่า ไม่ทรงสรรเสริญการปฏิบัติผิดไม่ว่าของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต เพราะทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ถ้าปฏิบัติผิด ก็ไม่ทำกุศล-ธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จได้ แต่ทรงสรรเสริญการปฏิบัติถูก เพราะทำให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้

ปัญหาข้อที่ ๒ ทูลถามว่า ที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า ฐานะแห่งการงานของฆราวาสมีความต้องการมาก มีกิจมาก มีเรื่องมาก มีความเพียรมาก มีผลมาก (ส่วน) ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย และมีผลน้อย นั้นทรงเห็นอย่างไร

ทรงแยกตอบว่า ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมากเป็นต้น อาจมีผลมากหรือน้อยก็ได้ เช่น การไถ (การทำนา) เมื่อวิบัติ ก็มีผลน้อย เมื่อถึงพร้อมก็มีผลมาก ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อยเป็นต้น อาจมีผลมากหรือน้อยก็ได้ เช่น การค้าขาย เมื่อวิบัติก็มีผลน้อย เมื่อ ถึงพร้อมก็มีผลมาก ฐานะแห่งการงานของฆราวาสก็เหมือนการไถ ส่วนฐานะแห่งการงานของบรรพชิตก็เหมือนการค้าขาย

ปัญหาข้อที่ ๓ ทูลถามถึงธรรม ๕ ประการ คือ สัจจะ ตบะ พรหมจรรย์ การเรียนมนตร์และการบริจาค ที่พวกพราหมณ์บัญญัติไว้เพื่อทำบุญ เพื่อทำกุศลธรรมให้เกิดว่าทรงเห็นอย่างไร

ตรัสตอบโดยซักไซ้ไล่เลียงให้มาณพยอมรับว่าไม่มีพราหมณ์แม้ สักคนที่จะกล้ายืนยันว่าตนรู้แจ้งและยืนยันผลของธรรม ๕ ประการนี้ พวกพราหมณ์จึงเหมือนคนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกัน ต่างก็มองไม่เห็นกัน

ในปัญหาข้อที่ ๓ นี้ สุภมาณพได้ฟังพระผู้มีพระภาคทรงเปรียบเทียบพวกพราหมณ์ เหมือนคนตาบอด ก็โกรธ ไม่พอใจ จึงยกโปกขรสาติพราหมณ์ โอปมัญญโคตร ซึ่งมีชื่อเสียงขึ้นมาข่มขู่พระผู้มีพระภาคว่า โปกขรสาติพราหมณ์ยืนยันว่า ไม่มีมนุษย์ผู้รู้เห็นหรือมีญาณทัสสนะวิเศษ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกพราหมณ์พูดโดยพิจารณาบ้าง ไม่พิจารณาบ้าง รู้บ้าง ไม่รู้บ้าง จึงไม่มีประโยชน์ โปกขรสาติพราหมณ์ถูกนิวรณ์กางกั้น ถูกกามคุณ ๕ ครอบงำ จึงไม่รู้ ไม่เห็น ไม่มีญาณทัสสนะวิเศษ แล้วตรัสย้อนถามว่า ธรรม ๕ ประการนั้นมีมากในบรรพชิตหรือในคฤหัสถ์

เมื่อสุภมาณพทูลตอบว่า มีมากในบรรพชิต จึงตรัสว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต อบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน

ปัญหาข้อที่ ๔ ทูลถามถึงทางไปสู่พรหมโลกว่าเป็นอย่างไร ตรัสตอบว่า ได้แก่ การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต

เมื่อทรงแสดงจบลงสุภมาณพเลื่อมใสและแสดงตนเป็นอุบาสก แล้วทูลลากลับ

ขณะนั้น ชาณุสโสณิพราหมณ์เห็นสุภมาณพจึงเข้าไปสนทนาด้วย เมื่อได้รับฟังคำสรรเสริญพระผู้มีพระภาคจากสุภมาณพ จึงประนมมือไปทางทิศที่พระผู้มี พระภาคประทับอยู่แล้วเปล่งอุทานว่า เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับอยู่ในแว่นแคว้นของพระองค์

๙.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ชื่อของพระสูตร คือสุภสูตร นี้ ตรงกับชื่อของพระสูตรที่ ๑๐ ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ แต่มีเนื้อหาต่างกัน นอกจากพระสูตร ๒ สูตรนี้แล้ว ยังมีพระสูตรอื่นอีกที่กล่าวถึงสุภมาณพคนเดียวกันนี้ คือ จูฬกัมมวิภังคสูตรในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เมื่อพิจารณาตามเหตุการณ์ ในพระสูตรแล้วเห็นว่าทรงแสดงจูฬกัมมวิภังคสูตรก่อน ทรงแสดงพระสูตรนี้เป็นลำดับ ที่ ๒ และทรงแสดงสุภสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ เป็นลำดับสุดท้าย จึงควรศึกษาเปรียบเทียบกันทั้ง ๓ สูตร

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงผลของการดำเนินชีวิตแบบคฤหัสถ์กับบรรพชิตว่า อย่างไหนจะมีผลมากกว่ากัน และอย่างไหนจะมีคุณธรรมมากกว่ากัน พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า การดำเนินชีวิตตามแบบบรรพชิต แม้จะมีการเตรียมการน้อยแต่ก็มีผลมากกว่า และก่อให้เกิดคุณธรรมมากกว่า

๓. ชาณุสโสณิพราหมณ์ เป็นพราหมณมหาศาลผู้มีชื่อเสียงมีเกียรติยศ คนหนึ่งในจำนวนพราหมณมหาศาลชาวโกศล ๕ คน ดังกล่าวมาแล้วในบทนำภยเภรวสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ฉะนั้น จึงรู้จัก มักคุ้นกับสุภมาณพเป็นอย่างดี เพราะท่านเป็นสหายของโตเทยยพราหมณ์ผู้เป็นพ่อของสุภมาณพ

๑๐. สังคารวสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

สังคารวสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อสังคารวะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สังคารวมาณพ ขณะประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพราหมณ์ชาวบ้านโตเทยยะ ใกล้หมู่บ้านปัจจลกัปปะ แคว้นโกศล

คือ ที่หมู่บ้านปัจจลกัปปะ มีนางพราหมณีชื่อธนัญชานีอาศัยอยู่ นางธนัญชานี- พราหมณีเป็นพระโสดาบันผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย หากนางทำอะไรพลาดพลั้งก็จะ เปล่ง นโม ฯ ๓ ครั้ง ครั้งหนึ่ง สังคารวมาณพซึ่งเป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งศาสตร์ ต่าง ๆ ได้ยินเข้า จึงว่ากล่าวนางพราหมณีว่า ไม่เป็นมงคลที่ไปกล่าวสรรเสริญสมณะ หัวโล้น นางพราหมณีกล่าวว่า ถ้ามาณพได้รู้จักศีลและพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคก็จะไม่ด่าพระองค์เช่นนี้ สังคารวมาณพจึงกล่าวว่า ถ้าพระสมณะมาเมื่อไรก็ให้บอก ต่อมา สังคารวมาณพทราบว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงจึงเข้าไปสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสังคารวสูตร เป็นการสนทนาและบรรยายโวหารแบบมีการถาม-ตอบ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

สังคารวมาณพทูลถามว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้มีบารมีขั้นสุดท้ายเพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน ปฏิญญาอาทิพรหมจรรย์ ท่านพระโคดมจัดอยู่ในจำพวกไหน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีหลายจำพวกแตกต่างกัน คือ

จำพวกที่ ๑ ปฏิญญาเพราะฟังตามกันมา เช่น พวกพราหมณ์ผู้รู้ไตรเพท

จำพวกที่ ๒ ปฏิญญาเพราะความเชื่อ เช่น พวกนักตรรกะ นักอภิปรัชญา

จำพวกที่ ๓ ปฏิญญาเพราะรู้ธรรมด้วยปัญญาในธรรมที่ไม่เคยฟังมาก่อน

พระองค์จัดอยู่ในจำพวกที่ ๓

จากนั้นทรงเล่าประวัติของพระองค์ ตั้งแต่ทรงออกมหาภิเนษกรมณ์บำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้ธรรม และทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ ให้ตรัสรู้ตามพระองค์ได้สำเร็จ

ในเรื่องที่ทรงเล่ามีการกล่าวถึงเทวดาในหลายตอน ซึ่งสังคารวมาณพยอมรับว่า พระผู้มีพระภาคมีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีความเพียรของสัตบุรุษ สมควรเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง แต่ยังไม่เข้าใจว่าที่ตรัสเล่าเรื่องเทวดานั้นตรัสเพราะทรงทราบหรือเพราะคล่องปาก จึงทูลถามว่า เทวดามีจริงหรือไม่

ตรัสตอบว่า ข้อที่ว่า เทวดามี นั้น รู้ได้โดยฐานะ เมื่อสังคารวมาณพกราบ ทูลว่า การตอบเช่นนั้นเป็นการกล่าวเท็จ จึงตรัสว่า ผู้รู้เท่านั้นที่จะรู้ได้ เพราะเรื่องเทวดา

เป็นคำที่ชาวโลกสมมติกันด้วยคำศัพท์ชั้นสูง สังคารวมาณพกราบทูลชมเชยพระผู้มีพระภาคว่า ทรงแสดงธรรมได้ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกจนตลอดชีวิต

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ธนัญชานีพราหมณี นับว่าเป็นคนหนึ่งที่เป็นเหตุให้พราหมณ์หลายคนออกบวช มีเรื่องเล่าว่า นางเป็นภรรยาของพราหมณ์ภารทวาชโคตร วันหนึ่ง ภารทวาชพราหมณ์นิมนต์พวกพราหมณ์มารับสักการะ ขณะนางกำลังช่วยถวาย ของ เกิดพลั้งพลาดลื่นไถลจึงเปล่งนโม ฯ ยกย่องพระผู้มีพระภาค ภารทวาช-พราหมณ์โกรธเคืองที่นางยกย่องพระผู้มีพระภาคต่อหน้าพราหมณ์ทำให้ตนเสียหน้า จึงเข้าไปด่าพระผู้มีพระภาค เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟัง ก็กลับใจออกบวช กับพระองค์จนได้บรรลุอรหัตตผล น้องชายของพราหมณ์ ๒ คน คือ สุนทริก- ภารทวาชพราหมณ์ และปิงคลภารทวาชพราหมณ์ ทราบว่าพี่ชายไปบวชกับพระ ผู้มีพระภาคก็เข้าไปด่าพระองค์ด้วยคำพูดเดียวกัน แต่ก็กลับไปบวชกับพระองค์อีก (ม.ม.อ. ๒/๔๗๓/๓๒๒-๓๒๓) สังคารวมาณพคนนี้ เป็นน้องชายคนสุดท้องของพราหมณ์ เหล่านั้น เขามีความโกรธอยู่แล้วที่พี่ชายออกบวช พอได้ยินนางธนัญชานีพราหมณีกล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคอีกจึงโกรธมาก แต่ในที่สุดก็ได้แสดงตนเป็นอุบาสกเช่นกัน

๒. ปัญหาเรื่องเทวดา เป็นเรื่องที่พวกพราหมณ์รู้อยู่แล้ว สังคารวมาณพเอง ก็รู้เรื่องเทวดาเป็นอย่างดี แต่กลับทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “เทวดามีจริงหรือไม่” จึงเป็นการถามลองภูมิ มิได้หวังคำตอบ แต่หวังจะเล่นแง่ในทางศัพท์แสงทับถม พระองค์ พระองค์จึงตรัสในลักษณะเล่นคำเหมือนกัน คือ ตรัสว่า “รู้ได้โดยฐานะ” ทรงขยายความนิดหนึ่งว่า □ผู้รู้เท่านั้นที่จะรู้ได้□ คำตอบนี้ทำให้มาณพซึ่งถือตัวว่า เป็น □ผู้รู้□ คนหนึ่ง ยอมรับพระองค์ทันที

๓. ชื่อพระสูตรนี้ ตรงกับสังคารวสูตร ในอุปาสกวรรค พราหมณสังยุต สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ แต่มีเนื้อหาต่างกัน คือ ในที่นั้นกล่าวถึงสังคารวพราหมณ์ว่าอย่างไร

เมื่อมองภาพรวมของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ นี้ จะพบว่า พระสูตรแต่ละสูตรมีความสมบูรณ์ในตัวเอง คือ มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด เช่นเดียวกับพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ เนื้อหาสาระของพระสูตรทั้งหมดมีขนาดปานกลาง ประมวลหลักคำสอนที่เกี่ยวกับบุคคล ๕ จำพวก คือ คหบดี ภิกษุ ปริพาชก พระราชา และพราหมณ์ หลักคำสอนเหล่านั้น เช่น หลัก การพูดในอภยราชกุมารสูตร หลักการปฏิบัติไม่ผิด ในอปัณณกสูตร หลักการเลือกนับถือลัทธิต่าง ๆ ในสันทกสูตร หลักการทำหน้าที่ ในเอสุการีสูตร หลักการ เข้าถึงพรหมโลกในธนัญชานิสูตรและวาเสฏฐสูตร และหลักการบรรลุอรหัตตผล ในกีฏาคิริสูตร ฉะนั้น

ไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือน นักปกครอง หรือนักบวช เมื่อได้ ศึกษาพระไตรปิฎกเล่มนี้แล้ว ย่อมจะได้รับประโยชน์สูงสุดอย่างแน่นอน